

Бог вогню. Том 3. В Мато Гроссо

Ольга Мак

Пригодницька повість з бразилійського життя

Третій том

В Мато Гроссо

По другому боці

Над неосяжними масивами лісів Мато Гроссо стояв щедро тканий золотом ранок. З небесної височини куди не глянь — ліс і ліс. Цілий Океан кучерявого зеленого лісу, котрому не видно ні кінця, ні краю. Недаром же по-бразилійськи ця провінція (естадо) називається Мато Гроссо — Суцільний Ліс, або Грубий Ліс.

І дійсно, територія Мато Гроссо, що має кругло 1.257.000 квадратних кілометрів і на якій могло б зміститися кілька європейських держав, — це майже суцільний, непрохідний, казково багатий на різні породи дерев праліс. Щодня тут сонце сходить з зеленого моря і, описавши свою дорогу у височині, заходить знову за м'яким зеленим виднокругом. В його проміннях звиваються і миготять зигзаги повноводних річок, немов би то були охололі блискавки, що зірвалися з небес і розбіглися по землі. Творчий помисл Всевишнього створив тут дивовижні озера з глибоко положеними плесами і водоспадами, замість берегів химерні гірські кряжі, з яких летять у бездонні пропасти ріки, і тільки подекуди розсунув щільні стіни лісів та розстелив шовкові плахти чистих долин.

Ці долини з доступною здоровою водою є дуже вигідними пасовиськами, і тому випас худоби становить один з головних господарських чинників провінції Мато Гроссо.

Клімат провінції придатний для культивування пшениці, рижу, кукурудзи, цукрової трощі[1], винограду, кави, тютюну і бавовни. На побережжях річок густо ростуть гумоносні дерева[2]. Окрім того, надра Мато Гроссо багаті на всякі копалини, зокрема на золото та діаманти.

Однак, не зважаючи на ті величезні природні багатства, цей щедро обдарований край, що міг би прогодувати понад сто мільйонів людности, лежить здебільша облогом[3]. За переписом 1952-го року в цілому естадо[4] Мато Гроссо нараховується ледве понад півмільйона населення, з чого переважний відсоток складають індіанські племена, що живуть по різних закутинах "Суцільного Лісу" своїм первісним безтурботним життям. Столиця естада — Куаба має тільки 24.000 мешканців, а найбільше його місто — Кампо Гранде — 33.000 осіб.

Отже, назагал беручи, Мато Гроссо представляє собою безлюдну лісову пустелю, в котрій на одного мешканця припадає понад два квадратних кілометрів площі. А що, звичайно, люди не живуть поодинці, а горнутья в більших чи менших населених пунктах, то й не диво, що одну оселю від другої віддаляють сотні кілометрів, на

просторі яких ще не скоро ступить нога цивілізованої людини. .

І так, над неосяжними масивами лісів Мато Гроссо стояв щедро тканий золотом ранок. Він уже давно пробудив нетрі, і в них закипіло денне життя. Строчили, як з кулеметів, цикади[5], верещали папуги, ніжно воркотали дикі голуби, заходились, надсаджуючись від крику, неспокійні мавпи. Сонні й до всього байдужі вночі гадюки, котрим тепло повертало пружність і рухливість тіла, злазили з дерев і безшелесно посувалися поміж густими зарослями, шукаючи пожитку. В свіжому, напоєному росою повітрі, грали безжурні метелики, зовсім не перейняті тим, що їм природа дарувала тільки один день життя. Все рухалося, спішилося і веселилося...

Одиноким вийнятком з того кипучого життя було непорушне, вкрите ранами і синяками тіло, що лежало занурене по пояс у воді дивного потоку, який виходив з-під землі, розливався невеличким озерцем, і біг далі вузеньким руслом на південь.

Сонце, певно ображене такою байдужістю до себе, пильніше придивилося до цього одинокого вийнятку, запустило свої гарячі пустотливі пальці в чорні кучері й заглянуло просто в міцно заплющені очі незнайомого.

Видно, що сила його була й справді велика, бо по мертвому посинілому обличчі раптом перебігло ледве помітне тріпотання, а вслід за тим трошки піднялися повіки, і через їхню вузеньку щілинку блиснув промінь нерухомого ще погляду. Втішене сонце, піймавши цей погляд, затремтіло золотим сміхом, вдарило відразу в сотні вогнистих бубнів, і ще ближче присунулось до непритомної людини.

Людина, а, вірніше, хлопець, поворушився і обернувся лицем до землі, рятуючись від соняшних стріл, що градом сипалися довкола нього. Полежав кілька секунд нерухомо, але потім підвів голову і здивовано зиркнув довкруги. Минула добра хвилина часу перше, ніж до голови його повернулася здібність думати, і тоді хлопець схопився, підібгав ноги, що досі мокли у воді, й сів.

— Чекай!.. — заговорив, невідомо до кого. — Як же це?.. Я живий?.. А що ж це все було?.. Сон?.. І... де ж це я?..

Перед його очима виринула страшна підземельна печера, залита вщерть водою, кістяк, скрині зі скарбами і Соняшні Клейноди.

— Ні, це не був сон! — скрикнув Данко і спробував стати на ноги.

Та вони були цілком онімілі й відмовили послуху, так що вставши ледве до половини, Данко похитнувся, як підкошений, і знову сів на землю. і

Тепер пригадував собі уже до подробиць все детально: боротьбу двох розбійників, буряну ніч на острові, Велику Кобру, провал у підземелля і все те, що сталося потім. Ні, ні, це не був сон! Ось навіть покалічений палець, що ним він зробив запис у старому євангелії... Тільки, як же це?.. Він не загинув?! Неймовірно!

Неймовірно? Яка ж може бути неймовірність, як ось він, живий і притомний, тішитися світлом, дихає пахучим повітрям, насолоджується соняшним теплом!..

Данко відчув приплив безмежної радості.

— Дякую Тобі, великий милосерний Господи, що не дав мені загинути такою страшною смертю, що дозволив ще оглядати цей прекрасний, світ, що не позбавив

мене можливості подивляти Твою велич і молитися Тобі! О, Боже, як же я Тобі дякую!..

Хлопець дивився зачарованим поглядом у всі сторони і мимоволі порівнював неописану красу соняшного ранку, з тим, що пережив у печері. До смерти не забуде тих моторошних хвилин, коли вода підступала все вище і вище, заливаючи його спочатку по коліна, потім по пояс, потім по груди, потім по шию... Приплив відваги, що його чув, коли робив свій запис, зник давно, а на його місце прийшла розпука, прийшов протест проти такої жорстокої, повільної смерти. Скільки молитов і благань зніс тоді охоплений льодовим жахом Данко, — знає хіба тільки один Бог.

Нарешті, коли каламутні, тхнучі болотом хвилі сягнули йому до підборіддя, хлопець зробив над собою зусилля, відштовхнувся ногами від скринь, на яких стояв, сплив цілим тілом на поверхню води і вчепився руками за краї отвору, що був у склепінні печери. З трудом перепхавши тіло у вузьку щілину, опинився як би по другий бік стіни, і звис на руках, бо опертя для ніг не знаходив.

Прислухавшись добре, зрозумів, що і внизу під ним також хлюпала вода, тільки невідомо було, яка заглибока і куди текла. Взагалі його теперішнє положення видалося йому ще гіршим, як у печері Ітакватії. Тоді, принаймні, бачив світло дня, а тут, у підземеллі, на нього йшла смерть темна й невидна, мов сліпота. Ух, чи може бути щось огиднішого?!

Прилипши пальцями до нерівного каменя, Данко сподівався кожної хвилини, що ось-ось напружені, як струни, напучнявілі від напруги й болю мускули не витримують, і він зірветься вниз. Тримався вже не силою, а одчаєм, стогнав і плакав без сліз та молився на перемену, хоч вже не сподівався нічого.

Та ось вода, виповнивши все нутро печери, ринула по цей бік отвору. Ослаблені пальці не витримали нового тиску, спорснули з каменя — і Данко шубовснув з головою у воду, що була під ногами.

Ним відразу закрутило у всі боки, зім'яло, як ганчірку і стало тягнути кудись з такою силою, що про спротив смішно було думати. Єдине, що міг ще робити — це підносити голову понад поверхнею води і набирати в легені повітря, щоб не заллятися. Часом черкався чобітьми об дно, інколи вспівав торкнутися руками каміння стін і з того розумів, що його тягне через якийсь камінний, безконечний рукав. Чим далі, то рукав ставав вужчим, струм — потужнішим і рвучкішим, і хлопця чим раз далі, то немилосердніше товкло й обдирало об тверді виступи. Але найгірше було те, що вода вже досягла склепіння, і тільки в тих місцях, де воно підносилося вище, можна ще було випірнути і вхопити повітря. Незабаром і ця можливість зникла. Ще пару разів Данко спробував підняти голову, але, замість того, щоб віддихнути, боляче вдарився в тім'я. Тамувати віддиху більше не міг і випустив з легенів решту повітря. Зараз же вода почала набігати йому в груди, в голові обізвалися сотні дзвонів, а в заплющених очах заскакали іскристі зорі. Це було останнє враження, після якого наступило ніщо.

Всі ті спогади миттю перелетіли через голову Данка, поки він розглядав незнайому місцевість.

Спочатку йому видавалося, що він опинився між високими горами, але, придивившись уважно, зрозумів, що це не гори, а боки досить стрімкого провалля, яке тягнеться з півночі на південь. Сонце щойно тепер викотилося з-поза його правої стіни і почало жадібно спивати густу ще росу, котра зберігалася на дні яру.

— Де я? — знову спитав себе Данко. — Як я тут опинився? Чи викинув мене оцей дивний потік, що тече звідкись з-під землі?

І раптом здогадка осінила його голову: Та це ж той самий підземний потік, про який згадував Коарасіаба!.. Ну, певне! Природне підземелля на острові Гваїра має кілька виходів: один до озера Великої Кобри, другий — під водоспад, а третій, отой, що вгорі над скринями, — сюди, по цей бік ріки, в Мато Гроссо. Той вхід, що починається від озера Великої Кобри, був, як казав Коарасіаба, в старі, часи завалений камінням і забитий. Тепер його, після страшної бурі, прорвала вода. Священик, скелет якого лежить в підземеллі, спустився туди напевне якимсь іншим, секретним ходом. Другий хід, що вів під водоспад, кінчився десь там дверима. Третій, горішній хід сполучав печеру з другою печерою, і через цю другу печеру Данко власне врятувався. Щілина в підлозі повинна була також вести через ту сусідню печеру, або мусіла лучитися десь під землею з водами Парани, бо ж по її дні біжить потік. Цікава печера! Немов якийсь мурашник...

Але Данко не мав часу довго роздумувати тепер над чудами природи, а натомість пригадав собі батька, і це наповнило його душу болем і неспокоєм. Треба було, не тратячи ні одної хвилини, вертатися зараз же до Санто Антоніо.

Хлопець ледве звівся на ноги і почав розминати втомлене і покалічене тіло. На щастя, всі кості мав цілі, а синяки і місцями досить навіть глибоко пообшморгувана шкіра не були чимсь надто поважним. От найде потрібні рослини, приложить до ран листя, або залле їх видушеним соком — і буде зовсім добре. Тільки, насамперед, треба наїстися, бо голод мучив його страшний, а через те бракувало сили.

Коли б мав зброю й вогонь — піймав-би в озері рибу, або застрелив би якого дикого голуба, що їх тут літала маса. Але без зброї і без вогню годі було гострити зуби на таку їжу. Треба було вдоволитися чим іншим.

Данко ще раз глянув довкруги, міркуючи, куди найліпше йти, і подався дном яру просто на північ. Незабаром натрапив на бананове дерево і вдоволив перший голод. І саме тоді, коли кінчав доїдати останнього банана, пригадав собі Арасі. Разом з цією пригадкою в його серце вступила нова тривога.

Дивно, але, відколи вийшов з печери Ітакватії, здається, ні разу не згадав свого нікчемного, зрадливого товариша, хоч всі пізніші нещастя терпів саме через нього. Якось навіть в голову не прийшло тоді спитати Семипалого, де він подів індіанця, з яким лишив його Пойзе. І тепер Данко подумав, що затятий Арасі може вдатися на Гваїру, де тепер зовсім легко знайти відкритий водою хід до скарбниці, знайде там скрині зі скарбами і... Ні, це було б таке страшне для бідного Коарасіаби, що Данко не міг додумати всього до кінця.

Зрештою, тепер не лиш Арасі, але й кожна перша-ліпша людина могла викрити

таємницю, і заледве знайшовся б хтось, хто не знакомився б на казкові багатства гваянців. А, коли так, то...

Ні,, цього Данко також не міг додумати до кінця!.. Він з силою відкинув геть від себе лущину бананів і подався скорим кроком вперед, надіючись, що незабаром вийде з провалля.

Різними дорогами

Поручник Шав'єр був лихий на цілий світ і на себе самого. Він уже з сил вибивався, але мав таке враження, що скрізь натикається на глухі мури. І головне було те, що він, здавалося, от-от упіймає провідну нитку до заплутаного клубка, а тим часом, як сам справедливо казав, та нитка постійно уривалася, бо висковзувала йому з рук.

До Коарасіаби він уже заходив, але це не давало нічого нового, бо старий мовчав, як камінь, і вдавав, що навіть не бачив поручника. Всі спроби Шав'єра викликати впертого діда на розмову кінчалися повного поразкою. Коарасіаба не реагував ні на вмовляння, ні на прохання, ні на накази, ні на дратуючі провокації, яких би ніхто інший не стерпів мовчки, — так, немов би не чув їх зовсім.

З Соколом було ще гірше. Він і далі знаходився у загрозовому стані, мав сильну гарячку і, коли міг щось говорити, то все просив лікарів і отця Вісенте, щоб до нього нікого не пускали.

А поруч з тим пістоль і гудзики від Данкової сорочки, знайдені у хатині на острові, вказували на те, що хлопець був у товаристві Семипалого і Рижої Корви. Ба, більше того: на рукояті закривавленого ножа виявлено відтиски пальців, що не були ні пальцями одного, ні другого злочинця. Шав'єр тільки міг припускати, що це були пальці Данка, або Арасі, але перевірити того не міг, бо не мав з чим тих відтисків порівняти.

Лишалось тепер ще в'яснити, яким чином Данко попав у таке страшне товариство, яку роль відігравав у тому Арасі і де могли подітися обидва хлопці разом з Рижою Корвою? Розшуки за ними продовжувались, але не давали ніяких вислідів, і вже всі, а найбільше сам Шав'єр, стратили надію на те, що з них щось вийде.

— Слово чести, Це виглядає, як змова! — сердився Шав'єр, нервово ходячи по кімнаті. — Вони всі щось знають і щось криють від мене! Не розумію тільки, чому? Ну, вже не кажу про отця Вісенте; він священник і не сміє нічого зраджувати, хоч напевне знає найбільше, коли сповідав Семипалого... Той старий дикун мене також не дуже дивує, бо то дикун. Але сам Сокіл?! Чи ж він менше зацікавлений тут від мене? А той малий?.. Ану, приведіть-но його ще раз!..

І "малий", себто Бенедіто, в таких випадках знову ставав перед грізними очима поручника. Бідний муринчук і далі сидів під арештом, а постійні допити замучили його цілком. Хлопчина пожовк і висох, як осінній лист, спалений морозом, але вперто тримався свого і все переконував, що Семипалий і Рижка Корва хотіли відібрати у нього гачок на рибу.

Це особливо лютило Шав'єра, бо він уже знав твердо, що тих криміналістів[6] муринчук ніколи й на очі не бачив, а довідався про них з розмов двох поліціантів, котрі сторожили під його дверима в першу ніч арешту. Знав також Шав'єр, що в цю заплутану історію був умішаний ще хтось, кого Бенедіто смертельно боявся і нізащо не хотів назвати, але поручникові і в голову не приходило, щоб цією страшною особою міг бути Коарасіаба.

За впертість і брехню Шав'єр карав Бенедіта ув'язненням, хоч це і суперечило приписам законів про неповнолітніх, і не дозволяв йому ні з ким бачитись. А коли приходила пририта горем, заплакана Барбара, Шав'єр говорив до неї навмисне голосно, так щоб його міг чути Бенедіто:

— Я не тільки дозволив би тобі бачитися з сином, а й взагалі пустив би його додому, але він сам того не хоче. І ти даремне побиваєшся за ним. Він не вартий твоїх сліз. Твій син більше турбується злодіями, як рідною мамою.

— О, ваша ексцеленціє! — ридала Барбара. — Прошу так погано не думати про бідного хлопця!.. Запевняю вас, що він завжди був дуже добрим і ніжним сином... Я сама не знаю, що з ним сталося...

— Ну, вже я бачу, який він ніжний і добрий!.. Ні, він упертий і безсердечний! А тому йди собі, жінко, додому: я нічого не можу для тебе зробити.

Бенедіто, слухаючи тих розмов крізь двері, заливався сльозами і гриз від жалю кулаки. Та все ж і в таких випадках йому ніколи й на хвилину не приходила думка, щоб зламати присягу. Навіть коли б і не боявся Коарасіаби, то і тоді не зрадив би його, дарма, що присягнув тоді під впливом страху.

І от так одного дня, коли він, вичерпаний і змучений черговим допитом, сидів такий самотний і нещасливий на своєму арештантському ліжку, — двері несподівано відчинилися і в кімнату увійшов падре Вісенте. В першу хвилину Бенедіто не вірив своїм очам від радості, але зараз же зірвався з місця, обняв коліна священика і заривав на цілі груди.

— О, падке!.. О, падке!.. О, падре!.. — повторював він і тулив мокре від сліз лице до довгої рясни.

Зворушений священик підвів його з підлоги, посадив знову на ліжку і пригорнув чорну кучеряву голову до своїх грудей.

— Заспокійся, сину, — говорив лагідно, — і не плач... Бачиш, як воно в житті трапляється... Знаю, що тобі дуже гірко, але ти не попадай в розпуку. Будеш бачити, що це все добре скінчиться. Я ж переконаний, що ти ні в чому невинен.

— О, падре!.. Мій добрий, солодкий падре!.. — захлипав наново Бенедіто. — Я таки й справді ні в чому не винен... Я тільки не можу сказати правди, і за це мене мучать... А я ж нікому нічого злого не зробив!..

— Цить, Бенедіто, цить!.. Не можеш сказати правди? Нікому? Навіть священикові?

— Нікому. Я присягнув...

— Бенедіто, — споважнів падре Вісенте, — скільки разів я вас у школі остерігав перед тим, щоб ви присягами не жартували?! Присягати за будь-що і перед будь-ким —

гріх! Забув?.. Отже, я тебе звільняю від тієї присяги і раджу сказати мені всю правду.

Бенедіто перестав хлипати і сидів, низько опустивши голову.

— Добре, — обізвався по надумі, — коли падре мене звільняє від присяги, то я скажу... Але... але я боюсь...

— Не бійся, Бенедіто, я відповідаю за це, що тобі нічого не станеться.

— Ой, падре!.. Падре не може з ним битися... він дуже сильний і... страшний!..

— Страшний?.. Хто?

Бенедіто, боязко озирнувшись на двері, схилився до самого вуха священника і тихенько вишептав:

— Коарасіаба...

— Що?! — здивувався священник. — Він?!

Бенедіто хитнув головою і з благанням в очах поклав пальці на уста.

— І це ти йому присягав? — випитував далі отець Вісенте.

— Так. Він казав, що заб'є мене, що мене ніхто не врятує...

— За що ж це?

— За те, що я комусь оповім про Данка й Арасі.

— А що ж ти про них знаєш?

— Тепер уже знаю, що вони обікрали сеу Івана для тих розбійників і втекли з ними...

— Цього ти не знаєш, Бенедіто, — увірвав його священник, — і тому не говори неправди! Данко нічого ні в кого не крав. Я тебе питаю про те, що ти сам знаєш про Данка й Арасі?

— Нічого сам не знаю. Я лише поміг Арасі занести речі до ріки, а там у човні сидів Данко. Потім..

— Що було потім, Бенедіто, я знаю. Ти мені скажи тільки, де ти побачив Коарасіабу?

Муринчук був дуже здивований: як це? Падре вже все знає? І те, що Бенедіто справді не бачив розбійників, падре також знає?

Священик усміхнувся:

— Так, Бенедіто, я знаю, що ти не бачив розбійників. Але оповідай мені про Коарасіабу.

— О, то було дуже страшно!.. Напав на мене з-заду, захопив за шию і став душити — отак! — і Бенедіто показав, як саме душив його Коарасіаба.

Далі, слово по слову, оповів докладно всі події аж до клятви і повернення додому включно.

— І це все? — спитав трохи здивований священник..

— Все, падре, от — присягаю!..

Бенедіто вже за своєю звичкою хотів уже собі перехрестити чоло великим пальцем, але священник ухопив його за руку.

— Не роби того, Бенедіто! — сказав строго. — Я й так тобі вірю.

Отець Вісенте посидів ще хвилинку мовчки, а потім раптом засміявся.

— Ех, ти! — потермосив він злегка Бенедіта за збите волосся. — Нерозумна ти дитино!.. Але не журись. Все буде добре.

І священник встав.

— Падре! — вхопив його Бенедіто за руку. — Падре вже йде? Лишає мене? А що ж я маю робити?..

— Я не лишаю тебе, Бенедіто. Я йду, щоб тобі допомогти. Тут, коло тебе, нічого не зроблю. А ти, сину, маєш ще трошечки-трошечки потерпіти. Вже небагато: може — день, може — два. Бог милостивий і не опустить тебе.

— Падре, а де ВІН? — з острахом спитав Бенедіто, не називаючи імені.

— Хто?.. А! ВІН має зламану ногу і лежить, бідний, у нас в монастирі.

— Слава Богу! — зі щирою радістю вигукнув Бенедіто.

— Бенедіто, — гостро зауважив священник, — як це можна славити Бога за те, що з кимсь сталося нещастя?

Бенедіто засоромився і спустив очі.

— Я дуже боюся його, падре... — відповів тихенько.

— Кажу тобі ще раз: не маєш чого боятися.

Отець Вісенте попрощався з Бенедітом і вийшов за двері.

Кивнувши головою присутнім, скерувався до виходу, коли його з порога завернув Шав'єр.

— Я би дуже багато дав, отче, — сказав він, — щоб дізнався про те, що ви зараз думаєте.

Священник обернувся і подивився на поручника.

— Одну зі своїх головних думок я вам уже можу зрадити, пане поручнику.

— А саме, яку думку? — живо спитав Шав'єр.

— Таку думку, що хлопця треба негайно звільнити. Він невинен ні в чому, а до того ще й є неповнолітнім.

— Ах, — розчаровано зітхнув Шав'єр, — і тільки всього? Я думав, що ви скажете щось таке, що помогло б справедливості розплутати цю всю історію. Мені справді дуже прикро, що я навіть серед найсвідоміших людей не бачу, не кажу вже допомоги, але навіть зрозуміння для себе. Так, ніби я ваш загальний ворог.

Отець Вісенте сумно посміхнувся.

— Ви помиляєтеся, пане поручнику, коли думаєте так. Про других я не маю права говорити, але щодо себе, то смію вас запевнити, що я багато думаю над цією, як ви кажете, історією, і роблю все можливе, щоб допомогти справедливості. Тільки ми йдемо різними дорогами, пане поручнику, бо ж і становища і обов'язки у нас різні. Але ви самі незабаром переконаєтесь, що ми не дивимось на вас, як на ворога. Моє поважання!..

Отець Вісенте підняв капелюха і вийшов, залишивши поліцистів у великому здивованні.

Жарти злих духів

Старий Інає дуже любив мандрувати. В племені вже звикли до того, що він інколи пропадав тижнями, не сказавши наперед нікому ні слова, і повертався цілком несподівано, також не здаючи нікому звітів про те, куди ходив. Навіть суворий морубішаба[7] Піражібе за свого життя ніколи не зважився покарати Інає за його самовільні відлучки з оселі, хоч інколи сердився й кричав, довідавшись, що той знову зник. Але тепер, коли владу перейняв молодий Аїрі, — Інає цілком виламався з-під загальних законів племені. Бо й хто відважився б щось сказати тому сердитому і сильному, як онса[8], дідуганові, котрий не мав ні жінки, ні родини і завжди здобував собі сам харчі? Тому ж він і носив таке ім'я Інає, що означає "Самітний".

Куди й чого ходив Інає — знали хіба лише старі мужі племені, котрі кілька разів на рік збиралися до оки[9] діда, пили там п'яні напої з бананів, молоді кукурудзи, чи гояби[10], грали сумних мельодій на довгих, грубих сопілках і невлад тупали під музику ногами. На таких святах не сміли з'являтися не то що жінки, й діти, але навіть і молодші чоловіки, бо старі мужі племені мали свої таємниці, котрих не зраджували нікому. Знали вони, очевидно, й ту причину, що ганяла Інає по пралісах і, хоч ставилися до неї з повним недовір'ям, проте ніколи не дозволяли собі говорити про неї вголос. Так що й молодий морубішаба Аїрі нічого не знав про причини постійних мандрівок Самотнього.

Правда, Інає не був таким дуже самотнім через те, що до нього останнім часом дуже горнулися чотири юнаки з племені, постійно запобігали його ласки та просили брати їх з собою. Та Інає здебільша гнав їх геть і кричав:

— Так всі хотіли б ходити! А хто ж тоді в оселі залишиться?! Морубішаба не дозволяє без потреби відходити далеко з дому. Он завтра плем'я вибирається рибу ловити, а ви хочете йти зі мною. Навіщо ви мені? От тільки заваджаєте.

А проте час-від-часу він ішов до Аїрі-Пальми і казав:

— Слухай, морубішабо, пусти зі мною хлопців. .

— Знову? — хмурився Аїрі.

— Пусти. Ми принесемо тобі намисто з мавп'ячих зубів і ще якусь здобич.

Проти намиста з мавп'ячих зубів молодий морубішаба ніколи не міг опертися і завжди давав дозвіл на відлучку юнаків.

Ці чотири юнаки були: Аракень-Птах, Журіті-Голуб, Асір-Біль та Моема-Втомлений. Щоправда, імена зовсім не відповідали вдачам і характерам Інаєвих вибранців — кремезних, здорових і витривалих. Хіба тільки всі вони були скорі, як птахи в леті, але ні пташиного страху, ні голубиної ніжності, ні втоми вони не знали. А щодо болю, то, здається, що Асір найбільше його був здатний завдавати своїм жертвам, але сам не відчував ніколи.

Юнаки дуже любили лазити по лісах з Інає, котрий умів найтяжче полювання перетворити в захоплюючу забаву, умів готувати надзвичайно смачні печені з убитої звірини, знав, де водиться найсмачніша риба, а на додаток у години ситого відпочинку

вмів потішати своїх товаришів дуже цікавими оповіданнями і повчаннями. І тому, коли старий сповіщав хлопців про дозвіл морубішаби вибиратися в подорож — вони завжди скакали від радості, чим страшно гнівали Інає.

— Журіті! Моема! — кричав він. — Коли хочете скакати — то йдіть собі до своїх матерей! Мені не потрібно дітей для товариства!

Хлопці в таких випадках відразу поважніли і, щоб задобрити Інає, приносили йому щось їсти, або пропонували свої послуги у заготівлі стріл, яких треба було завжди припасати якнайбільше на дорогу.

Щезали вони з оселі непоміченими, а, коли верталися, обтяжені здобиччю, їх завжди зустрічали заздрісні погляди товаришів, котрі не могли удостоїтися ласки похмурого Інає.

Отож і тепер, по двотижневій відлущі, Інає, Журіті, Аракень, Моема і Асір поверталися додому. Та на цей раз їхня виправа була напрочуд невдала, так що не лише намиста з зубів, а й взагалі ніякої добичі вони не несли з собою. Інає був засоромлений і дуже сердитий, а юнаки вже очікували доброго прочухана від Аірі і боялися, що він на другий раз їх більше не пустить. Всі п'ятеро вже радо вернулись би додому, але оця шалена буря, що повиливала ріки і позатоплювала долини, примусила їх звести невеличку оку і в ній вичікувати погоди. Всі були голодні, а тому й лихі.

— І чому ми відразу не вернулись? — сказав невдоволено Асір, колупаючи палицею у вогнищі. — Адже звісно, що після зустрічі з Каапорою[11] нема чого пускатися на полювання.

Решта трое юнаків тільки переглянулися між собою, але не відважилися нічого додати, бо ж на таку сміливість в присутності Інає міг дозволити собі хіба Асір — улюбленець старого.

А Інає, котрий досі нічого не казав про ту зустріч, тепер витягнув з рота люльку і бовкнув:

— Журіті не бачив Каапори.

Хлопці ще раз обмінялися поглядами, не знаючи, що на це сказати.

— Журіті не бачив Каапори, — повторив Інає і пакнув димом. — Скажи мені, Журіті, який він був?

— Ну, — вагаючись відповів Журіті, — він був великий... як... як дерево!

— А був з ним ще хтось? — допитував Інає. — Що було довкола нього?

— Я не знаю... — сказав уже зовсім збентежений Журіті. — Ми ж тоді всі дивилися, але ніхто добре не бачив... Було так темно...

— Ага, було темно!.. — вдоволено хитнув головою Інає. — Отже, то не був Каапора. Каапора їде завжди зі своїм двійником — Кайпорою. Каапора і Кайпора — близнюки, розумієш? На Кайпору деякі племена кажуть також Курупіра, але Каапора є для всіх тільки Каапора.

— І Курупіра без Каапори не їздить? — спитав недовірливо Асір.

— Ні, — відповів Інає. — Кайпора — це тінь від Каапори. А чей же сам знаєш, що тінь не може бігати окремо, куди їй забажається.

— А от мій дід, — не вгавав Асір, — бачив тільки самого Кайпору без Каапори.

— Твій дід ніколи з оселі не виходить і ніколи Кайпори не бачив! — сердито засопів Інає, котрий вважав себе найдосвідченішою людиною в племені і не зносив, щоб йому хтось перечив.

— Бачив, бачив! Коли був молодим — то бачив! — обстоював Асір свого діда. — Кайпора гнався за моїм дідом і хотів смоктати його кров.

— Ну, коли ти і твій дід краще від мене знаєте — то оповідай! — образився Інає.

— Мій дід, — відважно почав Асір, — повертався поранений з полювання до оселі. Це було вночі... Раптом почув, що хтось присмоктався до його плечей, де була рана... Дід оглянувся і побачив маленького, як мавпа, тапуя[12] з червоними зубами... Почав тікати...

Тут Асір замовк, бо всі відомості вже у нього вичерпалися.

— Чого ж ти? — насмішливо спитав Інає. — Кажі далі!

Але Асір не мав більше чого оповідати і сидів мовчки, засоромлений.

— Ага, бачиш!.. — вдоволено сказав Інає. — Твій дід не знає, але я знаю. Отже, Кайпора зовсім не є маленьким тапуєю з червоними зубами, а є величезним. Його жінка — Кайсара, чорна-чорна і дуже зла. Вона має в руках довгий нагай, сплетений з жалкої кропиви, і ним б'є всіх, кого лиш зустріне: людей і звірів. Кайсари боїться все в лісі. З Кайпорою їде верхи на кайтету[13] Каапора. Він завжди просить в людей вогню для своєї люльки. О, але хто дасть йому того вогню — вже сам більше ніколи не закурить!.. Перед Каапорою завжди біжать лісові свині, а дорогу йому освітлюють світляки. Каапора не їздить в темноті. Тому, коли ти кажеш, що через сутінки не бачив нічого, — значить то не були ні Каапора, ні Кайпора.

Проти таких авторитетних відомостей хлопці не могли нічого заперечити і сиділи мовчки, обдумуючи те все, що почули від свого учителя. Тільки по якомусь часі обізався Журіті:

— А кого ж то я бачив?

— То напевне був Анянга[14], — відповів Інає. — Зустріч з ним також не є доброю ознакою, але все ж не така страшна, як зустріч з Кайпорою або Каапорою. Зустрітися з Каапорою?! Ха! Я хотів би бачити такого, що з ним зустрівся і залишився живим!..

— А з Анянгою? — спитав Моема.

— Також погано. Я вже сказав.

— То, значить, що з нами щось трапиться?

Інає подумав трохи, а потім відповів:

— Журіті бачив — Журіті може сподіватися нещастя.

— Я не знаю, чи дійсно я бачив, — почав боронитися Журіті. — Було темно, і стояв туман. Аракень має кращі очі, а не зауважив нічого. Може то мені привиділося...

Цікава розмова примусила всіх забути і за невдачі і за голод, і всі п'ятеро, з цікавістю обговорювали на різні боки випадки зі злими духами, аж поки не послули біля вогнища.

Ранком покинули своє пристановище і пустилися йти до оселі.

Та і в наступних двох погожих днях справа мало покращала. Правда, мисливці вже не були голодні, але й помітнішої якоїсь здобичі не впіймали. Тому йшли невеселі й похнюплені та все нарікали на недоброго Анянгу, котрий так попсував їхню виправу.

Аж перед вечором другого дня після пам'ятної бурі, коли вони вже оглядалися по дорозі за вигідним місцем для нічлігу, Аракень, котрий мав справді дуже гострі очі, скрикнув:

— Дивіться!..

Всі почали придивлятися у вказанім напрямі, але не бачили нічого особливого.

— Що там, Аракень? — спитав Інає. — Що ти бачиш?

— Я бачу розламану гору. Гляньте, он свіжа земля...

Тепер і решта, придивившись добре, побачила дійсно височенну гору, що світила до заходу голим зрізаним боком, немов би її хто відрубав сокирою.

— О!.. А це — то вже напевне жарти злих духів! — скрикнув Інає. — Тільки Каапора разом з Кайпорою може щось таке зробити. Ходім ближче, подивимося...

— Інає, а Каапора?.. — боязко озвався Журіті.

— Не бійтеся: Каапора тільки вночі має силу. Ходім!

І всі п'ятеро приспіненим кроком звернули до зруйнованої гори. Для того мусіли зробити добрий кусень зайвої дороги, але явище було занадто цікаве, щоб на нього не подивитися з близька.

Помалу-помалу віддаль між індіанцями й горою скорочувалася. Від шпиля до половини та гора була заллята гарячим промінням сонця і світила червоним боком свіжого обвалу, ніби кривавою раною. На нижню її частину падала чорна тінь від протилежного боку яру, а з густого лісу, що котив свої зелені хвилі дном пропасти, підносилися вже вогкі сиві випари.

Вже небагато лишалося цікавим мандрівникам до цілі, як раптом сталося щось надзвичайне: десь вгорі, ніби під самим небом, розітнувся ледве чутний, але й не менше трагічний та розпучливий крик, і, якийсь дивний предмет, блиснувши в скісних проміннях сонця, щезнув за високими верховіттями лісу. І хоч звук того крику не був сильніший від комариного, чуйні вуха дикунів відразу піймали в ньому ноти людського голосу.

Індіанці поставали, як укопані.

— Каапора!.. — вишептав зблідлий Моема.

— Сасі, — поправив його Інає. — Тільки Сасі[15] вміє штовхати людей в пропасть...

Аракень, ти маєш добрі очі: впала то людина, чи ні?

— Я бачив, що впала людина, — відповів Аракень.

— І я! І я!.. — закричали хлопці.

— Ходім ближче! — наказав Інає.

— Страшно, — відповіли юнаки.

Справді, вони нічого не боялись, але злі духи навівали на них жах.

— Не бійтеся, — заспокоїв їх Інає. — Злі духи нападають тільки на самотню людину і то тоді, коли вона поранена. Нас багато, і ми здорові — не бійтеся...

Підбадьорені трохи словами Інає, а все ж і не без певного недовір'я, юнаки почали обережно пробиратися вперед. Але з кожним кроком вони ставали все відважніші і незабаром забули про всякий страх. Так не минуло й півгодини, як всі п'ятеро, переборовши перешкоди з вивернутого коріння, поламаного гілляча і великих брил землі, зблизилися до місця випадку. Врешті, побачили й те, чого шукали: в глибокому м'якому болоті, утвореному в наслідок дощів, лежала людина. Цікаві юнаки, випередивши свого провідника, добігли до мети раніше і, позагрузавши мало не по коліна в болоті, оточили тіло. Що це було саме тіло, а не згорток заболоченої одежі, свідчила хіба сама голова, бо ні тулуба, ні рук, ні ніг не було видно.

— Що там? — спитав Інає.

— Людина, — відповіли хлопці хором і розступилися перед дідом.

Інає схилився над потерпілим, провів рукою по його обличчі та грудях і, встановивши, що людина жива, розпорядився обережно витягнути її з болота й перенести у вигідніше місце.

— Обличчя індіянина, а одежа білих, — мурмотів собі під носом старий, здивований тим всім, що сталося.

Але ж яке безмежне було його здивовання, коли він, взявши оглядати незнайомого, відкрив ширше на його грудях сорочку і побачив на них витатуваний кружечок сонця і промені довкола нього. В першій хвилині Інає аж здригнувся і прикрив знак долонею, а потім розгублено сів на землю.

— Що, що, що?.. — питав він, озираючись на хлопців.

Та хлопці не могли на це "що?" нічого відповісти, як рівно ж не розуміли, що саме так схвилювало їхнього провідника.

Однак Інає не чекав відповіді. Він зірвався на ноги і закричав:

— Журіті, пильнуй цього юнака! А ви, решта, зводьте захист, приготуйте вигідну постіль, розкладіть вогонь і подбайте про вечерю! Скоро, скоро!.. — і, не даючи більше ніяких пояснень, Інає побіг уздовж потоку, зиркаючи туди й сюди та зриваючи на ходу листя різних рослин.

Незабаром він вернувся з цілим оберемком різного зілля і, поки хлопці спинали з гілляк курінь та розпалювали вогнище, заходився коло чужинця, взявши собі до помочі Журіті. Щоб здобути сік з різного роду лікувального коріння і грубих листків, Журіті "молів" їх власними зубами і випльовував до висушеної гарбузової шкіри, що правила за посуд. Інає вправними руками промивав рани непритомного юнака, прикладав до них розтерті зубами Журіті ліки і поверху обв'язував свіжими, вогкими листками.

— Кості цілі, — бурмотів при тому. — Так, всі кості цілі, але всередині напевне все повідривалося... Гм!.. Упасти з такої висоти — можна повідривати все... Журіті, піди принеси кілька апепу[16]. Дамо йому напитися з водою.

Журіті миттю виконав наказ і за хвилину висипав перед Інає з десяток зрілих жовтих овочів.

Після півгодини різних заходів Арасі (а це ж, як читач догадався, був ніхто інший, тільки Арасі) тяжко зітхнув і помалу розплющив очі. Був такий кволий і почував себе

так погано, що не мав навіть сили розібратися у всьому, що діялося довкола нього. Бачив голих чоловіків, знав, що це індіани, але чому він серед них опинився, що вони роблять і що можуть з ним зробити — йому було зовсім байдуже. І тому, коли схилене над ним старече, поморщене обличчя спитало: "Хто ти?" — не пробував навіть зробити зусилля, щоб відповісти. Хотів спокою. Хотів, щоб ніхто його не зачіпав, щоб нічого не питав, бо від кожного найменшого руху, від кожного звуку відчував щось подібне до ударів молота зсередини черепа. Ах, як у нього все жахливо боліло!.. А на додаток ще й та незносна отяжілість у всьому тілі, що, здавалося, втискала його в землю і давила на мозок!.. Ні, він не міг не то що говорити, а навіть повік втримати, і заплющив очі.

Інає, чекаючи відповіді, пильно дивився йому в обличчя, але потім похитав головою і наказав перенести його в зіп'ятий уже курінь і покласти на грубо настеленій траві.

— Треба дати йому відпочити, — звернувся до хлопців. — А завтра зробите ноші. Понесемо цього юнака до себе в оселю.

— Навіщо він нам? — спитав Аракень.

— Він наш, — відповів старий.

— Він — білий, — заперечив Асір.

— В нього тільки одежа білих, але він — наш, — упевнено повторив Інає. — Він той, кого я шукав довго, довго...

Юнаки обмінялися здивованими поглядами.

— Кого ж ти шукав? — знову спитав Аракень.

— Я шукав наших братів... Хто ми є, діти?

— Гваянці, — відповіли хором хлопці.

— Так, ми — гваянці. А цей юнак мусить бути з роду морубішаб Соняшної Династії. Він має знак сонця на своїх грудях.

— Ми маємо свого морубішабу, — похмуро сказав невдоволений Асір.

— Аїрі не має того знака, — похитав головою Інає.

— Можна зробити знак, — продовжував своє Асір.

Інає розсердився і штовхнув непочитального юнака в груди.

— Ти — дурень! — сказав злісно. — Знак можна і тобі зробити, але від того ти не станеш справжнім морубішабою!..

Інає рідко сердився, але, коли сердився, то тоді не питав винних, чи невинних і роздавав стусани всім направо і наліво, як, зрештою, робили всі чоловіки в племені. Тому всі хлопці, ніби змовились, один за одним вислизнули з куреня.

В яру вже було темно, але вгорі, над берегами кручі, ще горів соняшний передвечірок.

— Нагору! Ходім нагору! — крикнув Журіті і, не чекаючи відповіді товаришів, поп'явся, як вивірка, крутим боком провалля.

За ним з веселими криками кинулась решта, і кожен, стараючись показати свою зручність і силу, намагався першим досягнути вершин.

Незвична людина мусіла б затратити на таке спинання кілька годин, але молоді

індіяни, ціле життя яких було свого роду спортивною школою, поборили крутий схил за яких чверть години і майже одночасно вихопились на гору. Поставали, захекані й веселі, радісно розглядаючись довкола по сіро-рожевій бані неба і по безкрайньому килимі лісу, що стелився вниз від них, заламувався у глибоких зморшках, повитих легенькими туманами, немов куревом невидимих кадилиць. Сонце вже більше, як до половини, потонуло за зубчатим мереживом виднокругу, і здавалося, що воно топиться від власного тепла і скапує вогненними краплинами кудись у безвісті. В його прощальних пурпурових відсвітах стояло на вершку гори чотири кремезних юнацьких постаті, ніби вилиті з бронзи, як зразки юности, здоров'я і сили.

І от знову Аракень, той що мав гострі очі, пославши погляд на північний захід, скрикнув:

— Буріті[17]! Буріті горить!

— Де? Де? — загукала решта.

— Он там, в наших сторонах! Чи не наша оселя дає знак?..

— Де? Не видно проти сонця! Ми не бачимо!

— Але я бачу! — кричав схвильований Аракень, вдивляючись в далечінь, де ледве видною спіраллю здіймався в небо димок. — Ходім до Інае, скажемо йому!..

Мов пущені з пращі, юнаки коміть головою котилися вниз і прибігли до Інае ще більше задихані, ніж тоді, коли зіп'ялися на гору.

— Буріті горить в наших сторонах! — крикнув Аракень.

Старий відразу схопився на рівні ноги і вискочив з куреня. Але, повівши очима по потемнілому вже небу і змірявши висоту стрімкого провалля, тільки махнув рукою.

— Пізно вже, — сказав. — Завтра рано мусимо скоро йти.

— А може то десь у гваранців горіло? — висловив згодом Моема.

— Я не знаю, — відповів Аракень. — Далеко дуже, і сонце в очі світило.

Запах смачної печені, що розходився з куреня і дразнив чуйні ніздрі, а за ними і здорові шлунки юнаків, припинив дальші здогади та припущення, і незабаром всі четверо, вкупі з Інае сиділи довкола вогнища і уминали на обі щоки напівсире м'ясо. Навіть досвідченому і суворому Інае тривожна вістка не поспувала апетиту, хоч обличчя його насупилося більше, як звичайно. Старий бо знав, що підпалене буріті рідко приносить добрі новини. Цей знак індіяни подають тоді, коли виникає необхідність збору всього племені, або й сусідніх племен. Така необхідність виникає на випадок війни, або на випадок смерті когось із видатних мужів племені, найчастіше морубішаби. Тоді вибирають високу пальму і обмотують по ній грубі перевесла зеленої трави, яку потім підпалюють знизу. Розгорівшись, нижні кільця підпалюють верхні, аж поки вогонь не досягне вершка. Зелена трава дає дуже багато диму, і він здіймається вгору не просто, а спіралями.

Побачивши цей спіралевий дим, індіяни спішать на сигнал, навіть коли для того треба покинути полювання, чи якесь інше пильне зайняття.

Скінчивши їду, всі пообтирали руки об власне волосся, а потім один за другим підійшли подивитися на Арасі. Той не спав, але лежав з заплющеними очима і не

ворушився. Він тільки ледь-ледь здригався, коли юнаки торкалися своїми пальцями його грудей, розглядаючи знак, однак і при тому не обзивався і не виказував взагалі якоїсь помітнішої реакції.

Хлопці, вдоволивши свою цікавість, посідали знову довкола вогню, а Журіті спитав Інае:

— Ти казав, що цей юнак мусить бути морубішабою Соняшного Роду. Який це "Соняшний Рід"? Що це означає?

Інае, здавалося, не чув питання і сидів мовчки, думаючи свою власну думу. А хлопці, знаючи його вдачу, більше не питали і тільки чекали, коли старий додумає своє до кінця, бо щойно тоді він міг починати говорити.

І дійсно, Інае довго мовчав, посмоктуючи свою люльку, а потім почав говорити, ні до кого не звертаючись.

— Колись давно-давно, коли оці найвищі дерева в лісі були, не більші від мого мізинця, предки наших предків прибули сюди з далеких околиць. Вони втікали від білих людей, що відбирали в індіан землю, а самих індіан убивали. Сам Тупан[18] вказав тодішньому морубішабі дорогу до багатих долин, придатних для нових осель, бо Тупан любив сонце, а морубішаби гваянців були нащадками і братами сонця. Тому носили морубішаби і їхні сини знак сонця на грудях, щоб відрізнитися від інших гваянців... І хоч ці дерева були ще дуже маленькі, проте предки цих дерев росли вдвоє вищі, ліс був удвоє густіший, ріки були вдвоє ширші, гори стояли вдвоє вищі, а землі було вдвоє більше, як тепер... Тому дорога до вказаних Тупаном долин була довга і тяжка. Перешкоджали також і злі духи: Сасі скидав людей в пропасті, або топив у болотах, Каапора багатьох гваянців поперетворював у звірів, а Анянґа[19] мучив їх у сні і не давав спокою... І тому багато гваянських родин відстало від провідника, лишилося позаду і поселилося, де прийшлося. Не всі бо могли і не всі хотіли йти так довго і далеко... Залишилися і пропали... Не могли встояти перед нападами інших племен: гвашів, гванасів, гватосів, шікітосів, каяпосів та багатьох-багатьох інших... Уцілів тільки наш рід. Але що з того? І нас б'ють сусіди. Ми тут чужі й самотні... І тому я хотів би знайти сліди тих, хто пішов уперед. Я хотів би приєднати наш рід до спільного пня, на чолі якого стоять морубішаби з Роду Сонця. О, вони були сильні! Вони наганяли страх на інші племена. Вони мали на грудях знак сонця... І цей юнак має його також... Звідки він прийшов?

— Він впав з неба, — сказав Журіті.

— Його скинув з гори Сасі, — висловив свою думку Аракень.

— А Журіті бачив Анянґу, — зло додав Асір, — і це віщує нещастя. Ліпше покиньмо цього хлопця і поспішаймо до оселі.

Арасі не старався слухати, але, помимо його волі, всі ті слова врізувалися йому в мозок, як написи на вогку глину, хоч і не викликали покищо ніякого свідомого відгуку. Розмови в курені відганяли сон, котрий щойно прийшов тоді, коли всі порозкладалися на спочинок довкола погасаючого вогнища і затихли. Тоді заснув і Арасі і спав твердо до самого ранку.

Дном провалля

Вже кілька годин Данко, озброєний тільки палицею та кишеньковим ножиком, йшов дном провалля, шукаючи можливості звернути праворуч і вийти до берега Парани. Але в той самий час, коли лівий бік ставав місцями цілком невисоким і похилим, — правий, мов на злість, підносився все стрімкіше і п'явся далі вгору, ніби хотів досягти неба. А назагал ціле провалля, як міркував хлопець, завертало все більше на захід — саме в протилежну від Парани сторону. Правда, Данко цьому не надавав великого значення, але натомість журився, поглядаючи в правий бік, що являв собою майже прямовісні стіни, здебільша білої глини, на котрій нічого не росло і котра від недавньої зливи була м'яка і липуча, як патока. Кількаразові спроби лізти по тих білих косогорах кінчилися тим, що Данко вгрузав майже по коліна у в'язку масу, а нарешті, витягаючи ногу, відірвав від одного чобота підошву і вирішив більше таких спроб не повторювати.

На зміну голій глині місцями приходила непрохідна гущавина, але Данко був уже настільки досвідченим, щоб знати, які небезпеки можуть загрожувати в пралісі неозброєній людині, і тому не ризикував заглиблюватися в ліс. Зрештою, тут і ризикувати не було змоги, бо, щоб поступити кілька кроків наперед, треба було мати факона[20]: ліс стояв неприступний і густий, як стіна. Єдиним рятунком лишалося — йти далі дном провалля, де по обидвох сторонах потоку стелилися рівні, чисті береги.

Але й тут не було так надзвичайно безпечно. Що кілька кроків хлопець пильно озирався і прислухався до зрадливої тиші. Нераз йому видавалося, що за ним стежать хижі очі невидимого ворога, а нераз він тих ворогів бачив цілком виразно. То були більші й менші гадюки, котрі вигрівалися проти сонця, звернувшись на каміннях, або звисали з дерев і дивилися на мандрівника мертвим нерухомим поглядом. На щастя, вони не нападали, а навіть інколи й тікали при наближенні людини, і Данкові не доводилось вступати з ними в боротьбу.

Ще поки сонце не перевалило за бік яру, йти було можливо. Але пізніше, коли палаюча куля повисла просто над головою і немилосердно посипала вогнем долину[21], — справа значно погіршала. Данко й так ледве тягнув ноги. Його пообдряпуване тіло пекло й боліло, а перев'язки, що він їх поробив з листя, постійно зсувалися і заважали. Шлунок сердито бурчав, дарма, що хлопець його намагався втихомирити різними ягодами, і овочами, — він домагався чогось істотнішого: хліба, м'яса, або, принаймні, кукурудзяної фарофи[22]. Та де ж було того всього взяти? І лиш після того, як хлопцеві вдалося збити горіха з кокосової пальми і поласувати ним — сердитий шлунок трохи заспокоївся. Зате руки і в'язи у Данка аж потерпли, поки він досягнув свого по півгодинному "бомбардуванні" високої пальми камінням.

Радість, яку відчув ранком, усвідомивши своє чудесне спасіння від смерти, поволі минала, а на її місце приходила знову тривога і зневіра.

— Що я робитиму сам в цій пущі, коли не маю ні захисту, ні зброї? — думав хлопець. — Видно по всьому, що моє життя знову залежить від випадку. Але чи ж дивні випадки

можуть ставати один по другім без кінця?.. Ох, і що ж то за нещасливий був день, коли я зважився вийти з дому і пуститися в мандрівку з тим Арасі!.. Тепер пропаду, пропаду напевне...

Та, додумавшись до таких сумних висновків, Данко стріпнув головою і потер долонями скроні.

— Фе, яка ж погань лізе мені в голову!.. Було ж гірше, і мене якось то Господь врятував. Чого ж би тепер я мав пропасти? В печері Ітакватії я мріяв виключно про свободу і вірив тоді, що з незв'язаними руками людина може боротись за своє життя. В печері на острові я, хоч і мав вільні руки, був прикутий до одного місця водою. А тепер? Голод мені не загрожує, можу рухатися в різні сторони й боротися з небезпекою. Чи ж того ще мало? Бог поміг мені нераз, допоможе ще!..

Так розважав сам себе Данко і для підбадьорення навіть замуликав пісеньку. Спочатку мугикав навмання, але потім якось випадково трапив на мелодію тієї пісні, що колись співала йому мама, оповідаючи казку про Колобка:

"Я по засіку метений
Я на яйцях спечений,
Я від баби утік,
Я від діда утік"...

Це його відразу заспокоїло і примусило розважніше подумати над дальшою мандрівкою. По-перше, хоч як це не було прикро, повинен був погодитися з фактом, що поспіх ні до чого доброго не приведе. Звичайно, треба докладати зусиль, щоб добитися додому якнайскоріше, але власне тому необхідно бути надзвичайно обережним. Один необачний крок може скінчитися катастрофою, себто, його, Данковою, смертю. Від того нікому не буде краще, а навпаки. По-друге, щоб можна було краще боронити себе перед всякими дикими напасниками, — треба було подбати про якусь зброю. Зброю... Гм!..

Данко критично поглянув на палицю, котру не випускав з рук, а другою рукою намацав у кишені складного ножика. Ні одне, ні друге зброєю не було. Але...

Тут Данко вдоволено вдарив себе долонею по чолі і взявся до роботи: вибрав рівне молоденьке деревце, зламав його при корені і заходився обдирати кору. Потім обстругав палицю з обох кінців, тонший кінець розщепив, запхав туди розложеного кишенькового ножика і тісно обв'язав ликуватою корою ліяни[23].

— Га, от і спис! — вдоволено вигукнув він, потрясаючи своєю зброєю. — Ану, чи я ще не забув метати?..

І, вибравши собі за ціль один пункт в глинястій стіні, Данко кинув свого списа. З задоволенням побачив, що трапив добре, і це ще більше його підбадьорило. Та на випадок зустрічі з гадюками спис себе на близьку ціль не оправдував. Тут була таки потрібна інша зброя. Данко вмів і її зробити. Для цього треба було взяти коротшу палицю, роздвоїти її кінець і зробити щось подібне до вилок. Через кінці тих вилок протягався шнурок і прикріплювався до другого кінця палиці. Гадюк ловиться таким способом, щоб головка потрапила між вилки. Тоді її притягається шнурком — і

небезпечне сотворіння стає безборонним. Правда, для того треба неабиякої спритності, відваги і вправи. Але спритності і відваги Данкові не бракувало. А щодо вправи... то не родяться ж люди з цією вправою!.. В Санто Антоніо багато чоловіків, і навіть жінок, уміло поводитися з цією немудрою зброєю. Чому ж би не міг собі з нею дати ради Данко?

Відпочивши трохи та поперецьязувавши наново свої рани, Данко бадьоро рушив у дальшу дорогу. Мав надію або знайти просмик[24] до Парани, або зустріти людей і в них прохати помочі.

Боки провалля то сходили ближче, то розбігалися далі, а права сторона все й далі лишалася неприступною. Тільки й того, що на зміну білим глиниськам прийшли жовті й червоні, або стрімкі скелі, а ліс, як був похмурим і густим, таким і лишався. Ба, Данкові навіть видалось, що дерева чим раз далі, то стають вищими, ніби ростуть разом з висотою урвища. Зате другий бік аж манив, розступаючись час-до-часу широкими просмиками, за якими виднілися веселі, залиті сонцем долини і дальші гори, вкриті лісом.

Данко, однак, не спокушався тими привабливими краєвидами і, щоб не збитися з дороги та не заблудити, вперто йшов тільки правим берегом потоку все вгору і вгору.

Сонце вже опинилося по другому боці провалля, і там, де гори з західної сторони підносилися вище, — в їхніх тінях родився вечір. Коли Данко потрапляв у таку присмеркову смугу — його душу стискав смуток і неспокій.

— Ось і вечір незабаром, — думав він. — І що ж я робитиму тут сам вночі? Напевне доведеться таки завернути на захід і там пошукати безпечнішого місця на нічліг.

Так міркуючи і розмовляючи сам з собою вголос, хлопець вирішив іще дійти до великих каменів, що лежали трохи далі впоперек потоку рядочком, і виглядали ніби хребти сивих буйволів, які йшли чередою і зупинилися на водопій.

Скоро дійшов до мети, виліз на одну каменюку і відважно стрибнув з неї вниз. Але тут його обняв ледовий жах: не далі, як у двох метрах від своїх ніг побачив велетенську гадюку-сукурі[25], згорнену в спіраль, яка зловісно шипіла і вже готувалася до скоку. Зопалу Данко метнув у неї своїм списом і, на щастя, попав гадюці у хвіст та пришив його до землі. Але тільки на одну секунду, бо сукурі відразу підскочила, обгорнулася довкола деревища, звалила його і визволила хвіст. Але Данко за той час успів уже отямитися. Блискавично перехопив палицю з лівої руки в праву і націлився на гадючу голову. І коли сукурі збиралася скочити вдруге — її шия опинилася вже між вилками, притиснена зсуканим з пальмового лика шнуром. Гадюка шарпнулася, зробила невловимий для ока рух і, перше, ніж хлопець успів щось зрозуміти, обкрутилася довкола його тіла і здавила залізними обручами. Данкові відразу сперло віддих. Натягаючи щосили шнурок, він з жахом дивився на злющі гадючині очі, на страшну плескату голову з отрутними зубами[26], які поволі зближалися до його грудей.

Гадюка мала коло трьох метрів довжини і була груба, як людська рука. То ж і не диво, що своєю силою могла легко потроцяти Данкові ребра за кілька секунд, коли б їй не заважала палиця, між вилками якої опинилася її голова. Тому сукурі пружилася з

усіх сил, стараючись зігнути хлопцеву руку і досягнути зубами свого ворога. А Данко також з усіх сил натягав шнурок і обливався холодним потом при думці, що шнурок ось-ось трісне, або що не витримають мускули напруженої руки, або що він попросту стратить притомність в тих залізних обіймах.

Обоє — людина й гадюка — дивилися зі смертельною ненавистю одне другому в очі, обоє боялися одне одного, обоє розуміли, що згине той, хто на секунду раніше стратить силу.

Данкове серце, здавлене в грудній клітці живою спіраллю, переставало битися, у вухах дзвонило, в очах розстелився червоний туман, який затьмарив цілий світ.

— Кінець! — подумав хлопець уже за звичкою.

Але в тій же хвилині тісні обручі, ніби трісли, обсунулися по ньому і безвладно опали до стіп: сукурі не витримала.

Вискочивши з огидних кілець, Данко з силою шпурнув від себе мертве гадюче тіло, підхопив свого списа і кинувся по каміннях на другий бік потоку. Як він не поламав ніг, роблячи гігантські стрибки по нерівних спинах камінних потвор, — не міг собі пізніше пояснити. Рвав, як шалений, аж йому вітер у вухах свистів, і тікав усе далі від страшного місця.

— Геть, геть звідси! — підганяв сам себе на бігу. — Туди, на захід, де ще світить сонце!.. Геть з цієї похмурої прірви!..

Якраз проти нього, ніби навмисне, лежав широкий, вистелений низенькою травою просмик на захід, а за ним відкривалася розложиста долина з широкою рікою.

Вже вибігши на рівне місце, Данко впав на траву, щоб трохи віддихатися і опам'ятатися. Серце його тріскало від надмірних зусиль і нервового потрясіння, тіло купалося в рясних потоках поту, а уста механічно шептали:

— Я від баби утік, я від діда утік, я від зайчика втік і від вовка утік!.. Тьху! Які дурниці мені в голову лізуть!.. Я від баби утік, я від діда утік... Брр!.. Як же це огидно — потрапити в холодні обійми такої погані! — здригався хлопець, обтираючи рукавом рясний піт з чола. — Тепер уже не піду в ту сторону нізащо в світі!..

Отрясшись трохи з переляку і відсапнувши, Данко встав і повів очима довкруги. Сонце вже хилилося до м'яких верховіть далекого виднокругу, фарбуючи небесне склепіння в ніжні кольори всіх відтінків веселки. Горбкувата долина, оторочена з усіх сторін лісом, виповнена дрімотним спокоєм і тишею, вже, здавалося, починала засипляти під ласкавий журкіт ріки, що перерізувала її якраз посередині. Десь так може метрів зі сто від Данка, якраз на половині відстані між ним і рікою, росло самотнє дерево у товаристві купки густих корчів. Хлопець подумав собі, що коло того дерева може бути найліпше місце для нічлігу, і пішов до нього, щоб роздивитись краще. І раптом побачив він щось таке, від чого його хода перейшла в скорий біг: недалеко від дерева виднілася чорна пропалина вогнища, а довкола валялися пообгризані кості. Це Данка дуже схвилювало. Але ще більше схвилювався він, коли запхав руку в попіл і виявив, що попіл теплий! Значить, тут недавно була людина!

Данко став на повний зріст, запхав пальці в уста і свиснув на цілі груди.

Свист розкотився широкою луною і озвався далеко в лісі.

— Ге-е-е-й!!! — крикнув хлопець навдогінці за свистом і почав прислухатися.

— Ге-е-е-й! — відгукнувся хтось здалека.

Серце хлопця застрибало від надзвичайної радості.

— Ге-е-е-й! — крикнув він ще раз.

— Ге-е-ей! Ге-е-е-й! Ге-е-е-й — відповіло йому нараз кілька голосів з різних сторін.

— Боже, є люди! — мало не плакав з радості Данко. — Нарешті я знайшов людей!

І він ще з більшою силою закричав:

— Рятунку!!!

— Рятунку!!! Рятунку!!! Рятунку!!! — озвалися голоси з лісу.

В Данка упали руки.

— Луна, — подумав він з розпукою. — Тільки луна — і більше нічого...

Однак, ще не вірячи, собі, кричав і свистав далі та просив помочі. Надармо! Відбивши свист і крики назад, ліс стояв далі безлюдний і нерухомий.

Зневірений хлопець присів на землю і спустив голову на груди. Почував себе тепер ще більше самотнім і забутим Богом і людьми. Зла доля в останні дні кпить собі з нього немилосердно.

Невідомо, скільки сидів би хлопець у непорушності, коли б його не вернув до притомности сердитий шлунок. Він знову забурчав, і Данкові видалося, що його хтось зсередини потягнув нетерпеливою рукою.

— Ах! — звівся він на ноги. — Ну, що ж — не пощастило і цей раз, але й страти нема. Піду до ріки — може поцілю списом яку рибу. Спробую їсти сиру. Це навіть далеко корисніше, як їсти смажену, чи варену...

Він уже ступив був кілька кроків, але потім роздумався і вернувся до погаслого вогнища. Розгріб ледве теплий попіл, витягнув з-під нього чотири маленькі чорні вуглики і почав на них дуги. І — о, радість! — на вуглинках з'явилися живі червоні цяпочки[27]! Данко мав охоту пуститися в танець від радості, але від цього стримував його страх, що слабеньке тепло без помочі може скоро вмерти. Не перестаючи дмухати, Данко напимацьки збирав довкола себе тендітні стебельця сухої трави, обережно прикладав їх до жаринок і дмухав, дмухав, аж йому в горлі пересохло і перехопило віддих.

Трава починала тліти, але не загорялася, а вуглинки також тліли і маліли на очах. Данко з відчаєм розглянувся і тут помітив на гілляці корча цілий віхоть якогось засохлого паразита, що зовнішнім виглядом цілком нагадував конопляне клоччя. Не перестаючи дуги, сягнув рукою по цей віхоть, розправив його, перекинув до нього вже вмираючі жаринки і почав розмахувати ним рукою то в один, то в другий бік. Волокно затріщало, задиміло і посипало іскрами, а потім взялося полум'ям. Тоді Данко обережно положив його на землю і кинувся збирати щонайдрібніші сухі галузки та підсичувати ними слабенький вогонь.

Спочатку вогняні язички помаленьку й нерішучо тільки лизали сухий корм, а далі все сміліше п'ялися по чорних трісочках, весело переморгувались і накінець

затанцювали, розцвівши соняшною квіткою.

Данко звивався, як дзиґа. Він все відскакував до корчів і приносив за кожним разом грубші гіллячки, радіючи несказанно, що має тепер такий великий скарб — вогонь!

Мимоволі сковзнув поглядом до ріки і побачив молоду анту[28], яка підійшла сторожко до берега і, ступивши передніми ногами у воду, почала пити.

Данко тільки зітхнув: ех, йому б оце зараз придався б кусок м'яса! Але що ж — навіть коли б схотів спробувати щастя зі списом — то анта втекла б. Окрім того, кишеньковий ніжик мав дуже слабеньке лезо і смертельного удару напевне не наніс би. А тим часом тільки поранена анта могла втекти і затягнути з собою і списа. Ні, ліпше навіть не ризикувати.

І хлопець, тільки скося поглядаючи на спокусливу анту, ламав на коліні галузки і без перестанку підкидав їх до вогнища. Втім, помітив щось надзвичайне: анта якось дивно шарпнулася, вперлася ногами і стала тягтися усім тілом назад, а голова її в той самий час все більше поринала в воду. Данко стояв здивований і не знав, що це все має означати. Чим більше приглядався, тим більше переконувався, що з антою діється щось страшне. Бідна тварина тупцювала, рвалася назад, падала у воду і знову схоплювалася на ноги, а голова її й далі лишалася зануреною в ріку.

— Бідна тварина! — з жалем зітхнув Данко. Напевне вона хвора. Треба ось тільки забезпечити вогонь, і тоді побіжу подивлюся, що з нею.

Накидавши досить палива, хлопець вхопив свого списа і бігом пустився до ріки. Та, поки він добіг, анта вже лежала у воді і якось дивно ворушилася. Хоч на землю спускався присмерк, однак Данко помітив, що довкола анти хвилюється вода, а в ній то поринає то випливає щось подібне до уламка рапавої кори.

— Крокодили! — здогадався хлопець і кинувся тікати.

Але, відбігши кількадесят кроків від берега, зупинився.

— Чого ж я тікаю, — спитав. — Адже крокодили не наважуються нападати на суші, хіба у воді, або при самому березі. От і анту той крокодил піймав за морду, втопив, а тепер щойно почне їсти. Гм!.. Ну, й мені не пошкодило б також з'їсти кусник тієї анти, тим більше, що я й вогонь маю... Ану, спробую в того ненажери видерти якусь частку...

Данко знову наблизився до води і почав кидати камінням, а одночасно вхопив анту за задні ноги і потягнув до себе. Та крокодил не мав великої охоти пускати своєї здобичі і тягнув її в ріку. І лише тоді, коли Данко поцілів його великою каменюкою просто межі очі — підскочив, тріпнув хвостом і втік. Не тратячи часу, хлопець відтягнув тварину далі від води, розмонтував свого списа, з великою бідою викроїв стегно і побіг з ним до вогнища.

Чи несолена печеня була й справді така смачна, чи ні — дискутувати не будемо. Але Данко так накинувся на неї, як вовк, і з'їв аж так багато, що йому зашкодило. Не дивлячись на втому, не міг спати, а спрага палила його чи не така сама, як в печері Ітакватії. Хлопець облизував сухі уста і заздрісно прислуховувався до недалекого плюскоту ріки, але не важився ані підійти до неї вночі, як рівно ж боявся відійти далі від вогнища, щоб пошукати якогось джерела. Так і прокуняв цілу ніч, постогнуючи і

нарікаючи на свою нерозважність та обіцяючи собі на другий раз ніколи більше не ночувати далеко від води.

Правда, в цьому прикрому випадку, як і в кожному іншому, була та своя позитивна сторона, що до самого ранку вогонь горів і відстрашував лісних хижаків. Але й хлопець так змучився, що відчував себе напівмертвим і від спраги, і від втоми, і від їдкого диму, якого він наковтався подостатком.

І коли тільки заблисло сонце, перше, що зробив Данко, — знайшов джерело, напився, потім дбайливо згорнув жар і ліг спати. Думав лише відпочинути годину, або дві, щоб мати силу на дальшу мандрівку. Та, коли прокинувся — сонце вже стояло з полудня, а вогнище так вичахло, що треба було докласти чимало зусиль, аби його роздмухати знову. Хлопець добре розумів, що в теперішній ситуації вогонь є його найбільшим приятелем і найсильнішою зброєю, а тому, поки не розпалив наново великого багаття, ні про що інше не думав.

Коли ж полум'я жадібно вгризалось в грубі гілляки, а вітер почав котити по долині клубами диму, пригадав собі, що ввечері застромив на дереві шматок припеченого м'яса, і вирішив пообідати. Та яке ж велике було його огірчіння, коли, замість сподіваного кусника печені, побачив перед собою сточений недогризок, що його й далі об'їдали запопадливі червоноголові мурахи-зłodії!..

Данко тільки зітхнув і тихо вилаявся:

— Бодай ви подошли всі до одного! Ніби вам мало поживи в лісі, ще ви мене з останнього обікрали!..

Справді, це було останнє, бо від анти залишеної на березі й сліду не стало: крокодил таки свого не подарував і затягнув її вночі назад в ріку.

Данко зітхнув ще раз і поплився в ліс по якісь овочі. Нарвав бананів, апепу, а навіть знайшов, на свою велику радість, мамонове дерево^[29] з цілою китицею великих, стиглих овочів.

Вернувся назад до вогнища, з'їв відразу два мамони, для різноманітності припик банани і також з'їв, але голоду не вдоволив. Хотілося таки м'яса, або, принаймні, риби.

Хлопець, пригадуючи собі вчорашню сцену з антою, довго вагався, але потім таки взяв списа і пішов до ріки.

Уважно вибрав місце, де берег півметровою східкою спадав у ріку і де не було небезпеки нападу від крокодила, і подивився пильно у воду. Дійсно, крокодилів не бачив. Натомість попід самим верхом води аж рясніло від сірих рухливих клинків риб'ячих спин різного розміру.

Данко вибрав зручний момент і з силою метнув списом в одну велику рибу. Але, на жаль, не попав, тільки сполохав річкових мешканців і розігнав їх у різні сторони. Довелося потім довгенько чекати, поки заспокоїлася схвильована вода, а в ній знову зарябіли густі низки сірих клинків.

Після кількох невдалих спроб, при яких мало не втратив і списа, Данкові пощастило два рази підряд: дві великі риби, кожна вагою понад два кілограми, потрапили на спис і полетіли далеко від ріки в траву. Правду сказавши, цього було

досить, але Данка так захопила та забава, що він забув про все на світі. Він би отак стояв Бог-зна скільки і ціляв би з насолодою в сірі риб'ячі спини.

Високо піднісши списа, стояв наготові і чекав на нову жертву, а сам аж тремтів з нетерплячки. Риба чомусь довго не з'являлася, і це ще більше розпалювало хлопця. Аж ось щось мелькнуло під водою!.. Данко скупчив усю свою увагу і напружився, як струна. Ще мить — і він мав ударити списом. Та, замість риби, побачив плескату і зубату голову, на якій стреміли скляними опуклими гудзиками безтямні очі річного хижака. Данко підскочив і відразу опам'ятався. Щоб не зломити лезо ножики, обернув свій спис другим боком і з повного розмаху тріснув крокодила по голові. Той миттю пірнув у воду, а Данко підняв живі ще риби, що кидалися по траві, і бігом погнав до забутого вогнища, яке тепер заступало йому і зброю і хату.

Цілу ніч і зараз, обчищуючи рибу, Данко думав над тим, хто тут раніше міг бути, хто палив вогнище і куди той "хто" міг подітися? Сотні різних здогадок снували в його голові, але це справи не розв'язувало. Тільки по кількості порозкидуваних костей він знав, що м'яса з них не могла з'їсти одна людина. Крім того, всі кості були однакової свіжості, трава довкола не пом'ята — і це вказувало, що люди тут затримались недовго: розложили вогнище, спекли м'ясо і пішли. Куди пішли? Данка розбирала досада, що він не потрапив сюди на кілька годин раніше. Можливо, що знайшов би тут поміч.

Спикши обидві риби на камінцях, Данко одну з'їв, а другу лишив на вечерю. Однак, тепер уже був обачнішим; поклав, рибу на камінь, а довкола неї кільцем розсипав жар і гарячий попіл. Вогнище згорнув, приклав сирими гілляками і після того пішов подивитися, чи не знайде якоїсь дороги.

Пройшов берегом ріки вгору, потім вернувся назад і зазнав глибокого розчарування. Виявилось, що долина, де він тепер опинився, кінчалася по обох боках густим лісом, котрий припірав щільно до ріки. В ріці були крокодили, а через ліс хлопець не міг іти. Залишався тільки одинокий вихід: вернутися назад. Але з огляду на пізній час Данко рішив переночувати ще одну ніч на місці і щойно на другий день ранком пуститися в дорогу.

Для того, щоб не розлучатися з вогнем, винахідливий хлопець придумав просту штуку: нарізав гнучких гіллячок, сплів з них кошичка, старанно обмазав його з обох сторін глиною і поклав біля вогнища сушити. При тій роботі пригадав собі Коарасіабу, котрий не раз цілими годинами проводив у розмові з Данком в той час, коли його руки вправно виплітали різні речі з прутиків, або трави. Сам Данко ніколи того не вчився, тільки сидів і придивлявся. А от тепер і це придалося.

На другу ніч, щоб бути ще більше безпечним, Данко розложив довкола себе аж три вогнища і ще за сонця подбав про достатній запас дров. Коли ж стемніло, помолився, ліг просто на землі і досить добре спав до самого ранку.

Суперечні обов'язки

Більше години розмовляли пошепки між собою о. Вісенте і Сокіл. Обоє були

надзвичайно схвильовані й розчулені, а Сокіл часто навіть стирив непокірні сльози, що виступали у нього з очей і по скронях стікали на подушку.

— І ви переконані, пане Іване, що Данко ніяк не міг врятуватися? — спитав падре Вісенте.

— На жаль, переконаний, отче, — тихо відповів Сокіл, і по обличчі у нього пробігла судорога глибокого болю. — Він втопився або в самій печері, або загинув пізніше, коли його через висаджені двері винесло під водоспад.

— Дивне, дивне все те, що ви оповідаєте... Правду сказавши, коли б не цей портфель з грішми, то я готов би був подумати, що ваше оповідання — тільки витвір хворої уяви... .

Сокіл зітхнув:

— Мені й самому тепер здається, що то був сон. Страшний сон!.. А однак я пам'ятаю в найдокладніших подробицях і печеру, і кривавий запис в євангелії, і той довгий хід під водоспад, і виламані двері, що трималися лише на одній завісі... Страшно, отче!..

— Так, це страшно... Дивуюся навіть, як у вас вистачило сили й притомности по всьому пережитому ще й завалювати хід в печеру...

Сокіл знову зітхнув:

— А що ж я мав робити? На острові постійно бувають різні люди, і напевне мало знайшлось би таких, які б встояли перед спокусою заволодіти такими нечуваними багатствами... Зрештою, то зовсім не було тяжко, бо підрита водою скиба землі ледве-ледве трималася.

— Але все ж...

— Ах, отче, я вам уже сказав, що не можу допустити, аби хтось використав для себе таємницю, за котру мій син заплатив життям... Бідний мій Даночко!.. Горда, золота душа!.. Як я горджуся і як болю за тебе!..

Нові сльози витиснулися на батькові очі й побігли по скронях.

— Так, — сказав священник, — таким сином можна гордитися. Він був твердим і послідовним у своїх вчинках, як стара людина, до самого кінця. Герой!..

В кімнаті запанувала мовчанка.

— Ви втомлені, пане Іване, — чуло сказав священник. — Тепер відпочиньте трохи...

— Ні, ні, отче. Я зовсім не втомлений і сьогодні взагалі не почуваю себе хворим. Тільки ота ослабленість не дозволяє мені звестися на ноги... Але, отче парох, скажіть, що тепер робити далі?

— Що ж ви хочете робити?

— Я хочу насамперед якось позбутися того поручника.

— Це неможливе, пане Іване. Він не вступиться звідси так довго, поки не дослідить всієї справи.

— Я, власне, того боюся. Хоч печера і засипана, але тепер її легко відкрити. Досить сильного дощу — і вода знову прорве хід. Скарби треба забрати. Тоді у мене будуть розв'язані руки, і я зможу сказати правду Шав'єрові.

— Як же ті скарби забрати?

— Сказати Коарасіабі. Нехай він собі робить з ними, що схоче.

— Коарасіаба ще зо два тижні не зможе рухатися. Як же він забере скарби і куди їх подіне?

— Гм!.. Це правда. Що ж зробити, щоб тих скарбів випадково хтось не викрав?

Отець Вісенте усміхнувся сумно і хитро разом:

— Я про це подбаю...

— Ви? — здивувався Сокіл.

— Так, я!

— Яким способом?

— Скажу про Велику Кобру.

— Ви вірите в неї?

— Чому ж би ні? Чи є щось такого неймовірного, що в озері Великої Кобри живе велетенська гадина, яка може пожерти людину? Самі ж кажете, що Данко про це записав, і той бідний Онофре, — царство йому небесне! — також це підтверджував. Тепер навіть моїм обов'язком є остерегти людей перед небезпекою...

— Поручник Шав'єр в це не повірить і вашу осторогу перед людьми постарється висмішити.

— Не бійтеся, пане Іване, в моїй парохії моє слово є авторитетним, і ніхто не повірить більше поручникові, як мені.

— Правда...

На якийсь час обоє замовкли.

— Мене ще одне непокоїть, — обізвався після павзи священник: — отой Арасі...

— О, цього я хотів би піймати у свої руки! — понуро указав Сокіл.

— Ех, пане Іване! — зітхнув падре Вісенте. — Ви б нічого йому не зробили. Що з нього питати? Дикун! Боюся, що його вже стрінула гірша кара від тої, яку ви могли йому завдати...

— І це правда... Але кого ж то Семипалій так хитро пустив по його сліді?

— Я думаю, що Зенобія.

— Якого Зенобія?

— Ви його ледве чи знаєте. Є такий один кайпіра[30], що живе в Мато Гроссо. Добрий чолов'яга, але затятий на смерть. Його, власне, отой Семипалій-Онофре пустив з торбами. Свого часу то була дуже голосна справа... Так от я думаю, що Зенобію й гнався за Арасі, думаючи, що женеться за Онофре:

— Мені щось багато неясного в тій справі. Чому Зенобію думав, що женеться за Семипалім?

— Я того також не знаю, бо й покійний Онофре того не міг сказати. Але я сьогодні ж пошлю людей до Зенобія і перекажу йому, щоб він прийшов сюди.

— А чи не ліпше вислати туди Шав'єра?

— Ні, пане Іване, на це я не маю права. Онофре дозволив мені сказати правду лише вам і Коарасіабі — більше нікому. Та й як я можу послати туди Шав'єра? Що йому

сказати?

— Маєте рацію, отче...

— Ох, пане Іване, окрім тої рації я маю багато клопоту. Ви ж самі знаєте, що я вже не раз був суддею між своїми парохіянами, але мені ніколи й в голову не приходило, щоб обов'язки громадянина і обов'язки священника могли стати між собою в такому гострому конфлікті.

— Я не священник, але відчуваю те саме, отче.

Що ж тепер зробимо?

— Насамперед, я хочу звільнити з-під арешту того бідного Бенедіто. Ви ще того не знаєте? Так, так, невинний хлопчина сидить в арешті... Для цього мушу говорити з Коарасіабою.

— Я також мушу з ним говорити.

— Ні вам, ні йому не можна покидати ліжка... Хіба зробимо от що: я накажу принести старого сюди. Добре?

Сокіл погодився, і отець Вісенте пішов до Коарасіаби. .

Старий зустрів його неприязним поглядом і буркнув щось нерозбірливе. А священник став у нього в ногах, схрестив руки на грудях і чекав.

— Чого хочеш? — нарешті обізвався Коарасіаба, котрому та мовчанка видалася дуже підозрілою.

— Хочу наказати перенести тебе до кімнати сеньора Івана, — тихо промовив священник.

— Що?! — відразу закричав індієнин. — До того білого пса?! Добре, неси!.. Я його вб'ю!..

Падре Вісенте зблід і з усієї сили вдарив рукою по спинці дерев'яного ліжка.

— Досить! — крикнув і собі. — Досить!.. Тобі мало того, що Данко згинув, рятуючи Соняшні Клейноди від Арасі, то ти ще хочеш вбити й батька?! Безсоромний ти і невдячний чоловіче!!!

Коарасіаба попросту онімів. Він навіть не уявляв, щоб падре Вісенте міг так сердито закричати, а, окрім того, згадка про клейноди його приголомшила зовсім. Він лежав оціпенілий, широко відкритими очима дивився на обуреного священника і тремтів цілим тілом. А той, зійшовши з крику на тихе шепотіння, продовжував:

— Ти знаєш, що ти наробив, нерозумна голово? Арасі підслухав тебе і підступом виманив Данка на ріку. Данко загинув, але тебе не зрадив. Сеньор Іван тепер лежить тяжко хворий. Бенедіто через тебе сидить замкнений, бо не хоче зламати даної тобі присяги. Г'ваянські скарби, біля яких Данко знайшов смерть, були б уже досі розікрали інші люди, коли б їх не сховав сеу Іван. А ти ще за це все погрожуєш смертю і називаєш людину негідними словами?!

Коарасіабу ці слова били, як громи з ясного неба, і роздирали його душу. Як?! Чи справді він наробив стільки зла?! Чи ж можливо, щоб він Данка, того любого, щирого Данка, післав на смерть?! Ні, ні, цього було забагато, і старий благально витягнув руки до отця Вісенте.

— Не говори, не говори!.. — вимовив тремтячим голосом. — Я сам піду до сеньора Івана і попрошу, щоб він мене забив!..

— Він не заб'є тебе, — м'якше заговорив священик. — Він добрий і він християнин. Але ти мусиш тепер зробити так, щоб хоч трохи направити зроблене тобою зло. Ти не можеш ходити, і я накажу, щоб тебе перенесли з ліжком. Тоді порадимося, що маємо робити...

Як тільки Коарасіаба побачив Сокола, з ним сталося щось надзвичайне: він затрусився, лице його дивно викривилося, а з грудей у старого вирвався нелюдський стогін. Почорнілий і висохлий від хвороби та журби, дід нагадував собою брилу сирого каменя, що тряслась і плакала від болю.

Гіркі слова докору, готові перед тим зірватися з уст, застрягли Соколові твердим клубком у горлі, а ворожість, яку відчував останнім часом до Коарасіаби, зникла безслідно. Обидвоє простягнули руки і сплелися в незручних обіймах, наскільки це дозволяло лежаче положення і відстань між ліжками.

— Я не знав, Іване... Я не знав, що так буде... Я любив і шанував Данка, як нікого в світі... О-о-о!.. Забий мене — мені буде легше!.. — стогнав Коарасіаба.

— Цить, друже, цить!.. — зі сльозами в очах говорив Сокіл. — Я знаю... Тепер уже запізно... Нічого не порадимо... Так, видно, Бог хотів...

Кілька хвилин минуло перше, ніж всі троє — отець Вісенте, Сокіл і Коарасіаба — заспокоїлись від зворушення і змогли почати говорити спокійніше. Багато зусиль і часу втратили священик і землемір, поки с'як-так в'яснили Коарасіабі всю справу. Старий ніяк не міг певних речей второпати і то сердився і кричав, то просив Сокола, щоб його забити, то поривався бігти до печери скарбів, то пропонував Соколові ті скарби забрати, або висипати їх під водоспад. Та на кінець основне він зрозумів. Ще більше коштувало труду переконати старого в необхідності говорити з поручником Шав'єром та навчити його, що саме він має сказати так, щоб і не брехати, і цілої правди не сказати і Бенедіта увільнити. Але, врешті, і це вдалося.

Після того всього послали по Шав'єра.

Опорожнілий пост

Коли б так з висоти орлиного льоту поглянути вниз на те місце, де по цілоденній мандрівці на ношах опинився Арасі, можна було б сказати, що на гладенькій зеленій плоскорівні розкинулася величезна павутина, в центрі якої сидить круглий павучисько.

Справді, мереживо стежок, що йшли променями в різні сторони від оселі, а потім перепліталися іншими стежками, які бігли нерівними концентричними колами, захоплюючи все ширший простір, виглядало так, як виглядає мистецьки виткана павутина.

Сама оселя, обведена високим частоколом з одним єдиним виходом, складалася з восьми великих ок, грубо вкритих травною. Всі оки, як ззовні, так і всередині були цілком подібні між собою: кожна з них мала коло 20 метрів довжини, приблизно 5 метрів

ширини і 4 метри висоти. В кожній оці посередині містилася яма на вогнище, котре ніколи не вигасало. Попід стінами і в кутках гойдалися майстерно зроблені гамаки, що заступали ліжка для чоловіків, а по землі лежали шкіри з убитих звірів, чи попросту й купи сіна, де спали жінки й діти. Тут же стояв вироблений з глини примітивний посуд, дерев'яні корита й бочівки[31], видовбані з суцільних пнів, а на жердках висіла зброя й зела. Були тут також і зручні кам'яні сокири, ножі з твердої таквари[32], музичні інструменти з костей, висушених гарбузових шкірок і з довгих тростин.

Кожна ока, в якій жило по 5-6 родин, мала два виходи в тій стіні, що була звернена до середини оселі на окару[33], себто, на площу, де відбувалися всі урочистості забави, або скликалися наради племені. На цих нарадах все вирішувалися найважливіші питання, як от: вибір нового морубішаби, проголошення війни сусіднім племенам, або питання перенесення оселі в інше місце.

В моменті, до якого стосується теперішнє наше оповідання, в оселі панував нервозний, але й здержаний рух. На обличчях у всіх мешканців помітний був вираз неспокою й смутку. Не дивно; молодий морубішаба Аїрі, попавши підчас полювання в лабету тигра[34], лежав тепер непритомним і доживав свої останні години. По тій причині два дні палили в оселі буріті, скликаючи всіх членів роду додому, щоб спільними силами перебороти і відвернути нещастя. По тій же причині ніхто не звернув особливої уваги на Арасі, а тільки за наказом Інає примістили його в одній з ок, нагодували, напоїли, перев'язали його рани і лишили самого.

На окарі роїлося, як у мурашнику. Жінки товкли різні рослини, розмішували масну білу і жовту глину, виготовляючи фарбу. Діти бігали скрізь, тримаючи в руках зелені гіллячки, хльоскали ними по землі, або по стінах оці кричали:

— Я ось так буду відганяти Марагігану[35] від морубішаби, так, так, так! — і били гілляками, аж курява здіймалася.

— Тихо! — кричали на них старші. — Ще вспієте проганяти. Зараз не заважайте батькам!

А батьки дійсно були зайняті поважною роботою: вони готуючись до відповідальної церемонії, розмальовувались. В кількох місцях окари видно було гуртки чоловіків, що чекали своєї черги, або вже розмальовані, стояли й дивилися, як розмальовують інших. В мищинках[36] і шкаралупинах кокосових горіхів стояла густа фарба різних кольорів. Але найбільше вживалася чорна, видобута зі соку женіпапо[37], та червона — зі соку уруку[38]. Чорна йшла на розмальовування спин і грудей. Червону вживали для облич, рук і ніг. Дехто мав навіть помальоване волосся.

Всі чоловіки в племені знали це мистецтво, але ніхто не міг у ньому зрівнятися з Інає. Тому й тепер саме коло Інає зібрався найбільший гурт. А старий, сам уже розмальований від ніг до голови, спритними і вправними руками набирив на палички різні фарби і виводив на тілах своїх соплеменників дивовижні й справді мистецькі визерунки. Здебільша взорувався він на гадючу луску і розписував спини й груди в зигзаги й квадрати, але не бракувало йому й власної фантазії, особливо, коли він брався до облич, перетворюючи їх в жахливі машкари.

У самого Інає на спині й грудях чорною фарбою були відзначені всі ребра, а підступи поміж ними виповнено білою фарбою. Обличчя — темно червоне, з обведеними широкими чорними смугами очима і трикутними білими плямами замість рум'янців на вилицях, виглядало страшно. Особливо ж гарно виглядало його підрізане в кружок волосся, що здалеку видавалося маленькою, подібною до мищинки, шапочною. На самій потилиці білів рівний кружечок, обведений чорною лінією. Далі йшли зубці з червоної фарби, що вклинювалися поміж зубці блакитні, і відтінювалися чорною фарбою. Коло за колом укладалися трикутники і ромби в рівні орнаменти і кінчалися знову чорною стрічкою фарби, з-під якої вже йшов довкола голови кружечок нефарбованого волосся. Фарба, густа й клейка, скоро висихала на сонці, і голова Інає виглядала так, ніби була прикрита маленькою татарською шапочною.

Коли вже розмальовування скінчилося, Інає дав наказ принести всі музичні інструменти, що були в племені. Вмить розбіглися індіяти по своїх очах і вернулися з тростяними і кістяними сопілками, висušеними гарбузами з заправленими в них дудками, або з тарахкальцями, подібними до опуклих дерев'яних пляшок, наповнених камінцями, а на додаток ще й прикрашених пір'ям.

Старі діди, побравши довгі й грубі сопілки, стали окремо купкою і заграли щось невиразне.

Сопілки загуділи понурими, низькими голосами, а діди почали перебирати ногами. До цих низьких, рипучих звуків зараз же приєдналися висклиці й високі свисти сопілок костяних, а за ними обізвалися гарбузові свищики і на кінець загреміли тарахкавки. Все плем'я, без різниці віку й полу, прийняло активну участь в церемонії, що мала на меті відігнати від морубішаби Марагігану — передвісницю смерті. Рипіли, гуділи, свистіли й тарахкали інструменти, сотні ніг гупали в землю, а уста, котрі не були зайняті "музикою", вигукували щось подібне до пісні:

"А наш морубішаба Аїрі дуже сильний,
Він може забити великого звіря,
Він нікого не боїться,
Він стріляє найкраще з лука,
Він найдалі метає списа,
Він найхоробріший воїн.
Тигр його поранив,
Марагігана прийшла до Аїрі,
Сіла у нього в головах,
Вона навіває погані сни,
Вона віщує смерть хороброму Аїрі,
А ми Марагігану заб'ємо,
А ми Марагігану проженемо.
Йди, Марагігано, геть від морубішаби,
Він є дуже сильний і не боїться смерті,
Він уже здоровий,

Він уже піде на полювання.

Тікай, Марагі'ано, геть!

Ось ми тебе вже б'ємо!

Ось ми тебе вже проганяємо!

Геть! Геть! Геть!"

Так в цілому виглядала пісня, кожний рядок якої вигукували старі й малі на свій лад і смак. Не було в ній ні мелодії, ні такту, ні навіть порядку. Всі, хто і як хотів, кричали, прославляли подвиги й силу морубішаби, погрожували Марагі'ані, намагаючись якнайбільше робити шуму.

Над оселею повис такий дикий хаос звуків, що, коли б Марагі'ана могла їх чути, то напевне дістала б тяжкого нервового розстрою і втікла б у саме пекло, тим більше, що індіанці не жартували і взялися переводити свою прогрозу в дію. Перші покидали свої сопілки старі діди, похапали в руки зелені гіллячки і гусаком побігли до оки, в якій лежав непритомний Аїрі. Перед входом діди зупинилися, били щосили гілляками по трав'яній стіні, потім відкидали гіллячки геть, вбігали з дикими криками в оку, оббігали довкола гамака Аїрі і вибігали на двір другим входом. За дідами посунули по одному чоловіки, а за ними хлопчики, далі жінки й дівчата. І всі робили так само: хльоскали гіллячками по стіні, відкидали гіллячки геть, вбігали з криками до оки, оббігали хворого Аїрі і виходили другими дверима.

Тим часом Арасі лежав, погойдуючись у гамаку, придивлявся і прислухався до всього, що діялося довкола, і вперто думав. Він би вже міг спробувати встати, але не робив того і далі вдавав дуже хворого. Так було краще...

Підчас подорожі, коли його під командою Інає несли на зміну чотири хлопці, він ще більше довідався з їхніх розмов, хоч сам не говорив нічого,

Навіть не назвав свого імені. Тепер лежав, перебирав у голові всі зібрані відомості і укладав різні плинні. Розумів добре, що йому пощастило надзвичайно: по-перше, не загрожував йому голод, чи смерть в лісі, якого він таки не знав; по-друге, як індіанець, міг змішатися з племенем і затерти за собою всі сліди; по-третє, бачив, що серед індіанців зможе легко і безтурботно жити, не потребуючи заробляти на існування ненависною йому працею. Це все було добре. Зате, з другого боку, жаль стискав його серце, коли думав, що йому доведеться до самої смерті перебути серед дикунів, і, головне, зречтисся навіть самої надії хоч би здалека бачити Консуелу. З цим він ніяк не міг погодитися і, загризаючи з досади уста, напружено шукав задовільної для себе розв'язки. Інколи він погладжував рукою соняшний знак на своїх грудях і шептав:

— Це можна використати... Це, звичайно, можна використати... Вони — дурні і повірять у все, що я їм скажу... Аїрі напевне помре. Не pomoже проганяти Марагі'ану. І тоді... Тоді так!.. Я навіть маю законне право на це... Хіба ж Інає не згадував про морубішаб Соняшної Династії?.. Але навіщо мені здалося їхнє морубішабство?.. Щоб ходити на полювання, воювати з іншими племенами, поки не загину?.. Ні, мені не потрібно морубішабства! Мені потрібні гроші. Гроші, гроші, гроші!.. Ах, коли б я тільки

мав гроші!.. Я придбав би бистроногого коня, вкрав би силою Консуелю, завіз би її кудись далеко, а там купив би гарну хату і жив би собі спокійно. А тут?.. Фе, яке паскудне, нудне й небезпечне життя чекає мене тут!

Свисти і крики, що доходили знадвору, злостили Арасі й позбавляли його можливості спокійно думати. Тому він з полегшею зітхнув, коли почув, що дикий галас поволі затихає.

Та, на жаль, це тривало недовго. Марагігана, котра навістила Аірі, була, очевидно, сліпа й глуха, бо зовсім не зважала на силу й хоробрість молодого морубішаби, як рівно ж не злякалася погроз, і таки зробила своє: ледве скінчили довкола хворого обхід останні члени племені, як Аірі помер.

І над оселею знову знявся крик. Голосили й кричали чоловіки, жінки і навіть діти, як того вимагає звичай. Особливо ж голосно лементувала молода вдова:

— О, Аірі, мій хоробрий муже і сильний морубішабо!.. Чому ж ти не маєш ні одного брата?! Твій би брат став вождем племені, а мене взяв би за жінку!.. Хто ж тепер буде морубішабою?.. Хто мені тепер стане мужем?..

Дійсно, по закону племені, пост морубішаби переймав звичайно його син, або брат. Коли брат, то він був зобов'язаний разом з новим постом взяти за себе і жінку померлого брата. Але Аірі не мав братів, а був вибраний недавно морубішабою за славу найсильнішого мужа в племені і найвідважнішого та найспритнішого мисливця та воїна.

Коли б Аірі мав дорослого сина, то морубішабою став би його син. Та, на жаль, по покійному вождеві не то що дорослого, а взагалі ніякого сина не лишилося, натомість лишилося три маленьких донечки. І тому перед племенем стало поважне питання про вибір нового морубішаби. Одні вже називали Тамандуа, сила й хоробрість якого останнім часом притьмарила подвиги Аірі, другі були за Жакватірікою — батьком чотирнадцяти дітей, але покищо команду перебрав старий Інае, і всі його слухали.

Давши розпорядження — копати могилу для покійника, Інае в товаристві кількох найстаріших мужів пішов до оки Аірі і взявся приготувляти померлого морубішабу до похорону. Для того мерця спочатку розмалювали з найбільшою дбайливістю, вбрали в пишне аквангапе[39], положили коло нього арауе[40], а потім загорнули в найкращі шкіри і сповили шнурками разом з гамаком, на котрому він помер.

Поки діди споряджали покійника, молоді хлопці з плачем та криком копали посеред окари могилу. Озброєні великими мушлями та камінними черпаками, вони спочатку вирили глибоку, круглу яму з двома східцями. З дна цієї ями почали рити нору, таку, як піч на хліб. Так що могила в цілому мала форму величезного чобота, що до середини халяви вгруз у землю.

Коли могила була готова, діди взяли довгу жердку, просунули її через горішню й долішню петлі гамака і поволі понесли до ями. Тіло мерця, подібне до веретена, важко погойдувалось, а в племені знову знявся лемент і голосіння. Жінки падали на землю, рвали на собі волосся і посипали голови землею. З кожної оки принесено великі

плетені таці з вареним рижом[41], печеною рибою, овочами і т. д. Не забули також зброї і знарядь покійного: тут лежали його лук і стріли, спис, тангвапема[42], кам'яна сокира і дерев'яний ніж.

Під страшні ридання й душу роздираючі голосіння морубішабу спустили в яму, поклали коло нього їду, зброю і знаряддя і засипали землю.

Похорон скінчився, а з ним відразу скінчився й смуток. Все плем'я за кілька хвилин забуло про Аїрі й натомість зайнялося чимсь іншим, а саме, питанням — хто буде тепер морубішабою?

Фрузя

Від того часу, коли Данко, покинувши долину ріки, вернувся назад до пам'ятного місця, де між ним і сукурі відбувся смертельний двобій, минуло три дні. Три дні блукав він примхливими рукавами провалля і нарешті переконався, що заблудив.

Потік, берегом якого він ішов перший день, розбивався вгорі що-кілька метрів на дрібніші струмки, а ті ділилися знову на ще дрібніші й зникали зовсім, або приводили хлопця до ледве помітних джерел, що просочувалися з-під землі. Ціле провалля нагадувало своєю формою величезний морквяний листок і мало стільки розгалужень, що в них не можна було не заблудити. І хоч Данко добре знав, де є схід і захід, а де північ і південь, то все ж мав таке враження, що опинився в зачарованому зеленому лабіринті, і надарма шукав дороги назад, до того місця, де його викинув підземний потік.

Він би напевне вже давно загинув, коли б не мав зі собою такого могутнього опікуна і приятеля, яким був тепер для нього вогонь. Тому Данко не розставався зі своїм обмазаним глиною кошичком, дбав про нього більше, як про самого себе, і все дякував Богові й невідомим людям за таке велике благодійство. ,

Кожного дня перед вечором він вибирав якусь вигідну галявину, розкладав велике вогнище, а потім широко розгортав жар і підкидав на нього якнайбільше гілляк. І щойно тоді, коли на вибраному місці вигоряла вся рослинність, а земля ставала гаряча, як під напаленої печі, він міг бути певним, що ні гадюки, ні тарантули, ні скорпіони, ні отрутні гусениці йому не загрожують. Так пропаливши галявину, хлопець потім вимітав жар і попіл з середини і насипав з них кільце довкола свого нічліжного місця. На останок розводив в різних кутках три, або чотири вогнища і щойно тоді лягав спати. Правда, кожної ночі йому доводилося по кілька разів зриватися з місця, коли пустотливі подуви вітру обсіпали його іскрами чи попелом, або навалювали на нього клуби їдкового диму. Тоді він кашляв, чхав і гасив ударами долонь тліючу одягу. Ця одяга, пірвана й брудна, на додаток прикрасилася ще й численними пропаленими дірками різного розміру. На всьому тілі біля старих ран з'явилися ще й пухирі. А взагалі своїм зовнішнім виглядом Данко був подібний до грішника, що чудом вирвався з дна пекла. Попіл і бруд в'їлися в шкіру й тканину, так що годі їх було відіпрати, чи відмити в холодній воді без мила.

За цих останніх три дні Данко піймав і вбив уже багато гадюк і не тільки не обминав їх на своїй дорозі, а, навпаки, нищив, де лиш бачив, набравши скоро великої вправи в цьому спорті. Зате, не маючи ніякої іншої зброї, крім свого примітивного списа, не вполював ніякої їстівної звірини, хоч її було скрізь подостатком. Харчувався він переважно рибою та овочами, але через брак соли почував себе завжди голодним і ослабленим.

Взагалі обставини життя склалися так, що він не мав можливості думати про щось інше, крім охорони власного життя, і день за днем все більше тратив надію і ясність мети, до якої мусів стреміти. Інколи його нападав такий розпач, що він готовий був дертися наосліп через ліс і гори, в сторону сходу сонця, і, або досягти Парани, або загинути. Але він зусиллями волі перемагав ті одчайдушні й нерозумні бажання і натомість старався робити так, як належало розумному й зрівноваженому юнакові.

— Терпеливості, Данку, терпеливості треба вчитися!.. Загинути в цьому лісі кожен дурень потрапить, коли тільки згубить голову. А от вийти звідси живим і цілим — це дійсно штука!

Так потішав себе Данко сам. Бо й хто ж інший міг його потішити, коли довкола не було ні лялечки, ні живої душі?..

Зрештою, третього дня зранку, — коли числити від його повороту назад в провалля, — мав він досить цікаву й комічну зустріч...

Озброївшись на всякий випадок горючою смолистою галузкою, Данко підійшов до густої стіни лісу в надії зібрати собі на сніданок трохи овочів. І тут помітив, що на вершку дерева сидить мавпа з мавпенятком і уважно дивиться на нього. Мавп тут було багато, і Данко не звертав навіть на них уваги, але ця чомусь видалася йому особливо цікавою. І тому Данко, не випускаючи з однієї руки запаленої гилки, а другою зрізуючи банани, все поглядав на мавпу. Мавпа ж, зі свого боку, не зводила очей з хлопця, і коли йому впало гроно бананів на ліву руку і вибило з неї вогонь, — почала верещати й скакати з великої втіхи. Що їй в тому видалося таким втішним — невідомо, але вона почала шкрябати себе поза вухами і, широко відкривши рота, реготала беззвучним сміхом. Мавпеня, скориставши з того, що мати зайнята чим іншим, задерло хвостик і почимчикувало собі на всіх чотирьох руках по гіллячці геть. Але не зайшло далеко, бо мати зараз же опам'яталась, вхопила нерозважну дитину за хвіст, притягнула до себе і міцно притиснула його до своїх грудей.

Данко позбирав банани, притоптав ногою порозкиданий жар, щоб не викликати пожежі, і повертаючись назад, показав мавпі язика. Мавпа у відповідь негайно висолопила свого, потім заверещала і нарешті, зачепившись хвостом, повисла вниз головою, немов би кажучи: "Те, що ти зробив — зробила і я. А от тепер ти спробуй зробити, так, як я!"

Данкові стало смішно. Він пригадав собі Франкового "Лиса Микиту" і його героїню мавпу Фрузю і розсміявся вголос.

— Ех, ти, Фрузя! — крикнув він до мавпи.

Хвостата кокетка, почувши це ім'я, зовсім стратила голову від радості, таким,

певне, чудовим воно їй видалося. Впродовж кількох секунд вона вспіла з десять разів показати Данкові язика, зморщити і розтягнути свою мордочку надзвичайно комічними гримасами, чотири рази перестрибнути з гілки на гілку і нарешті знову повиснути на хвості.

Однак, хоч як це не було цікаво, Данко не мав часу бавитися з мавпою. Він скоро пішов на попелище, де ночував, поснідав бананами, навибирив до кошечка вугля, а решту вогню згорнув на купу і присипав попелом. Скінчивши з тим всім, він подався в дальшу дорогу.

Тепер уже не йшов уперед, не шукав нових шляхів, лиш, навпаки, хотів натрапити назад на той потік, який привів його сюди. Був глибоко переконаний, що на самому початку зробив велику помилку.

— Коли б я, — думав він, — пішов не вгору, а вниз, то досі вже був би дома. Адже, ясна річ, що той потік мусів десь впадати в Парану. А я пішов "напростець" до Санто Антоніо. От і вийшло, що, "хто ходить напростець — той дома не ночує".

Уважно приглядаючись до місцевости, Данко старався вгадати, кудю найкраще буде йти, щоб дійти до тих каменів, де він убив сукурі. Звідтам уже вернувся б і з зав'язаними очима, як казав колись Коарасіаба. Але, на жаль, все було таке незнайоме, що він з трудом пізнавав навіть ті сліди, які зробив учора пополудні. Хлопця це дратувало, а одночасно він мугикав:

"Я від баби утік, .

Я від діда утік,

Я від зайчика втік"...

— Тьфу! — вилаявся вголос. — Що це ця дурна пісня переслідує мене й переслідує?! Та так збожеволіти можна!.. Господи, хоч би яка жива душа при мені була! Хоч би собака, чи кіт, то й то веселіше було б!..

При тих словах кинув поглядом на дерево і побачив знову мавпу.

— Фрузя! — зрадів хлопець. — То ти йдеш за мною і підглядаєш?!

Мавпа, здавалося, тільки того й чекала. Вона завищала, показала язика і почала виробляти такі карколомні акробатичні штуки, що Данкові стало страшно за її дитину.

Щоб перевірити, чи мавпа, показуючи язика робить це свідомо, чи ні, Данко виломав галузку і вдарив себе кілька разів по нозі.

— Ану, Фрузя, зроби й ти так, — сказав до неї.

Мавпа перехилила голову, уважно слідкуючи за тим, що робить Данко, але зараз же й собі виламала галузку і стала нею шмагати себе по задніх руках. Данко кинув галузку геть — і мавпа зробила точнісінько так саме. Нарешті Данко показав язика — і Фрузя, ніби люстро, повторила те саме. Хлопець не витримав і зареготав на цілі груди — мавпа, не гаючись, почала і собі реготати. Щоправда, регіт її був беззвучий, але по всьому було видно, що їй ні трохи не менше смішно, як Данкові.

Мавпенятко, натомість, сиділо смирно і, видимо, було страшно засоромлене легковажною поведінкою матері, котра вступила в такі відважні жарти з незнайомою мавпоподібною потворою.

Насміявшись до болю в боках, Данко махнув рукою і пішов далі. Фрузя також махнула рукою і перескочила вперед на сусіднє дерево.

Цілий день мавпа йшла поруч Данка по верхів'ях дерев і смішила та розраджувала його своїми смішними штуками. Інколи вона десь зникла. Але досить було хлопцеві гукнути: "Фрузя!" — як вона з'являлася і показувала йому язика. Коли хлопець зупинявся, щоб напитися води, чи перев'язати відірвану підошву чобота, — Фрузя появлялася на найближчому коло нього дереві і уважно дивилася на хлопця, перехиливши набік свою кумедну головку. Трохи, правда, налякало її розложене в обід вогнище, на якому Данко пік зловлену на спис рибу. Але й це тривало недовго: Фрузя так насмілилася, що підійшла зовсім близько, зручно вмостилася на гілляці високого дерева і з крайнім зачудованням та страхом придивлялася до вогню.

Цей день, як і попередні, скінчився нічим. Сонце почало хилитися до заходу, і розчарований та пригноблений Данко почав готуватися до ночі. Пропалювання землі і заготівля палива на всю ніч вимагали багато праці, і до них треба було братися завчасу. Отож Данко, вибравши відповідне місце, поставив кошичок з вогнем, а сам зі списом в руці пішов до лісу по сушняк.

Якраз втому місці ліс скраю не був густий, не росли поміж ним корчі, й не валялися по землі гілляки, як це звичайно бувало. Тому Данкові довелося в пошуках палива заглибитися на пару десятків кроків вглиб. Він ішов, пильно приглядаючись довкруги і стараючись не робити найменшого шуму, аж поки не знайшов невеликого всохлого деревця, що так і засохло на пні, заглушене високими, густими сусідами.

Хлопець хотів уже взятися ламати деревце при корені, як раптом вгорі, кілька кроків далі розітнувся болісний, одчайдушний вереск. Данко глянув вгору і побачив тільки мелькаючі хвости, лапи і голову, що злилися в один перістий клубок. І в тій же секунді зрозумів, що Фрузине мавпеня опинилося в лабетах пуми[43], а Фрузя відважно кидалася на хижака, стараючись видерти свою дитину з його кігтів.

Вмить забувши і деревце і всяку небезпеку, Данко скочив наперед, розмахнувся списом і з цілою силою метнув його в живий клубок. До пискливого лементу мавпеняти й Фрузі долучився дикий стогін пораненого хижака, і спис, перехилившись вниз, тяжко впав вістрям на землю. Данко ще тільки ледве успів помітити, як звільнилася з нього пума і, звиваючись, як дощовий хробак, покотилася вглиб лісу, а натомість на списі залишилося настромлене мавпеня. Обкривавлене й обдерте, воно ще жило і судорожно тріпалося хвостиком і всіми чотирма ручками, ніби старалося увільнитися зі списа.

Данка це так потрясло, що він зціпив зуби, аби не закричати з жалю, і мерщій кинувся до нещасної тваринки. Серце його краялося і руки тремтіли, коли він стягав зі списа мавпенятко, котре вже було непритомне і тільки дрібно тріпотало, розстаючись з життям. Данка здавило щось за горло залізною рукою, на очі у нього виступили сльози, і він сам собі не вірячи, дивився широко розплющеними очима то на мавпеня, то на свої обкривавлені руки і говорив глухим тремтячим голосом:

— Фрузенятко!.. Бідне, маленьке Фрузенятко!.. Я не хотів, Бог мені свідком, що не хотів!.. Я думав урятувати тебе... Але, бач, як воно вийшло... . . і

Нараз, здригнувся з несподіванки: Фрузя непомітно підкралася до нього, спритним і скорим рухом вибила у нього з рук свою дитину, відскочила на кілька кроків далі й сіла на землі. Вона почала пильно перебирати шерсть на немовляті, нюхала його, облизувала, потім хапала за хвіст, або за лапку, стріпувала ним з цілої сили і тоді пригортала до грудей. Видно, в голові бідної матері ніяк не могла зміститися думка, що її дитинка вже мертва. Але, коли вона це зрозуміла, то запищала жалібно, скривилася, і з очей у неї потекли рясні сльози. Прикладаючи свою ручку до рани, нанесеної списом, Фрузя зиркала на свою долоню, потім показувала її Данкові й при тому розпучливо щось белькотіла, ніби хотіла сказати: "Бачиш? Кров!.. Це ти убив мою дитину! Нащо ти це зробив?" І, облизавши з долоні кров, наново прикладала свою руку до рани і знову, показувала її хлопцеві. В її сльозах, в рухах, у виразі мордочки було щось таке моторошне, що Данко не витримав: вхопив свого списа і бігом побіг з лісу, відчуваючи на плечах тягар великого злочину.

Ледве-не-ледве примусив себе назбирати трохи ріща[44] і розпалити багаття. Вже не пропалював землі, як це робив перед тим, не схотів навіть думати про вечерю і сів коло вогнища, схиливши голову на коліна.

Але Фрузя не давала йому спокою. Вона то вискакувала на дерево, то злізала на землю й підходила зовсім близько до Данка, потрясала перед його очима своєю мертвою дитиною і все прикладала дрібну долоньку до кривавої рани та показувала її зі сльозами в очах.

Вночі мавпа зeszла, і Данко навіть трохи задрімав. Правда, сон його був дуже неспокійний, бо докучав йому голод, непокоїла відсутність безпеки, а на додаток ще й мучило сумління.

Та на другий день, ледве лиш заблисло сонце, Фрузя з'явилася поблизу нього на дереві. Мавпеняти вже не було, але Фрузя, видно, ще його добре пам'ятала, бо, коли тільки Данко кидав поглядом в її бік, вона щось докірливо й сердито пищала і вертіла своєю розумною, маленькою голівкою.

Годі сказати, що саме прив'язало мавпу до хлопця, але навіть і тепер, після смерти малятка, вона не відставала від нього і йшла за ним крок-в-крок, як тінь, як живий докір доконаного злочину.

Дванадцять років назад

— Слухай ти, ботокуде! Запам'ятай, що день моєї смерти є рівночасно днем і твоєї смерти. Так сказали духи. І коли твої п'яги[45] не підтвердять цього пророцтва — можеш спекти з них печеню! — так сказав старий Ітапіра до Убіражари в день пам'ятного погрому гваянської оселі.

Убіражара злякався і зробив знак, затримуючи своїх вояків.

— Почекайте, ще не вбивайте його!.. А ви, п'яги, чули, що сказав цей старий гваянець?.. Отож, ідіть, поговоріть з духами і спитайте їх, чи дійсно воно так е...

Розгублені жреці ботокудського племені вклонилися і поспішно віддалились на

розмову з духами.

Коли вернулися по якомусь часі, сказали:

— Кам'яна Риба говорить правду, Боже Вогню: Марагі'ана вас обох навістить в один і той самий день...

— Коли так, — нахмурився Убіражара, — то пустіть Кам'яну Рибу! Ніхто не сміє його зачіпати, а всі повинні пильнувати, щоб з ним нічого поганого не сталося...

Це все відбувалося тоді, коли Коарасіабу й Арасі скидали зі Скелі Невороття, а Іботіра хоробро билася перед печерою з цілою навалою ботокудів.

Нарешті, коли її піймали на аркан і разом з дитиною привели до Убіражари, той сказав:

— Віднині ти, Квітко, будеш моєю четвертою жінкою.

В Іботіри лихо засвітилися очі, й вона плюнула на Убіражару.

— Віднині, ботокуде, ти не маєш страшнішого для себе ворога, як я! Затям!..

— Брат твого чоловіка забитий, і тепер я маю право на тебе!

— Мав би його, коли б на те була моя воля. Але я не хочу!

— Захочеш! Мусиш захотіти! Я тебе не питаю!..

— Нехай лише мене розв'яжуть — тоді побачиш, чи можна мене не питати!..

— Квітко! — крикнув Убіражара, зриваючись на ноги і стискаючи кулаки. — Або ти зараз же підеш до моєї оки, або я накажу розбити голову твоєї дитині!..

Маленький Коема, ніби почувши, що рішається його доля, голосно заплакав. Іботіра здригнулася і спустила свою гордо підняту досі голову: вона не могла жертвувати сином. Не тому, що вважала смерть чимсь таким страшним, а тому, що Коема був тепер останнім пагінцем Соняшної Династії.

— Віддайте мені дитину, — голосом переможеної похмуро обізвалася вона.

— Розв'яжіть її й віддайте їй дитину! — наказав Убіражара і звертаючись до Іботіри, додав: — Іди до своєї оки і приготуй мені їду!

— Моя ока згоріла, а їди ми вже не маємо давно. Ти ж знаєш, що тепер голод...

— Тепер нема голоду, — засміявся Убіражара і показав рукою на трупи і ранених, що лежали довкола. — Тепер не буде голоду... Але ти напевне маєш якийсь напій. Я чув, що ніхто не вміє робити кращих напоїв, як Квітка...

Якийсь страшний вогник блиснув у глибині Іботіриних очей, але зараз же погас.

— Так, — відповіла тихо, — я маю ще трохи старого кажю-ї[46].

Це була правда, що Іботіра мала трохи напою з кажю[47], прихованого на всякий випадок в бочівці під землею, як була правда і те, що ніхто з жінок племені не вмів приготувати кращих напоїв, як Іботіра. Вона знала якісь особливі секрети, і в неї однаково добре виходили кажю-ї з овочів кажю, як і з крохмалистих коренів айпі, чи з овочів женіпапо, чи то з бананів. Але рівно ж доброю майстерницею була Іботіра у виготовленню ліків і отрут, а того, власне, Убіражара ще не знав.

— Ну, йди, — наказав Іботірі, — принось кажю-ї, а ми зараз приготуємо їжу...

Іботіра притиснула до себе дитину і побігла до того місця, де стояла недавно її ока. З обридженням і ненавистю зиркала вона на втішених ботокудів, що шматували вбитих,

добивали ранених і розкладали вогнище, готуючись до бенкету.

Розгрібши гарячий попіл, Іботіра почала копати в одному місці яму, скоро видобула з неї невеличку дерев'яну бочівку і виставила її нагору. Потім видобула з ями ще дві тикви з засушених гарбузів і, відіткнувши одну з них, скоро вилляла з неї щось до бочівки з женіпа-ї, а порожню тикву кинула далеко в тліючий жар. На тому місці відразу схопився чорний димок і з вітром поплив до ріки. В його смугу попала худа, кошлата собака, заскавчала і відразу перекинулася на землю. Іботіра тільки посміхнулася, зручним і сильним рухом поставила бочівку на плече і спішним кроком пішла до Убіражари. Там поставила бочівку на землю і, не промовивши ні слова, вернулася до дитини, котру лишила оподалік під корчем.

Індіанський звичай не велить жінкам їсти спільно на бенкетах з мужами. Вони доїдають тільки рештки, які лишаються по бенкетах чоловіків. Отож, нікому в голову не прийшло затримати Іботіру, хоч вона тепер вважалася дружиною морубішаби.

Г'ваянці, збившись, як вівці, в купу, тільки розгублено приглядалися до того, що діялося довкола, і в їхніх очах малювався жах. Перший переляк минув, вони вже отямилася, вони вже бачили наслідки своєї глупоти й розсварености, але не знали, що треба робити. Звиклі до того, що племенем рядить морубішаба Соняшної Династії, вони почували себе тепер обезголовленими. Не бракувало їм тепер відваги й сили, але бракувало головного — проводу. — Бракувало вождя зі знаком сонця на грудях. Коли б так несподівано з'явився Коарасіаба, чи Г'варасе і крикнув: "Бийте!" — вони б били. Ох, як вони тепер били б тих ботокудів!.. Напевне ні один не вийшов би звідси живим, дарма, що їх було втричі більше, дарма, що їхній морубішаба мав зі собою небесний вогонь!.. Але вся річ в тому, що не було кому того чарівного слова крикнути. Навіть звільнений Ітапіра нічого не сказав, тільки подивився на збиту юрбу з виразом скрайнього гніву й призираючого пошкандибав до печери, де недавно билася Іботіра.

Піяги ніхто не наважився зачіпати — ні свої, ні ботокуди — і він незабаром зник в темному отворі скали.

По долині тим часом рознісся сморід горілого м'яса, що мішався зі специфічним смородом, який принесли з собою ботокуди, і давив у горлі.

Іботіра сиділа під корчем і тільки з-під лоба дивилася на той гурт найчільніших ботокудів, що оточував Убіражару. Їм першим піднесли настромлені на вертелах величезні кусні огидної печені, і вони почали її запопадливо жерти.

Звичайно на святкових бенкетах індіани мало їдять, але багато п'ють. Та на цей раз всі перше накинулись на їду, бо голод таки давався добре в знаки. Окрім того, напої, виготовлені за індіанськими рецептами, мають ту особливу властивість, що оп'яняють людину на кілька днів. Досить лише на другий, або й третій день випити звичайної води, — як дурман з новою силою вступає в голову. І тому Убіражара зі своїми найчільнішими прибічниками відложили пиття кажю-ї на самий кінець бенкету.

Коли ж переповнені шлунки більше не схотіли приймати їжі — всі притьмом кинулися до бочівки. Набирали напій дерев'яними черпаками, збанками, кокосовими шкаралупинами, чи й просто брудними руками, так що скоро порожня бочівка

покотилася по землі.

Тоді Іботіра встала зі свого місця і пішла з дитиною вслід за Ітапірою до печери оплакувати свого померлого чоловіка.

Ітапіра за той час уже справився: тіло Г'вапі, щоправда, бідно прибране й скупо розмальоване самою червоною й білою глиною, лежало вже загорнене в шкіри й обв'язане шнурками.

Іботіра хотіла заголосити, але якийсь камінь наліг на її душу, приваливши своїм тягарем джерело сліз. Вона стояла мовчки над тілом чоловіка, сама холодна й омертвіла, як труп.

— Поховаємо його тут, в печері, — обізвався Ітапіра. — Потім треба буде знайти ще й тіло Г'варасе...

Іботіра й далі мовчала, і лише нескоро-нескоро сказала:

— Я їх потруїла...

— Кого? — не зрозумів Ітапіра.

— Убіражару й там тих... — махнула вона рукою до виходу печери. — Колись сховала трохи кажю-ї, щоб не випив хто в голоді. Та ще була у мене отрута для стріл. Сховала також, щоб діти випадком не потруїлися. А тут ось, — показала тиковку, — ще останні ліки. Тепер не можна їх зробити: все ж вигоріло від посухи... Я вилляла отруту до кажю-ї. Вони нап'ються і погинуть...

Ітапіра подивився на неї довгим поглядом і тихо додав:

— І я загину також...

— Ти?.. '

— Так, я. День моєї смерти і день смерти Убіражари — це той самий день. Так сказали Духи.

— Ну, що ж, — відповіла Іботіра, — ти — старий, можеш вмерти... '

— Моя смерть — це смерть усіх г'ваянців, Квітко... Так, усіх г'ваянців і твого Ранка, що, не розцвівши, піде в ніч...

— Так сказали духи?

— Так кажу я, Квітко!.. Найбільша таємниця племені лежить тепер тільки в моїх устах — більше ні в чиїх. Хто її скаже Ранкові, коли мене не стане?..

— Я! Ти скажеш мені, я — синові.

— Ти — жінка, Квітко. Закон племені не велить посвячувати жінок у таємниці...

Обоє говорили так спокійно, ніби обмірковували зовсім звичайні й нецікаві речі. І так само спокійно положила Іботіра сина на землі в печері, взяла тиковку і вийшла, кинувши через плече:

— Я йду рятувати від смерти Убіражару...

Прийшла саме в час: Убіражара зі своїми чільними підручними качався по землі в страшних муках, а їх оточили густим кільцем перелякані ботокуди не знаючи, що сталося.

— Коли Бог Вогню помре — мусить померти й Кам'яна Риба! — кричав один з піяг.
— Так сказали духи!..

— Убіражара не помре, — відповіла Іботіра і схилилася над морубішабою.

Силою відкрила сціплені судорогою зуби свого заклятого ворога, вливаючи йому в уста те, що було в тиковці.

— Убіражара не вмре, — повторила вона, — але нехай більше ніколи не важиться брати собі примусом за жінку невістку Соняшного Волоса...

І дійсно, Убіражара стратив охоту приводити у свою око небезпечну Квітку. Він довго хворів по сумному бенкеті, і на саму думку про Іботіру холодів зі страху. Взагалі, не дивлячись на повну й цілковиту перемогу над г'ваянцями, він не міг перевести в життя своїх плянів, про які говорив при Коарасіабі. На перешкоді до того стояли Ітапіра й Іботіра. Окрім того, "небесний вогонь" — себто, коробочка сірників, що її дали Убіражарі білі мисливці, зустрівшись з ним в лісі, була знищена: вона цілком розмокла в кашю-ї, що його вернув морубішаба, напоений ліками Іботіри.

Дивний морубішаба

Всі вже знали, що новим морубішабою має бути або Тамандуа, або Жакватіріка, але хто з них двох — того ніхто ще не знав. Обидва бо претенденти на спорожнілий пост мали рівні права: Тамандуа був, безперечно, найспритнішим мисливцем і найвідважнішим вояком; Жакватіріка мав чотирнадцятеро живих і здорових дітей. А воно вже здавна так ведеться, що морубішабою стає або заслужений і видатний вояк, або батько багаточисельної родини, що завжди має великий вплив у племені. Зрештою, Жакватіріка був також добрим і досвідченим вояком, так що під його проводом плем'я почувало б себе впевнено.

Отже, хто мав стати морубішабою?..

Найбільший голос тут мали діди, особливо Інає. Але Інає чомусь мовчав, а перед самою нарадою племені забрав хворого чужинця і довго сидів з ним у своїй оці. Коли ж нарешті зайняв своє місце в радному колі, то, на велике здивовання всього племені, посадив чужого юнака поруч себе у першому ряді, де мали право засідати тільки найстарші мужі та кандидати на морубішаб.

Все плем'я висипало на окару і приймало живу участь в раді. В першому колі сиділи п'яги, найстарші діди і, як уже було згадано, кандидати на морубішаб. За їхніми спинами поставали видатніші вояки і нежонаті юнаки, що самостійно могли полювати. За цією другою лавою гурмилися жінки й діти, котрі не могли нічого рішати, але мали право слухати і висловлювати вголос свої думки. А довкола всієї оселі виднілися ще й свідки, які тільки мовчали. Це були старіші й свіжіші голови з ворожих племен, настромлені на палі частоколу. Обернені потилицями до радного кола, вони світили ямами очей і шкірили в мертвій усмішці зуби, ніби остерігали кожного чужинця про небезпеку, яка може грозити від оселі.

Почалася ньемонґаба — нарада племені.

Говорили старі, говорили молодші, говорили поодинці, говорили й разом, і навіть жінки та діти докидали через голови свої погляди та міркування. А накінець заговорив

Інає.

— Слухайте мене, ви, мужі гваянські, і ви, піяґи, і ви, Тамандуа й Жакватіріка. Немає серед нас мужів, котрих би більше боялися й шанували в племені, як вас обидвох... Але я думаю, що ми спочатку послухаємо ще ось цього юнака і тоді вирішимо, хто має бути морубішабою.

Над окарою знялася буря протестів: Чужинець не має права на нашій раді!..

— Ми не знаємо, з якого племені він походить!..

— Ми навіть не знаємо, чи він має вже заслужене на полюванні ім'я, чи зветься й досі так, як його назвала мати!..

— Навіщо ми маємо слухати чужинця?!

Інає штовхнув ліктем Арасі під бік, і той зірвався на ноги.

— Мужі гваянські! — крикнув на ціле горло, намагаючись надати собі певности.

На окарі відразу стало тихо, хоч маком сій, і схвильований Арасі напружено почав збирати думки. Вичекавши добру хвилину, він почав:

— Я скажу тепер вам все, щоб ви не вважали мене чужинцем... Я є такий самий гваянець, як і ви, тільки походжу з іншого гваянського роду. З того роду, від предків якого відгубилися колись ваші предки. Моє ім'я — Світанок. Не дала його мені ні мати, ані не здобув я його на полюванні, бо походжу з морубішабського роду, що носить соняшні імена. Мій батько називався Сонцем, а дід — Соняшним Волосом. Я є з роду Соняшної Династії, що в давнину рядила всіми гваянськими племенами. Тому я маю на грудях оцей знак. Це — знак сонця. Дивіться всі!.. Бачите?.. — й Арасі обернувся на всі сторони, показуючи соняшний знак на своїх грудях.

— Тепер, — продовжував далі хитрий юнак, що вже зовсім заспокоївся і увійшов у свою роль, — скажу вам, як я попав до вас... Коли я був іще маленьким, на наше плем'я напали білі і вибили всіх до ноги...

— Що?! Білі?! — посипалися здивовані оклики. — Вони нас не б'ють!..

— Вони навіть дають нам харчі!..

— Білі дарують нам гарні намиста і гострі ножі!..

— Не вірте білим!!! — покрив своїм голосом ці оклики Арасі. — Вони підлі й підступні! Вони вас не зачіпають, бо не бояться вас. Але, коли б довідалися, що серед вас є морубішаба соняшного роду, то виповіли б вам війну!..

— Чому?.. Чому?.. — посипались здивовані запити.

— Тому, — відповів Арасі, — що під проводом морубішаб Соняшної Династії плем'я стало б таким сильним, що могло б побити всі інші племена і самих білих. Скажіть, піяґи, і ви наймудріші старі мужі, чи правду я говорю?

— Світанок каже правду, — обізвалися піяґи. — Під проводом морубішаб Соняшної Династії гваянці колись у давнину були найсильнішим племенем.

— Молоді вже цього не знають! — обізвалися й столітні діди. — Минуле забувається, і ніхто вже не дбає про стару славу!..

— Слава й сила пішла з нашого племені разом з морубішабою соняшного роду!..

— Скоро про неї й піяґи забудуть!..

— Бачите, — вдоволено сказав Арасі, — до чого веде плем'я загибіль правних морубішаб?.. Так от я говоритиму далі, а ви слухайте... Отже, білі винищили й спалили всю нашу оселю, вбили мого діда, вбили й батька, а мене скинули з високої скелі в пропасть...

Над натовпом вибухли крики обурення й переляку, й Арасі, мусів вичекати довгу хвилину щоб продовжувати наново.

— Але Тупан не хотів дати мені загинути, — плів він далі, пригадуючи собі підслухане оповідання діда, — він схопив мене, коли я падав зі скелі, й підніс високо-високо — аж на Блакитні Гори. А там сказав: "Я не допущу, щоб загинув останній нащадок Династії Сонця!"

Наївні індіани здивовано презирались між собою, і постать Арасі росла в їхніх очах з кожним його словом, наповняючи їхні серця подивом і пошаною.

— Мені було дуже добре на Блакитних Горах, — продовжував Арасі, — я нічим не журився, мав багато їжі й жив разом з душами свого батька, діда й всіх-всіх гваянців, що загинули раніше. І я не хотів би нізачо звідти нікуди йти. Але одного разу призвав мене Тупан і сказав: "Слухай, Світанку, ти вже дорослий і мусиш вернутися назад на землю. Там є ще гваянське плем'я, що ним рядить молодий Пальма. Він скоро помре, бо його на полюванні поранить тигр. Тепер ти йди і займай його місце"... Я дуже злякався й відмовився. Я казав Тупанові, що не вмію так добре полювати на землі й ніколи не воював з іншими племенами, тому гваянці напевне мене не схотять мати своїм морубішабою. Але Тупан загнувся і закричав: "Ніхто не сміє змінити того, що я накажу! Коли тільки гваянці відмовляться тебе вибрати своїм вождем — я їх винищу голодом і пошестями до ноги! Хай вчать тебе всього того, що потрібно! Там є мудрий старий Інає, там є хоробрий Тамандуа і багато інших. Вони тобі допоможуть. Дивись, старий Інає вже давно шукає за тобою з чотирма молодими хлопцями"... Я подивився з Блакитних Гір і справді побачив Інає, Журіті, Моему, Аракеня й Асіра. "Скачи!" — наказав Тупан. Але я злякався, що заб'юся, бо з Блакитних Гір до землі було дуже високо. І я втік. Та від Тупана не можна сховатися: він скоро знайшов мене під великим деревом і вхопив за шию. Я спробував ще раз видертися, але тим самим тільки дуже загнував Тупана. Він вхопив мене за волосся, копнув ногою і з усієї сили пошпурив униз... Ох, то було дуже страшно, і я напевне був би забився, коли б не потрапив у болото!.. Тут мене й знайшли Інає з хлопцями. Далі ви вже знаєте все... Але є ще одна таємниця, котру мені довірив Тупан і котру я можу сказати тільки в колі старших мужів племені й піяг. Більше не маю нічого говорити...

Арасі сів.

Його оповідання було таке надзвичайне, що всі просто поніміли з дива і не могли промовити ні слова.

Перший обізвався Асір, котрий чомусь від самого початку не злюбив молодого чужинця і навіть після всього, що той оповів, не відчував до нього ніякої пошани, як також не пройнявся ані трохи загальним настроєм.

— І ти хочеш бути нашим морубішабою? — спитав він зухвало.

— Ні, — відповів Арасі, — не хочу! Найкраще буде, коли ви виберете собі когось іншого, а ваші п'яги скажуть Тупанові, що плем'я мене не бажає...

П'яги відразу запротестували:.

— Асір є занадто непочитальний, і його треба вже раз провчити!..

— Ми не сміємо так говорити Тупанові!..

— Він нас покарає!..

— Волі Тупана ніхто не сміє переступити!..

— Морубішабою буде нащадок Соняшної Династії!..

На окарі піднявся гучний однозгідний крик — і по кількох хвилинах Арасі вже сидів на почесному місці з ознаками своєї влади: в руках він тримав майстерне арауе, а на його голові під подувами вітру коливалися барвисті пір'їни розкішного акванґапе.

— Тепер слухайте моїх наказів, — важно промовив Арасі: — я мушу, як лишень одужаю, вибратися у подорож. На моєму місці залишиться Жакватіріка, і ви слухайте його так, як би слухали мене. Тамандуа вибере вісім найсильніших і найвідважніших мужів і піде зі мною. Куди ми підемо — про це скажу на раді п'яг'.

Цю несподівану заяву зустріло загальне невдоволення:

— Ми хотіли виповісти війну г'ваїкурусам!.. Вони вже нам давно надокучають!..

— Так, вони нас постійно кривдять, і ми не можемо їх перемогти, бо їх є багато родів, а нас — один!..

— Але тепер, коли ти, соняшний морубішабо, будеш з нами, — ми їх напевне розіб'ємо!..

— Правда, правда!.. Веди нас спочатку на г'ваїкурусів, а потім підеш, куди тобі треба!..

— Ні! — рішучо заявив Арасі. — Коли ви хочете розбити г'ваїкурусів й інші ворожі племена — мусите зачекати, поки ми вернемося. Тоді ми будемо мати таку силу, що перед нами ніхто не встоїть!..

На кінець наради Арасі сказав:

— І ще пам'ятайте, г'ваянці, що білі напевне будуть мене шукати. Вони схотять мене забрати від вас...

Г'ваянці відразу наїжилися й обурилися:

— Ми нікому тебе не дамо!..

— Ми поб'ємо всіх, хто схоче тебе від нас забрати, Світанку!..

— Ми погинемо до останнього в твоїй обороні!..

Арасі вдоволено посміхався: як-не-як, а тепер він мав сильну оборону.

Аж ось серед натовпу заворушилося і почулися оклики: "Розступіться! Розступіться!.."

Новий морубішабо здивовано подивився в той бік, звідки чулися окрики і побачив, що Жакватіріка веде яких десять молодих дівчат, яких потім поставив у ряд.

— Морубішабо, — звернувся він шанобливо до Арасі, — ось тут перед тобою найкращі дівчата племені. Вибери собі за жінку ту, котра тобі найбільше подобається.

Арасі скося зиркнув на дівчат і ледве подавив у собі зітхання. Всі вони у порівнянні

до Консуели видались йому страшно бридкими і незграбнимй. До того ж Арасі, привикши жити серед цілком інших людей, просто не розумів, як можна тих дикунок відрізнити одну від другої. Вони всі були нагі, всі однаково смагляві, всі мали однаково білі зуби, всі були однаково пострижені. Хіба що одна мала сережки з переселених через вуха грубих костей, друга — з сучків дерева, третя — з китички пір'я. Ні, дівчата, хоч їх і вважали найкращими в племені, новому морубішабі цілком не подобалися. Але він не наважився, звичайно, того сказати вголос.

— Гарні ваші дівчата, Жакватіріко, — сказав Арасі. — Я неодмінно виберу собі котрись із них, але тільки тоді, коли повернуся з подорожі. Тепер же хай піяґи й старші мужі зберуться окремо. Я маю з ними говорити.

Про що було говорено на секретній нараді — ніхто не знав. Тільки всі прийшли до переконання, що дивний той новий морубішаба, дивні його накази і дивна його поведінка. І надарма сердився та бурчав Асір, переконуючи, всіх, що такий вибір принесе лихо для племені, — його ніхто не слухав. Навпаки, всі були вдоволені новим вождем. Піяґи та старі мужі відразу стали по його боці, бо він пошанував їхню мудрість і старість. Жакватіріка й Тамандуа були навіть горді, що Арасі виявив до них таке довір'я й одного поставив своїм заступником, а другого брав зі собою в якусь таємничу подорож. Молоді хлопці старалися зискати його довір'я і потрапити до тих шістьох вибранців, яких мав визначити Тамандуа, а дівчата заскакували його прихильності в надії стати дружиною морубішаби Соняшної Династії.

Незабаром Арасі, Тамандуа і група надійних вояків вибралася у таємничу подорож. Індіяни висипали зі своїх ок, махали на прощання руками і бажали щасливого повороту, не підозріваючи, звичайно, того, що молодий морубішаба зовсім не збирається вертатися і думає виключно над тим, яким би це способом позбутися небажаних опікунів, коли тільки скарби опиняться в його руках.

А через два дні після того прощання збулося й те, що припускав Арасі: до оселі зблизилися білі. Вони прийшли під проводом якогось бороданя, який, видно, не вперше зустрічався з індіанцями, бо знав їхні звичаї і вмів сяк-так калічити по-індіянськи. Старий бородань назвав себе Зенобієм — приятелем індіан і заявив, що прийшов зі своїми товаришами в мирних цілях.

Раніше гваянці гостинно зустрічали білих в оселі. Вибігали до них з криками радості, запрошували до своїх вогнищ, частували їдою та напоями, а потім обмінювалися подарунками. Та на цей раз сталося інакше: побачивши білих, індіяни заметушилися, жінки й діти поховалися в оках, а мужі кинулися до зброї.

Гості, помітивши це, також не дуже спішилися наближатися до оселі, навпаки, поховалися за каміннями, стовбурами дерев і корчами, і вже зі схованок завели переговори при посередництві того самого бороданя. Зі свого боку гваянці виставили Інае, як наймудрішого і найстаршого мужа племені, а самі стали, збившись густою, як мур лавою, з луками і списами наготові, насторожені й похмурі. .

Розмова була коротка:

— Ми хочемо говорити з вашим морубішабою! — крикнув схований за деревом

бородань.

— Для чого вам наш морубішаба? — непривітно спитав Інае.

— Ми шукаємо одного юнака, що впав з гори недалеко тут. Чи з вас ніхто його не бачив? Слід веде до вашої оселі.

— Що хочете з тим юнаком зробити?

— Мусимо забрати його з собою.

— Чуєте, мужі гваянські?! — підскочив Інае і затрясся від обурення. — Молодий мбрубішаба сказав правду, що білі пси шукатимуть його! Бийте їх!!!

Індіанці не чекали повторення наказу і сипнули таким густим градом стріл і списів, що серед невидимих ворогів відразу закричало кілька поранених. У відповідь білі загримали зі своїх вогнених палиць і закричали щось на незрозумілій мові. Але гваянці вже бачили не раз ті "вогнені палиці", що вбивають на велику віддаль, і не дуже то їх боялись. Вони тільки попадали на землю, збираючись піти в наступ, і напевне не випустили б живим нікого з непроханих гостей, коли б не сталося чогось страшного і незрозумілого: коло напасників раптом щось почало шипіти й вибухати, а вслід за тим задиміло. Задиміло так страшно, ніби загорівся цілий праліс, хоч вогню ніде не було видно. Вітер тягнув у сторону оселі, й за хвилину наступила така темінь, що не можна було побачити власної руки.

Гваянці, перелякані на смерть невиданим чудом, заляментували й кинулися врозтіч. Дехто тільки успів зауважити, як в останній секунді з-поза димової заслони впало плавним гадючим стрибком лассо, захопило у свій зашморг старого Інае і потягло геть. На поміч йому зважився кинутися самотній Асір, але й той зараз же пропав, розчинившись у густих клубах диму. Тільки з мряки донісся його звірячий від розпуки рев:

— Пу-у-у-стіть!.. Пу-у-у-стіть Самотнього!!! Я вам скажу все!.. Той юнак є тепер нашим морубішабою!.. Він пішов...

— Асіре, замовчи!!! Уб'ю!.. — увірвав цей крик грізний голос Самотнього.

І після того стихло...

А гваянці з жахом помітили, що у них починають литися сльози, нестерпно вертять в носах, і всіх напала така страшна пчихавка, від якої, здавалося, аж дерева тряслися.

Всі були переконані, що наступив кінець. Але ні. По якомусь часі вітер розвіяв дим, пчихавка минула, а всі лишилися живими. Навіть поранених не було. Тільки Інае та Асір пропали разом з напасниками. Треба би було пускатися в погоню. Та після того всього, що побачили й пережили гваянці, ніхто про погоню не важився навіть думати. Сам хоробрий Жакватіріка сидів ні живий, ні мертвий у своїй оці і не міг промовити ні слова від переляку.

Надзвичайний день

А Данко блукав далі. Всі дні були так подібні між собою, що він почав губити їм рахунок. Ранком вставав, стомлений, вмивався, молився, їв свій убогий сніданок,

збирав у кошичок жар і вирушав далі. Вдень старався піймати рибу, котрої на його щастя, було повно в річках та озерцях, пік її на камінцях і їв. Ловив гадюк, полохав іноді ант чи бистроногих сарн, вночі чув виття хижих звірів, а серед дня не бачив їх тільки тому, що все тримався відкритих місць. Нераз він потрапляв на власні сліди і на холодний попіл власних вогнищ, нераз йому видавалося, що вже знаходить дорогу назад, але завжди розчаровувався, бо пізніше виходив на зовсім незнайомі місця.

Фрузя його не покидала. Вона скоро забула про свою дитину і, видимо, не почувала до хлопця ніякої ворожнечі. На ніч вона десь зникала, але, як тільки хлопець ранком прокидався і гукав: "Фрузя!" — мавпа завжди з'являлася десь поблизу і, перше всього, на привітання показувала йому язика. Інколи вона злазила з дерев, підходила зовсім близько і сідала майже поруч, з великою цікавістю придивляючись до того, що він робить. Та досить було Данкові простягнути руку, як Фрузя з вереском відскакувала геть, спиналася притьмом на якесь дерево і звідтам показувала язика, або робила різні фокуси й гримаси, ніби дражнилася.

А все ж Данко був радий навіть і такому дивному товариству та всіми способами старався приручити мавпу до себе зовсім. І, як йому видавалося, мав у тому напрямі помітний поступ.

Третього дня, коли рахувати від випадку з мавпеням, прокинувшись ранком, Данко зі здивовання помітив щось таке, на що напередодні вечором не звернув зовсім уваги: на досить великій плоскорівні, серед якої він був вибрав місце на нічліг, рівними рядами здіймалися більші й менші випуклини, порослі, як і вся долина, зеленим килимом пирію. Данко пройшовся сюди й туди поміж ними й переконався, що ці горбки — не примха природи, але витвір людських рук. Вся рівнина рясніла тими дивними купами, розкиненими симетрично, як велика зелена шахівниця.

Данко довго дивувався і нарешті зрозумів, що він опинився на місці старовинної оселі, яка в давнину належала до езуїтської провінції.

Таких забутих руїн є кілька на західньому побережжі Парани, а багато з них уже поглинув бразилійський праліс. Не дивно: збудовані не з каміння й вапна, а виключно з дерева й глини, такі оселі дуже скоро піддалися впливам клімату й часу та безслідно зникли з лиця землі.

Данко пригадав собі записки інженера Андре Ребоусаса, котрий в 1875 р. зробив подорож по ріці Парана до водоспадів Сете Кедас і по дорозі також зустрів такі руїни. Андре Ребоусас був дуже вражений їхнім виглядом і у своєму щоденнику записав таке: "Чи дійсно можливо, щоб місцевості, які мали видатні людські оселі, де процвітали торгівля, хліборобство й цивілізація, що мали добру наземну й водну комунікацію, тепер обернулися в пристановища, дикунів і хижих звірів та стали цілковито невідомими?.."

Пригадавши собі ці записки, прочитані недавно в монастирській бібліотеці з такою цікавістю, Данко сумно усміхнувся: "Пристановище дикунів!... — гірко подумав він. — Де ж ті дикуни? Навіть і їх нема. Коли б побачив хоч дикунів, — то, може, вони помогли б мені звідси вибратися"...

Зробивши свою звичайну ранішню роботу, Данко гукнув на Фрузю і з важким серцем помандрував далі.

До самого полудня лазив він безцільно у всі напрямки, куди лиш можна було ходити без великого ризику, але нічого не досягнув. І тільки, коли вже сонце стало з полудня, він помітив далеко на північному заході високу, зруйновану з одного боку гору. В ясних проміннях полудневого сонця гора виглядала так, як свіжий насип, що його роблять при прокладаннях доріг, і в Данка живіше забилося серце.

— Може там є люди? — подумав собі й без довшої надуми взяв курс на дивну гору.

Тепер уже не блукав по галявинах, долинах і відкритих берегах потоків, а йшов у вибраному напрямку, то ж і не дивно, що зустрічав тяжкі перешкоди: брів через води, перелазив через провалля й горби, а навіть пересікав густі зарослі, пильнуючи, звичайно, щоб не застрягнути у них зовсім. Не вважав на те, що тіло його обливається потом від зусиль і спеки, на порожній шлунок, що бурчав і пригадував про себе кожної хвилини, на пошматовану одягу, рештки якої залишалися на колючих корчах. Витискаючи з себе всі сили, наполегливо дерся вперед, щоб прийти на місце ще перед смерком. Фрузя товаришила йому весь час і навіть багато помагала: досить було лише Данкові в нерішучості зупинитися, вибираючи дорогу, мавпа негайно з'являлася на вершечку якогось дерева і щось там верещала, ніби закликаючи хлопця йти за собою. Незабаром Данко переконався, що Фрузя все мала рацію і вела його найвигіднішими місцями.

По кількох годинах дуже тяжкого маршу хлопець нарешті досяг мети і з розпукою подивився довкола. Він зайшов у ще глибше провалля з розлогим болотом на дні й густим лісом, що насувався з усіх сторін. На самій зруйнованій горі не було помітно навіть признаку живої людини, а в прірві вже панував присмерк. Взагалі картина була моторошна: величезна маса землі, відірвавшись десь вгорі разом з лісом, обрушилася просто вниз, засипавши частину провалля і нагромадивши в ній купу повириваних з корінням, потрощених і знівечених велетенських дерев. Ще в підніжжі гори мішанина глини, коріння, пнів і гілляк лежала пологим схилом, але вище вривалася перед прямовісно зрізаною стіною.

Данкові стало страшно в глибокій ямі, що наповнювалася чимраз густішою п'янкою, і він подерся по звалищах просто вгору, де ще на глиняній стіні спочивали прощальні відблиски сонця. Вгрузав по коліна в зрушену землю, викручував ноги в ямах поміж коріннями й гілляками і все ліз угору, маючи слабеньку надію знайти вихід на шпиль.

Та незабаром переконався, що марна була його надія: насип, утворений з обрушеної гори, обхоплював її підковою, обидва кінці якої уривалися круто вниз, а вгору також здіймалося стрімке глинище. Ходу далі не було.

Данко ворожо зміряв очима неприступну висоту, пішов ще раз ліворуч по лукові насипу, потім повернувся до правого його кінця і став. Хотів уже прочистити собі якесь місце під вогнище, як несподівано погляд його впав в шкалубину[48] гори, що містилася за гострим виступом саме в лівому кінці насипу. Шкалубина була глибока, а

прорили її напевне струмки, що підчас дощів збігали з гори водоспадами.

Обережно намагаючи ногою землю, Данко трохи просунувся всередину, і на нього вдарив зі шкалубини специфічний сморід, що є невід'ємною прикметою всіх берлог, де живуть хижі звірі. Це насторожило хлопця і примусило його повернути назад.

— От, маеш! — заговорив трохи злякано. — Мало того, що заліз в таке дурне місце, а ще й потрапив у сусідство до хижацької берлоги!.. Цікаво тільки, чи той "господар" вдома, чи?..

Данко не скінчив своєї думки і став, оторопілий: знизу до нього наближалася великими еластичними стрибками плямиста онса[49]. Вона була не далі, як в тридцяти метрах, і помімо западаючих сутінок, хлопець бачив її цілком виразно.

Данка спаралізував жах. В одній секунді усвідомив собі, що годі ставати йому до боротьби проти сильного хижака зі своїм імпровізованим списом, чи з сильцем на гадюк, а тікати він також не мав куди.

— Ов, Данку, аж тепер зле! — шибнула хлопцеві через голову думка, а вслід за нею з блискавичною швидкістю полетіли другі уривки думок. — Тепер я пропав!.. Що робити?.. Смерть!.. Битися, чи тікати?.. Краще битися!.. Гіршого від смерти не буде, а смерти однаково не оминуть... Ех!.. — і Данко затиснув у руці списа.

Онса, ніби відчуваючи небезпеку, стала обережнішою. Вона припадала в ямах і під захистами грубих стовбурів, але потім робила великі стрибки і знову припадала до землі.

Серце у хлопця колотилося так, що аж груди ходили ходором, але при тому думка працювала ясно, а кожний мускул стверд і набрав сталеві пружності. Данко погодився з тим, що загине, але знав також, що не схибить і що його смерть буде ягуарові багато коштувати. Тому не квапився і давав можливість хижаків підступити зовсім близько. Стояв нерухомо, як стовп, і вже бачив хижий блиск страшних очей, чув зловісне муркотіння. Онса була всього в кільканадцяти кроках і готувалася до останнього стрибка. Однак, щось непокоїло її. Рвучи гострими кігтями під собою землю, вона одночасно нюшила повітря і пряла вухами. Данко зауважував це, але не розпорошував своєї уваги і всю її скерував не на поведінці, а на самому хижаків. Він бо знав, що онса все одно скочить і що він має в розпорядимості тільки один однісенький рух — удар списом. Моменту тратити не можна!

І ось цей момент наступив. Він був коротший від пострілу, але Данко його не прозівав. Коли тільки онса відділилася від землі в останньому стрибку — Данко зробив сильний випад і, вложивши всю свою міць в руку, вдарив списом...

Сила зустрічного удару була страшна, і спис, увійшовши в тіло хижака під шиєю, пробив його наскрізь і виліз десь під лопаткою, а гнучке деревище тільки крякнуло, але не зломалося.

Та все ж удар не був смертельним і роз'юшив звіря до божевілля. Майже невловимим для ока рухом онса вишарпнула списа і строжила його, як сірник, а тоді знову припала до землі, готуючись до стрибка. Дія в Данка попередила думку, і, перше, ніж усвідомив собі, що робить, він зірвав кошичок з жаром, який висів у нього на

шнурку через плече, і кинув його просто на голову звіреві. Жарини заясніли на чистому повітрі, віялом розсипались перед хижаком, а порожній кошачок, підстрибуючи по нерівній землі, покотився вниз. Онса рикнула, замурчала і стала подаватися назад.

Та Данко знав, що боротьбі не кінець. Знав, що онса скоро опам'ятається і піде знову на приступ, а тим часом він уже не мав чим боронитися.

І хлопець, хрестячись та молячись впівголос, пильно стежив за своїм ворогом та готувався до своєї останньої хвилини.

А онса все відступала й відступала, спустивши до землі квадратову голову, поки раптом не кинулась і обернулася до Данка хвостом. І тут хлопець побачив щось зовсім несподіване: за онсою стояла на задніх лапах тамандуа, широко розкривши обійми передніх лап.

Це сумирне і гарне на вигляд сотворіння вважається найсильнішим з усіх звірів бразильського пралісу і самотньо вступає в боротьбу з онсою. Тамандуа — порода мурахоїдів, розмірів великого пса. Воно має маленьку пропорційну до всього тіла голову, вкрите темною, довгою і м'якою шерстю, з гостренькою мордочкою і навіть беззубе. Годується тим, що розриває мурашники і виловлює лялечок на свій довгий язик. Тамандуа ніколи не нападає, лише борониться, але її оборона майже завжди кінчається перемогою, і тому лісні мешканці рідко коли важаться зачіпати того дивного звіря. І напевне, коли б онса не була роз'юшена попередньою боротьбою і раною, вона б також обминула тамандуа. Але тепер жадоба помсти її осліпила. Забувши про Данка, ягуар кинувся на ні в чому неповинного звіря і відразу вгородив свої зуби й пазурі в його тіло. Тамандуа ані не здригнулася, тільки замкнула на спині онси свої залізні обійми і у відплату вгородила свої довгі пазурі в хребет напасника. Сила тих обіймів була така страшна, що Данко відразу почув хряскіт ламаних ребер і болісний смертельний рик ягуара. Шкіра тріснула на його хребті, а з широкої рани бухнула червона кров. Онса заричала ще пронизливіше і почала шарпатися, стараючись звільнитися з лап тамандуа. Але вже було запізно: тамандуа нікого не випускає живим зі своїх обіймів, навіть коли гине сама. Так було і на цей раз. Не минуло й двох хвилин, як обидва звірі — онса з роздертим тілом, а тамандуа з перегризеним горлом — лежали і здригалися в останніх судорогах.

Данко аж тепер зауважив, що очі його заливає піт, а волосся й одежа стали цілком мокрі, ніби не онса, а сам він потрапив в обійми тамандуа. Він обтер залишками рукава мокре лице, зітхнув і перехрестився.

— Ну, Данку, ти ще раз врятувався! — сказав з полегшею. — Щастить тобі ще більше, як тому Колобкові...

Однак, перемога коштувала занадто дорого: Данко позбувся списа разом з ножиком, і — головне — позбувся вогню.

— Що ж я робитиму тепер? — спитав невідомо кого. — Адже за яких чверть години западе ніч, а я не маю ні пристановища ні вогню... Ні, мабуть таки мені доведеться пропасти... Хіба ще спробувати залізти в ту шкалубину, що напевне служила житлом

покійній онсі?.. Завтра побачимо... Ах, який же я втомлений і голодний!..

Дійсно, ще за весь час своєї мандрівки не був такий голодний, як тепер. Та що було робити? Не пускатися ж в ліс по овочі проти ночі!..

Данко знову зітхнув, але на цей раз від огірчення, і обережно поліз в шкалубину гори. В темноті нічого не бачив, тільки намацав під собою досить грубу й м'яку підстилку та, не роздумуючи довго, розлігся на ній.

— А де ж Фрузя? — прийшло йому несподіване питання до голови.

Через ту онсу він зовсім забув про мавпу і навіть не помітив, коли й куди вона поділася.

— Фрузя! Фрузя! — закричав Данко, висуваючись з печери.

Довкола було тихо й темно.

Хлопець послухав трохи і махнув рукою. Нема! Щезла десь і Фрузя.

З порожнім шлунком повалився він на дно печери. і відразу заснув, як убитий.

Снилося йому щось дивне й радісне:

Він опинився на широкій рівнині й побачив схід сонця. Це його страшенно втішило. Адже він уже довгий час шукає шляху на схід, і все йому перешкоджають гори й ліс. А тут раптом — вільна й рівна долина!.. Данко поступився бігти чимдуж по тій долині, але зірвався такий страшний вітер, що він ні кроку не міг посунутися наперед. Виснажувався, виснажувався і все тупав ногами на тому самому місці. І тут несподівано з'явилася мати. Данко не бачив її виразно, але відчув непомильно, що це — його мама. Вона взяла його за руку й обернула в протилежний бік.

— Ти не туди біжиш, синочку, — лагідно промовила вона. — Твоя дорога стелиться на захід, а не на схід.

— Але ж, мамусю, — протестував хлопець, — Санто Антоніо на сході, а не на заході!..

— То нічого, — відповіла мати. — Бачиш, тобі на схід не вийти: вітер тебе не пустить. А, подивись, як легко йти на захід!..

Справді тепер іти було легко й приємно.

Данко притулив ніжну материну руку до свого обличчя і почав скаржитися:

— Ах, матусю, я так втомився!.. Я напевне загину тут сам, коли ти підеш від мене!..
— і він підняв уперше очі на маму.

Мати сумно й ніжно посміхнулася.

— Ти б уже загинув, синочку, коли б я тебе не оберігала... Пам'ятаєш, як я сказала перед смертю, що буду чувати над тобою в найтяжчі хвилини твого життя?..

— Пам'ятаю, матусю... Ось — твоє благословенство. Я не розстаюся з ним...

— А я не розстаюся з тобою, Даночку, і не покину тебе. Будь мужнім!..

Данко хотів ще щось сказати, але материна рука раптом ніби розтопилася і щезла з його долоні. Він крикнув і прокинувся.

В печеру заглядав тьмянний ранок. В його скупому світлі Данко побачив біля своїх ніг якийсь дивний клубок і здригнувся, отрясаючись остаточно від враження сну. А клубок тим часом підняв голову, і Данко пізнав у ньому... Фрузю.

— Фрузя, Фрузечка!.. — розчулено заговорив хлопець і обережно торкнувся мавпиної голови.

Фрузя також здригнулася, але вже не відскочила і не втікала, як це робила раніше, і тільки за звичкою показала Данкові язика.

Хлопець встав на ноги і вдарився головою об якийсь дивний предмет, що звисав, зачеплений за корінь і гойдався. Поглянувши вгору, Данко онімів з дива: над ним висів наплічник. Наплічник з сірого мішка, що його брав зі собою тато до ліса, а в останній день перебування в Санто Антоніо вкрав Арасі! Як він сюди потрапив? Де подівся Арасі, чи той інший хтось, хто цього наплічника тут лишив?

Данко вискочив з печери і почав уважно оглядати ґрунт, але нічого особливого не помітивши, вернувся до печери й зняв мішка. Коли розкрив його — не міг здержати радісного окрику: в наплічнику знайшов зміну білизни, казанок, шнурки і — найголовніше — сіль і фогети! Отже, тепер мав і вогонь і неабияку зброю проти звірів!

Данко танцював з радості і вигукував:

— Фрузю, Фрузю! Ти бачиш, які ми тепер багаті?!.

Чи розуміла Фрузя, чи ні — інша справа, але, побачивши, що її приятель підскакує з радості, негайно почала й собі скакати та наслідувати всі Данкові рухи. При чому, звичайно, скакала вище й зграбніше від хлопця, так що той врешті засоромився і стримався від бурхливих виявів надмірної втіхи.

Встромивши до кишені кілька буска-пе та пару більших фогетів, Данко поскладав усю решту до наплічника, вдягнув його на спину і вийшов з печери. Потім пригадав собі свого ножика, що загинув разом зі списом, і вирішив його пошукати. Ще з певним страхом і недовір'ям підійшов він до мертвих тіл тамандуа й онси, до половини обгризених за ніч мурахами, і став шукати. Та не знайшов нічого, крім уламків деревища від списа, і це його трохи засмутило. Все ж ніж, хоч і кишеньковий, має велику вартість в лісі, і без нього трудно обійтися. Але треба було і з тим погодитися.

Данко вже рушив в дорогу, як його зупинив крик Фрузі. Обернувшись назад, хлопець побачив, що мавпа опинилася високо вгорі над печерою і звідтам вимахує великим факонем. Данко тільки рота роззявив:

— Фрузю, — крикнув, — а це що? Звідки ти взяла факона?

Мавпа, звичайно, не могла відповісти, бо не вміла говорити, але на крик злізла і підійшла до Данка.

— Це факон Семипалого! — майже скрикнув Данко. — Звідки ж він сюди попав? Яким способом? Фрузю, дай сюди його!

Фрузя показала язика і відскочила з факонем геть.

— Дай сюди, кажу тобі! — наказав Данко і простягнув руку.

Фрузя відбігла ще далі, сіла на землі й почала розглядати блискучі мідяні гудзики на рукояті.

Данко боявся, що дурне сотворіння може чкурнути з факонем в ліс, або й попросту його закинути, і тому вдався на штуки. Він взяв звичайну палицю і почав нею крутити в повітрі.

— Фрузю, Фрузю, дивися, що я роблю!..

Фрузя подивилася, вхопила факона й собі почала ним крутити.

— А тепер, Фрузю, дивися! — і Данко встромив палицю в землю.

Мавпа негайно підбігла і встромила факона поруч палиці, дуже вдоволена, що й вона уміє зробити те саме.

— А тепер, Фрузя, дивися ще раз! — засміявся Данко і вхопив факона.

Мавпа, однак, не зрозуміти підступу, преспокійно витягнула з землі палицю, котра їй навіть більше сподобалася, як факон, бо була легша, і подивилася на Данка, не знаючи, що робити.

— Так, Фрузю, так! — махнув факонем Данко. — Чудесно, мавпочко! Ти — прекрасна учениця і найсимпатичніша в світі мавпа! Тепер ходім!

Данко ще раз обійшов довкола розколену гору, перешукав усе підніжжя, але так нічого й не знайшов.

— Шкода! — сказав. — Мабуть, мені судилося дивуватися без кінця, і нема чого пробувати всіх тих таємничих подій відгадувати... Куди ж тепер?.. У сні мені матуся сказала, що мій шлях лежить на захід... Чи можна поважно ставитися до снів?.. Хто його зна?.. Але тут на захід хіба не піду: он яка гора здіймається!.. Піду на південь... Як це колись казав Коарасіяба. "Коли не хочеш у лісі блукати — то йди свобідно за серцем. Коли ж почнеш думати і спробуєш міркувати — загинеш, а не вийдеш у потрібне місце". Гм!.. Ну, Коарасіяба не був би надто вдоволений мною, коли б побачив мене в ці дні... І як це я забув його науку?! Ні, тепер не буду думати! Піду он в той бік, бо мене туди тягне серце...

Незабаром, однак, Данко переконався, що серце його затягло в болото, з якого він насилу видерся. Але це не зломило його постанови, і він пішов далі, поклавшись виключно на інстинкт.

Не минуло й десять хвилин після того, як він опинився по другий бік болота, — і знову його зустрінула несподіванка: він наткнувся на подобу маленької індіанської оки, посеред якої чорнів попіл холодного вогнища. По прив'ялих гілляках Данко встановив, що люди були тут пару днів тому назад, і дуже жалував, що він так припізнався. Та йому, звичайно, і в голову не приходило, що як перше вогнище біля ріки, так і це, розложив старий Інає зі своїми молодими соплемінниками, як рівно ж не міг знати хлопець і того, що наплечник і ніж згубив Арасі, падаючи в прірву, коли за ним гнався Зенобію.

Він тільки подумав, що остання доба була надзвичайно багатою на всякі несподіванки й пригоди...

Відродження небезпеки

Відколи не стало Коарасіаби, фактичним вождем племені зробився Ітапіра. Старий п'яґа тримав залізною рукою ґваянців у цілковитому послуху, а різними повчаннями та пригадками скріпляв бойовий дух своїх підлеглих. Його гострі докори і невблаганні

насмійки гваянці зносили мовчки, знаючи, що п'яга має рацію.

— Хто ви тепер? — не раз гримів Ітапіра. — Ви — труп без голови! Ви гірші від ботокудів! Бо навіть ботокуди мають свого морубішабу і не зраджують його, як ви зрадили Соняшного Волоса!..

— Будь ти нашим морубішабою! — не раз пропонували гваянці на нарадах племені і підносили йому берло.

— Ні! — рішучо відмовлявся Ітапіра. — Гваянці або будуть мати правного морубішабу, або не будуть мати ніякого!

— Але ж у нас нема правного морубішаби! — мало не плакали гваянці. — Коли нема правного, то будь ти! Ліпше мати якого-небудь, ніж ніякого!..

— Коли хочете якого-небудь — то з вас вистачить Убіражари.

— Не хочемо Убіражари, не хочемо!

— Коли не хочете, то терпіть і чекайте.

— Чекати? На кого?..

— На правного морубішабу з Соняшної Династії.

— А де ж він?

— Буде!.. — таємничо усміхався Ітапіра. — Чекайте...

І гваянці терпеливо чекали...

Тепер оселі стояли поруч, чого ніколи не буває між ворогуючими індіанськими племенами. Але на це були свої причини: ботокуди не могли нікуди вийти з Долини Ігурей, знаючи, що їх відразу знищили б войовничі племена гварані[50], або гваїкурус; гваянці ж вважали Долину Ігурей своєю дідичною землею і нізащо не хотіли залишити її ботокудам. На щастя, ця долина була ще така багата і велика, що могла прогодувати й більшу кількість людей.

Між оселями правдивої війни не було, та не було й правдивого миру, а ворожнеча, викликана беззаконною розправою над Коарасіабою й Арасі і постійно підігрівана терпкими докорами Ітапіри, росла в гваянців з дня на день. Тому про злиття обидвох племен в одне, як мріяв свого часу Убіражара, не могло бути й мови. Навіть найзавзятіші прихильники мирного співжиття з ботокудами і виміни дівчатами між обома племенами стратили охоту до об'єднання після того, як подружені з ботокудками гваянці всі до одного опинилися настромленими на веретела і пішли на поживу новим родичам.

Напруження між оселями то загострювалося, то стихало, але ніколи не зникало. Ботокуди постійно кривдили гваянців, то грабуючи їхні поля, то відбираючи їм на полюванні здобич, то викрадаючи жінок і чоловіків.

Вже по самому зовнішньому вигляді осель кидалася у вічі величезна різниця між обома племенами. Гваянська оселя, чепурна, з чисто виметеною і втоптанною окарою, з просторими, свіжо покритими оками, була на додаток обведена високим частоколом, при вході якого незмінно стояла варта. Оселя ботокудів представляла собою величезну підкову будь-як зліплених халуп, довкола яких валялося повно сміття, бруду й обгризених костей. На частокіл ботокуди не витрачали праці, як рівно ж не обробляли

землі. Жили вони виключно з полювання, риболовства та збору диких овочів по лісах. Не знали вони також ніякого ремесла і не вміли нічого робити, крім зброї. Та й та виглядала дуже примітивно.

Г'ваянці ж, навпаки, кохалися у всякого роду виробах і дбали про їхній естетичний вигляд. Жінки вміли прясти на веретенах бавовну, сукати шнурки і виплітати гамаки та торбини. Вони навіть мали подобу ткацьких варстатів, щоправда, дуже примітивних, на яких натягали основу з ниток і потім переплітали впоперек, виготовляючи щось подібне до полотна, з якого робили піяга м святочну одягу і набедреники для чоловіків про всякі урочисті випадки. Знані були також г'ваянцям секрети вироблення глиняного посуду й люльок, що їх перед випалюванням ще й оздоблювалося різними орнаментами. На топорищах кам'яних сокир, на списах, луках і музичних інструментах чоловіки дбайливо вирізували й випалювали тонкі візерунки, а стріли прикрашували пір'ям, так що на полюванні кожний міг пізнати, з чийого лука була забита звірина.

Мужі племені мали своє строго окреслене коло обов'язків, жінки — своє. Поза виготовленням зброї, музичних інструментів і приготуванням землі під городи, чоловіки всю решту часу віддавали полюванню і рибальству. На жінок спадала вся дальша робота в полі, збір врожаю, сушення овочів, консервування м'яса, виправлення шкір, приготування п'янок напоїв, догляд малих дітей і т. д.

На полях садили головно айпі, кукурудзу, бавовну, тютюн і гарбузи.

В цих щоденних зайняттях, сутичках і ворожнечі непомітно спливали для обох племен роки за роками.

В Убіражари, відколи він упав зі Скелі Невороття, зародилося одне, зовсім чуже для натури індіан, почуття — це було почуття страху перед смертю. Медицина назвала б це нервовістю і пояснила б його сильним потрясінням, що його зазнав морубішаба, падаючи в прірву. Але Убіражара не вмів його ні назвати, ні пояснити, а знав тільки одне — що він дуже боявся. Його постійно переслідували вночі якісь видіння, дратував кожний несподіваний різкий звук і сердило, коли хтось ставав за його плечима. За найменшу провину, або й без всякої провину він вбивав своїх підлеглих, чи, для більшої паради, засуджував на муссурану[51]. Забиті протестувати проти такої несправедливості не могли, а серед живих жорстока поведінка морубішаби викликала тільки респект і вдовolenня, що ось інші загинули, а вони — ні. Це було навіть добре, що когось убивали, бо по тому все була свіжа печеня...

Однак самого Убіражару жорстокість ніяк не заспокоювала. Ще в лісі на полюванні йому ставало відрадніше, але в оселі він попросту не міг знайти собі місця від нез'ясованої тривоги. Перекоаний, що смерть Ітапіри потягне за собою і його смерть, Убіражара майже щодня питався про здоровля г'ваянського піяги і строго-настрога заборонив його зачіпати. Страх, що підчас бою може наложити ненароком головою й старий жрець, утримував морубішабу від рішучого нападу на г'ваянську оселю, хоч такий напад спокушав не лише його самого, а всю решту ботокудів.

І от одного дня, коли Убіражара сидів самотно на окарі, вкрай пригноблений особливо неспокійною ніччю, до його чуйних вух донісся надзвичайно бадьорий і

радісний гук з табору г'ваянців.

— Тату! — крикнув Убіражара до свого старшого сина. — Піди розвідайся, чого вони так радіють?

Присадкуватий, клишоногий Тату миттю зірвався з місця і зник за найближчою окою. Вернувся нескоро, задиханий і зляканий.

— Вони мають свого морубішабу! — крикнув ще здалека. — Кам'яна Риба сьогодні поклав знак сонця на грудях Ранка!..

— Ранка?! — здивувався Убіражара. — Якого Ранка?

— Ранка — сина Квітки — внука Соняшного Волоса... Там тепер велика радість!..

— Що?! Та Ранок іще ж дитина!..

— Кам'яна Риба сказав, що довше не можна чекати, бо він скоро відійде на Блакитні Гори... Останнім часом Марагі'гана віщує йому погані сни...

— То що з того? — спитав Убіражара і відчув, як у нього похололо серце.

— Бо так, — пояснював далі Тату: — знак сонця на грудях майбутнього морубішаби г'ваянців може наколотися тільки найстарший п'яг'а племені...

— І ти бачив хлопця?

— Бачив. Має отаке велике акванг'апе на голові, а в руках — арауе. Коли ти помреш — я хочу мати таке саме!..

Убіражара був такий схвильований, що не звернув уваги на відверте бажання свого сина, і тільки спитав:

— Чому ж ти не вбив його?

— Ти не казав — я не знав..

— Дурень! — крикнув Убіражара і, припечатавши цю характеристику ударом кулака по синовій голові, побіг до оселі г'ваянців.

Вартові загородили йому дорогу і не пустили за частокіл.

— Ботокуд не має права переступати брами г'ваянської оселі! Чи ти про це забув?

— Я хочу говорити з Кам'яною Рибою! — задихаючись сказав Убіражара.

— Але Кам'яна Риба напевне не схоче говорити з тобою! Він тепер зайнятий.

Та старий п'яг'а, почувши суперечку біля входу, прийшов сам.

— Чого треба ботокудові? — спитав зг'рдливо.

Убіражара став у горду позу:

— Я, бог вогню й морубішаба з Долини Ігурей, питаю: хто дозволив вибирати тут, у моїх володіннях, ще одного морубішабу? Ти хочеш порушити мир між нашими племенами? Та й який морубішаба з дитини?

— Між нами ніколи не було миру, а ти ніколи не був богом вогню, ботокуде! Яке тобі діло до нашого морубішаби?

— Я вб'ю його!!!

— Ти його не вб'єш, ботокуде, бо ми не дамо!

— Я спалю знову вашу оселю, як спалив уже раз! Пам'ятаєш?

— Навіщо маєш палити нашу оселю? — спокійно спитав Ітапіра. — І так довго жити не будеш. Я відчуваю свою близьку смерть, а вона буде й твоєю смертю, як сказали

духи. Пам'ятаєш?

— А я не відчуваю ніякої смерті! — кричав Убіражара, і невідомо було, кого він хоче переконати: себе, чи Ітапіру.

— Не відчуваєш?

— Ні!

— То ти сліпий і глухий, ботокуде! А я тобі кажу, що ми вже ледве чи будемо пити ауаті-ї на святі кавінь[52]...

— А я тобі кажу, — лютився Убіражара, — що ще перед святом кавінь я зап'ю вашого печеного морубішабу напоєм з ауаті на святі перемоги над вами!

Один з вартових, обурений такою зневагою, махнув тангвапемою, і була б розскочилася Убіражарина голова, коли б тяжкої зброї не перехопив другий вартовий. Він штовхнув розлюченого ботокуда з такою силою, що той перекинувся на спину, і сказав:

— Буде з нього! А вбивати не смій! Вдариш його — а поцілиш в Кам'яну Рибу. Не можна!.. — і, звертаючись до Убіражари, додав: — Тікай!..

Коли Убіражара, погрожуючи і лаючись, побіг геть, Ітапіра вернувся назад, щоб скінчити перервану нараду племені.

— Я знав, що так воно буде, — заговорив до гваянців, — тому все затягав позначення Ранка морубішабським знаком. Бо той знак принесе нащадкові сонця не лише почесі, але й безпеку. І тому знайте ви, п'яги і ви, мужі, і ви жінки гваянські: тепер щойно почнеться боротьба. Ботокуди схотять забити останнього морубішабу Соняшної Династії, щоб ми й надалі лишилися безголовими.

— Ми не допустимо того!!! — закричали гваянці. — Ми не дамо нашого молоденького морубішабу!..

— Ми заховаємо його за нашими спинами!..

— Так, — погодився Ітапіра, — ховайте його. Ранок не сміє виходити з оки і показуватися навіть на окарі.

— Як?! — запитав Ранок. — Сидіти весь час в оці?! Хіба ж я немовля?! Я не витримаю так!..

Ітапіра ласкаво поклав руку на голову юного морубішаби.

— Це недовго, сину, — сказав. — Це тільки доти, доки буде живий Убіражара. А я знаю, що нам вже мало лишилося... Будь спокійний і роби те, що я кажу...

Потім він ще раз звернувся до присутніх:

— Отже, бережіть Ранка. Я і ще кілька чоловік щезнемо з племені. Про це ботокуди не сміють знати. Зрозуміли?

— Що?! Щезнете?! Чому щезнете? — посипались тривожні запити.

— Так треба, — відповів Ітапіра.

— Тоді ботокуди нападуть на нас!..

— Ботокуди не сміють знати про це! — з притиском повторив Ітапіра. — Коли б хтось з вас зрадився — навіть дитина — страшну кару зішлю на нього!.. Покищо, слухайте всі Жібою. Він найсильніший і наймудріший вояк племені і є братом Квітки —

матері морубішаби. А ти, Жібоє, будь твердим! На тебе лишаю плем'я і життя молодого морубішаби. Коли б хтось тільки показав ознаки непокори — убивай на місці, а тіло викидай за частокіл на поживу ботокудам.

Поки Ітапіра додав останні накази й закінчував раду племені, Убіражара скликав своїх жреців і наказав:

— Ви маєте говорити з духами! Відверніть від мене смерть і випросіть перемогу над гваянцями. Коли того не зробите— погинете всі намуссурані!

Що лишилося робити п'ягам? Вони пішли до окремої оки, розмалювалися, довго завивали різними голосами, танцювали й приносили жертви духам. А коли вернулися, повідомили, що Убіражарі судилося довге життя і перемога над ворогами. Так сказали духи...

Одчайдушна витівка

Коли падре Вісенте увійшов до кімнати Сокола і побачив його одягненого, невдоволено стягнув брови і сказав суворим, холодним голосом:

— Пане Іване, мені здається, що перше, ніж покинути ліжку, ви повинні були спитати дозволу лікаря.

Сокіл трохи зніяковів і почав оправдуватися винуватим тоном:

— Вибачте, отче, але...

— Ні, пане Іване, — тим самим тоном перебив його священник, — ви мене справді дивуєте: доросла й інтелігентна людина, а поступаєте, як дитина. Прошу зараз же роздягнутися і лягати до ліжка.

— Отче, — загарячився Сокіл, — я не витримаю! Я мушу щось робити!..

— Ви нічого не можете робити, поки не одужаєте. Прошу роздягатися!..

— Отче, я вже здоровий, запевняю вас! Але я можу дійсно захворіти, я можу збожеволіти, коли ще трохи полежу бездіяльно!..

— Помогти вам скинути черевики?

— Ні, отче, ні! Лишіть мене в спокою!.. Я мушу йти, я мушу щось робити, бо мене збирає охота розбити собі голову об мури!..

— Во ім'я Отця і Сина!.. — перехрестився священник. — Це, власне, свідчить, що з вами не все в порядку. Дайте пульс!..

— Ат, що там пульс!.. — нервово відмахнувся Сокіл, однак подав руку. — Тут щойно був Шав'єр... Коли б ви тільки чули, яку він сцену зробив!..

— Ну, ясно! — сказав падре Вісенте, пильно слідкуючи за стрілкою годинника.

— Що ясно? — трохи здивувався Сокіл.

— Що з вами не все в порядку, — відповів, священник і сховав годинника. — Зараз прийде доктор і дуже образиться ігнорацією його приписів, коли застане вас на ногах. Тому лягайте зараз же! Я вже нічого не казатиму, що ви вставали...

— Отче, — почав нетерпеливитися Сокіл, — я вам уже сказав, що не думаю лягати і ще сьогодні вийду!

— Пане Іване, — спокійно, але твердо сказав отець Вісенте, — з хворими часом доводиться поступати так, як з дітьми. І коли ви в тій хвилині не роздягнетесь і не ляжете — то я вас замкну на ключ!

— Отче! — спалахнув Сокіл. — Я доросла людина і можу розпоряджатися собою так, як хочу!

— Пане! — впав йому в тон священник. — Коли ви бачите людину, що наміряється скочити з моста в воду, то першим вашим обов'язком є не питати про її вік, тільки не допустити до самогубства, навіть коли до цього доводиться примінити грубу фізичну силу...

Сокіл добру хвилину дивився на отця Вісенте, а потім зітхнув і почав роздягатися.

— Ну, і що ж вам тут говорив Шав'єр? — спитав священник, поправляючи Соколові подушку.

— Що говорив?.. То треба було тільки послухати!.. Найбільше його лютить, що тепер ніхто нізачо не хоче їхати на острів.

— Так, я остеріг людей...

— І я також шепнув кільком, що приходили мене відвідати... Шав'єр про це дізнався і випитував, з якою метою ми пускаємо такі поголоски. Підозріває нас в якійсь інтризі.

— Почасті має рацію...

— Оце ж мене й непокоїть. Він заявив, що ні в яку кобру не вірить і ще сьогодні вибереться на Гваїру.

— Хай його Бог береже!.. Я йду, пане Іване, а ви лежіть і не вставайте. Он, здається, вже йде доктор.

Дійсно, прийшов доктор.

Вислухавши Сокола, він тільки всміхнувся:

— Вставати?!..О, ні, друже, ще не так скоро!.. Хвала Богові, що відчуваєте себе добре, але вставати зможете в найкращому випадку так за тиждень.

— Ледве, чи я витримаю...

— Ну-ну, що значить "ледве, чи витримаю"? Мусите витримати.

— Сумно мені, докторе... Коли б хоч чим голову зайняти, щоб не думати...

— Читайте щось.

— Не можу читати. Нічого мене не цікавить... От тільки, коли говорю з людьми, то якось трохи забуваю про своє нещастя. Але, на жаль, рідко хто до мене заглядає. Все сам і сам... Що нового поза цими стінами? — спитав під кінець, щоб затримати доктора.

— Та от тепер знову повно розмов і здогадок... Був у вас Шав'єр?

— Був.

— Ну, от бачите, всі ламали собі голови над тим, де подівся той другий розбишака, а виходить, що Зенобію загнав його у пропасть.

— Кого загнав? — здивувався Сокіл.

— Та кого ж — Рижу Корву, звичайно. Вам, хіба Шав'єр не казав?

— Ні, — відповів Сокіл і помітно занепокоївся.

Лікар побачив, що сказав забагато і розгублено потер собі чоло.

— Ет, дурниці! — вимовив з досадою. — Я також піддався загальним настроям і повторюю вам різні плітки. Ви ліпше лежіть і ні про що таке не думайте, а я собі піду...

— Ні, ні, докторе, не йдіть! — вхопив його за руку Сокіл. — Скажіть мені докладно, як воно було? Зенобію говорив в Шав'єром?

— Говорив.

— А з отцем Вісенте?

— Також говорив. Але чому вас це так непокоїть? Нічого ж поганого не сталося. Шав'єр уже вислав з Зенобієм людей на місце випадку.

— Кажете, що загнав у пропасть... Коли це було?

— Та ви заспокойтеся, друже!..

— Я питаю вас, коли це було? — наполегливо повторив Сокіл і видивився на доктора переляканими очима.

— Коли не помиляюся, то двадцять дев'ятого червня. Але навіщо вам це знати?

— Що?! Двадцять дев'ятого червня?! — зірвався з ліжка Сокіл. — Де Шав'єр? Де той Зенобію? Я мушу їх бачити!

— Сеу Іване, не будьте дитиною!.. Шав'єр від'їхав моторовим човном на Гваїру, а Зенобію досі вже по тому боці Парани. Лягайте й лежіть.

— Лежати?! Та ви смієтеся, докторе, чи що?! — і Сокіл почав тремтячими руками натягати на себе одягу.

Лікар, злий на свою необережність, цілком розгубився і покликав на поміч отця Вісенте.

Схвильований до крайности Сокіл цілком втратив здібність логічно думати й аналізувати випадки. Він тепер весь був перейнятий тільки двома фактами: самою датою і мовчанкою, що нею обійшли приїзд і зізнання Зенобія Шав'єра і отець Вісенте.

— Двадцять дев'яте червня... Двадцять дев'яте червня... — крутилося у нього в голові, й вслід за тим виступав у пам'яті кривавий запис, зроблений у старому євангелії:

"Тут в ніч з 28 на 29 червня загинув Данко Сокіл"...

— Що таке? Що сталося? — спитав стурбований священник, ставши на порозі.

— Отче, — сказав доктор, — будь ласка, дайте панові Іванові ґарденал[53].

— Так, так, — їдко зауважив Сокіл, зашнуровуючи черевики, — заспокойте мені нерви, щоб я міг подробиці про смерть сина сприйняти з бразилійською пасієнсією[54]!..

— Які подробиці?! — щиро здивувався падре Вісенте.

— Отче! — крикнув Сокіл, стративши панування над собою. — Не вдавайте, що ви нічого не знаєте! Я вже на все приготований!.. Чому ви скрили від мене приїзд Зенобія? Що він вам сказав?

Обличчя священника прийняло вкрай огірчений вираз, але він не сказав нічого. Тільки відшукав у шафці пігулки, налив до склянки води і подав Соколові.

— Випийте, пане Іване, — сказав тихо. — Може тоді будете спокійніше і розважніше думати...

— Скажіть мені, кого загнав Зенобіо в прірву двадцять дев'ятого червня? — уперто питав Сокіл, не дивлячись на подавані ліки й воду.

— Пане Іване, — повторив священик, — випийте це, щоб ваші думки трохи прояснилися...

— Я не чув про такий лік, котрий би прояснював думки!.. — іронічно відповів Сокіл.

— Пане Іване, — ще раз сказав падре Вісенте, і на цей раз в його голосі було щось особливе, — я розумію, що людина в приступах відчаю може бути дуже несправедливою навіть супроти своїх найближчих друзів. Але все ж і тут мусять бути межі, особливо, коли та людина є інтелігентна...

Ці слова вплинули на Сокола, як холодний душ, і він засоромився.

— Вибачте, отче, але я й справді не знаю сам, що говорю...

— Так, ви дійсно дуже поденервовані і не можете собі здати справи з найпростіших речей... Тому покладіться на мене. Ви вірите мені?

— Вірю, отче, і знаю, що ви мені бажаєте добра.

— Отже, в такому випадку, прошу вас, робіть те, що я скажу: по-перше, візьміть цю пігулку, а, по-друге, — зараз же лягайте до ліжка.

Сокіл покійно ликнув ґарденал, запив його водою, роздягнувся й ліг. Але мучило його питання, котре він поставив уголос:

— Отче, благаю вас, скажіть, що оповідав Зенобіо?

Священик дивився на нього сумним поглядом і не відповідав.

— Це було щось дуже погане, коли ви скрили від мене, — снував далі свої припущення Сокіл. — Напевне воно торкалося Данка, так?..

Падре Вісенте мовчав далі, але лікар, що досі був тільки німим свідком цієї сцени, обізався:

— Кажу ж вам, пане Іване, що Зенобіо, як всі думають, примусив скочити у прірву Рижу Корву.

Сокіл покрутив заперечливо головою:

— То всі помиляються, коли так думають. Рижу Корву з'їла Велика Кобра.

Лікар багатозначно глянув на отця Вісенте, але той схилив голову і мовчав. Він тепер, хоч і знав від Зенобія все, але не смів говорити нічого, бо був зв'язаний тайною сповіди, в якій старий кайпіра оповів йому свою пригоду і мимовільний гріх. Тепер священик не міг сказати навіть того, про що говорив у попередній розмові, не міг згадати ні слова про Арасі, не мав права відповісти Соколові "так", або "ні", і це його глибоко журило.

Ця таємничка, як видавалося Соколові, мовчанка тільки скріпила підозріння, що священик знає щось особливо погане і не хоче зрадитися з огляду на його стан здоровля.

Та сильна доза ліку робила своє, і Сокіл незабаром заснув.

Коли прокинувся — за вікном уже стояв вечір. Скрізь було тихо, і Сокіл почав думати наново. В голові його зародився одчайдушний плян, і він вирішив перевести його негайно в життя. Для цього треба було приспати чуйність священика, котрий

напевне не завагався б ні на хвилину і замкнув би Сокола на ключ та ще й приставив би варту. І тому, коли прийшов падре Вісенте, землемір вдавав цілком спокійного і нічого більше не розпитував. Він тільки відмовився від ґарденалу, сказавши, що не дуже добре себе по ньому почуває і що взагалі хоче спати.

Падре Вісенте побажав йому доброї ночі й поспішив віддалитися.

Згоряючи від нетерплячки, Сокіл чекав моменту, коли можна буде непомітно вислизнути з монастирського будинку. Кільканадцять разів він тихенько вставав, підходив до вікна і все поглядав на годинника. Йому здавалося, що сьогодні світло горить занадто довго і що годинник став. Але то тільки так здавалося. Годинник чикав, як звичайно, форфорисовані стрілки рухалися нормально, і в десятій годині погасло останнє світло в келії отця Вісенте. Цілий монастир загорнувся в сонну тишу.

Тепер треба було чекати, поки всі поснуть.

Сокіл неспокійно кидався на ліжку і вже сотий раз передумував все від початку.

Як-не-як, а незбитих доказів синові смерті він не мав. З кожним днем його все більше мучила думка, що він не оглянув добре печери, що зле прочитав запис в евангелії, що не добачив якихось інших слідів і можливостей рятунку. Тепер же ця непевність, під впливом таємничої поведінки падре Вісенте, переросла в переконання, що він не знає багато такого, про що вже знають інші. Тому Сокіл постановив собі за всяку ціну дістатися на острів і ще раз докладно оглянути підземелля. До того кроку принагляував його ще й виїзд Шав'ера, котрий міг викрити печеру і знайти скарби. Сокіл не міг довше чекати!

Коли б на перешкоді не стояв рішучий падре Вісенте — зробив би це ще за дня. А так — мусів чекати до пізної ночі й втікати, як школяр.

Нарешті, переконавшись, що все довкола спить, він встав і почав одягатися. Сховав до кишені сірники й свічку, взяв у руку черевики і тихенько на пальцях висунувся в коридор. Прислухався: — тихо.

Ступаючи якнайлегше, зійшов сходами вниз і попрямував до бібліотеки, що містилася в самому куті будинку. Він уже наперед вирішив, що вилізе там крізь вікно бо двері все пильно замикалися на ніч, а ключі отець Вісенте тримав у себе. Боявся тільки, що, відкриваючи вікно, наробить шуму. Але, на щастя, вікно не лише не було замкнене, а стояло підсунене вгору, прикрите знадвору тяжкою віконницею.

Сокіл обережно виліз на двір і прилип до стіни.

Було темно, хоч в око стрель, і тому Сокіл без труду перейшов подвір'я, квітник і город і опинився перед тією брамою, що виходила до ріки. Наш утікач уже хотів братися за тяжкий і довгий засув, що ним замикалася брама, але на своє велике здивування помітив, що брама не замкнена, а стоїть відхилена.

— Щастить мені! — подумав собі. — Щовечора падре Вісенте особисто перевіряє всі замки й засуви, а сьогодні, видно, забув...

Вже аж за брамою Сокіл взувся і пішов до пристані, надіючись там відчепити якогось човна.

Ішов напобацки і майже нічого не бачив, тільки по плеску догадувався, що ріка

недалеко.

Скоро відчув під ногами втоптану землю і зрозумів, що прийшов на пристань. Дійсно, придивившись добре, побачив кілька човнів, що бовваніли на чорному плесі ріки. Один з них був особливо великий і навіть у темноті відрізнявся від інших.

— Моторовий! — зітхнув Сокіл. — От, як би ключі — то на ньому скоро можна осягнути цілі...

Не встиг він додумати цієї думки до кінця, як десь поблизу впав виразний шепіт:

— Іване!..

Сокіл так здригнувся від несподіванки, що мало не впав.

— Іване, це я — Коарасіаба, не бійся... — зашепотіло далі, і перед Соколом виросла з п'тьми постать старого індіянина.

— Бійся Бога!!! — пошепки зойкнув Сокіл. — А ти тут що робиш?!

— Чекаю на тебе.

— Чекаєш на мене?! То ти бачив, як я втікав?

Почулося тихеньке, як шелест вітру, хіхікання, а за ним голос:

— Не бачив, бо втік раніше.

— А чого ж ти втікав?

— Щоб відчинити тобі вікно й браму і щоб їхати з тобою.

Сокіл не міг з дива вийти:

— А звідки ж ти знав, що я буду тікати?

— Ех, ти гірше від малої дитини!.. Та ви ж там так кричали, що я мало не оглух. І я знав, що ти втечеш. Я чув, як ти вставав і бігав до вікна...

— Але як же ти вийшов, що я не чув?

— Ти — білий. У вас, білих, можуть у вусі оси зробити гніздо — і то ви не почуєте...

Але нема часу на балачки... Я їду з тобою.

— Коарасіабо, та тобі ж не можна ходити!..

— Тобі також...

— Я не маю зломаної ноги!

— О, а моя зломана нога тепер така тверда й міцна, як не була зроду!..

— Коарасіабо, вернися зараз же!

— Я не вмію слухати наказів інших, тільки сам наказую, — сказав старий таким тоном, що сперечатися не було сенсу. — Ми попливемо оцим великим човном, що тарахоче, як залізне урубу, і глушить всю рибу. Сідаймо!

— Для цього треба мати ключі.

— А де вони?

— Та напевне в Пості Опіки.

— Ну, то піди й принеси.

Це було сказано так просто, що Соколові стало смішно, і разом з тим у нього зародилася думка така ж проста, як і Коарасіабині слова.

Він обернувся і пішов до Посту Опіки.

Двоє вартових, які скорочували години служби грою в карти, побачивши Сокола,

дуже здивувались.

— Добра ніч вам, хлопці! — спокійно привітався Сокіл. — Чи є тут моторист з того човна, що стоїть на ріці?

— Так, пане, — відповіли вартові. — Але він спить.

— То розбудіть його, бо я маю негайно їхати на Гваїру і говорити з поручником Шав'єром в дуже невідкладній справі.

— Тепер?! Вночі?!

— Так; тепер, вночі.

Моториста розбудили, але він категорично відмовився їхати і викручувався різними прерізними претекстами. Сокіл розумів, що фактичною причиною відмовлень був страх перед Великою Коброю, і усміхнувся в душі.

— Коли не хочеш їхати разом, — сказав мотористові, — то дай мені ключі. Я поїду сам. Справа дуже пильна.

Моторист почав вагатися:

— А сеньор уміє керувати моторовим човном? — спитав з недовір'ям.

— Я вмію керувати навіть цілим океанським кораблем, — зіронізував Сокіл, — не то що моторовим човном. Давай но мені ключі і не затримуй мене!

Моторист, подумавши ще трохи, приніс ключі. Сокола знали всі, то ж не було загрози, щоб він украв човна.

Не минуло й десяти хвилин після цієї розмови, як човен з гуркотом прострибав по пружно-твердих хвилях геть від берега.

Хоч Сокіл і хвалився, що вміє керувати океанським кораблем, але насправді він мав лише дуже загальникові поняття про керівництво човном, і тепер мусів проявляти максимум уваги, щоб не наскочити на якийсь острівець і не розбитися. Дякував у душі Богові, що пару разів, подорожуючи по Парані до Сете Кедас, з цікавості просив моториста показати йому секрети ведення моторизованого човна і під наглядом фахівця кілька годин простояв за керівницею. Тепер цей невеликий досвід став у великій пригоді.

Довгий золотий сніп світла з уміщеного на носі прожектора прорізував нічну темінь і лягав на чорне плесо ріки. Вона оживала під його дотиками, іскрилася й кололася на блискучі скалки. Побіч пролітали в темінь острови, що виглядали тепер, як копиці сіна.

Обидва їздці мовчали, бо через гуркіт мотору й так би один одного не чули.

Соколові часто голова ішла обертом, в тіло вступала страшна ослабленість і він уже побоювався, чи зможе витримати цю ризиковану подорож до кінця. Однак, витримав.

Було вже десь коло четвертої години ранку, як він завів човен у тиху затоку і вилучив мотор,

— Слухай, Коарасіабо — обізвався до індіанина, обтираючи змокріле обличчя, — ти лишишся тут і пильнуватимеш човна. Ходити і так не зможеш, то я піду сам.

— Добре, — погодився Коарасіаба і цілком несподівано додав: — То Арасі упав у пропасть.

Немов сліпуча блискавка роздерла густу запону і освітила все, так ті слова відразу

вияснили Соколові таємницю, над якою він надарма ламав собі голову від вчорашнього дня, і він став, як укопаний.

"Боже! — крикнув у душі. — І чого ж то я такий недогадливий?! Адже Семипалий сказав ясно, що пустив по слідах Арасі якогось чоловіка. Тим чоловіком був Зенобіо. Він, коли з'явився на виклик падре Вісенте, перш усього пішов висповідатися, а потім зложив свідчення Шав'єрові. Священик не міг мені нічого казати, а в Шав'єра могли також бути свої міркування. Що ж до дати?.. Ну, хіба ж не могло статися, що Данко й Арасі загинули в той самий день?.. Загинули... Ах, Боже, яке то страшне слово!..

Та вголос Сокіл не сказав нічого про свої міркування, тільки ще раз наказав індіянинуві, щоб той не покидав човна, а сам пішов у глиб острова, в ту сторону, де мусіло бути озеро Великої Кобри.

"Коли вже я дістався сюди, то треба перешукати ще раз печеру", — думав собі, уважно вибираючи дорогу.

Плутався він по хащах наосліп з годину. В літню пору вже б розвиднялося, але саме тепер стояли дуже короткі дні, і до світанку треба було чекати ще добру годину.

Перед світанком темінь згустилася ще більше, і Сокіл тільки з великим трудом пробивався вперед.

І нараз він прикипів до місця: до нього донеслися сухі звуки пострілів і крики.

Сокіл тільки хвилинку постояв, прислухаючись, але потім з усіх сил рванувся в тому напрямі, звідки доходили відголоски якоїсь тяжкої боротьби.

Та бігти було страшно тяжко. Незнайома місцевість, нерівний терен, болото під ногами і гущавина ставали непоборними перешкодами. Сокіл кидався то в один, то в другий бік, падав, загрузав у трясовиннях, обпікався на жалких рослинах, вганяв у своє своє тіло колючки, і нарешті зупинився. Бахнули ще кілька разів постріли, донісся ще слабкий відгомін криків, а потім усе стихло.

Сокіл присів на землі, бо вже не мав сили. Він і так був нездоровий, а тепер, після їзди човном і витрачених у великому напруженні останніх зусиль, не був спроможний навіть віддихатися. І тільки, коли засіріли перші несміливі проблески світанку, — піднявся знову на ноги та рушив у дорогу.

Ледве ступив кілька кроків, як почув гуркіт човна, і спинився знову:

"Що це все має означати? — подумав. — Чи не зустрівся Шав'єр і справді з Великою Коброю?"

Але довго роздумувати він не міг, бо боявся, що його втеча буде викрита, і падре Вісенте зараз же зорганізує погоню.

Прийшов до озера Великої Кобри тоді, коли сонце вже піднеслося і вдарило промінням просто на завалений землею вхід до підземелля. З завмираючим серцем Сокіл придивився пильніше і побачив, що вхід був відкритий.

"Значить, тут уже хтось був! — подумав зі страшною тривоною. — Значить, скарби викрито! І напевне той, хто їх викрив, не залишив на місці нічого!"

І Сокіл вгадав: скарбів у печері вже не було...

А лисичка його — гам!..

Інтуїція, на яку всеціло поклався Данко, не завела, і за пару годин несподівано для себе самого він вийшов просто на ряд каміння, коло якого був убив сукурі. Далі починалася вже знайома місцевість, і веселий Данко йшов бадьорим кроком вздовж потоку, наспівуючи:

"Я від баби утік,
Я від діда утік..."

Фрузя тепер не лише не тікала, а, навпаки, стала дуже сміливою і навіть настирливою. Вона вже ніяк не хотіла пнятися по деревах і вибрала собі кращий спосіб подорожування, вмостившись зверху на Данковому наплечникові.

Спочатку це тішило хлопця, але пізніше, коли припекло сонце, а шнурки наплечника врізались в тіло, він почав скидати Фрузю додолу. Та вперта мавпа не слухала, і, ледве Данко ступав кілька кроків, як вона знову чіплялася за його одягу і миттю опинялася на наплечнику. Хвилинку сиділа тихо, але зараз же починала заглядати до мішка, шарпала шнурки, смикала Данка за волосся або нюхала його вуха і пробувала їх на зуби.

— Фрузя! — кричав Данко, затуляючи вуха руками. — Не дурій і сиди тихо, бо скину на землю! Мої вуха не є капустяними листками, і ти не маєш чого їх куштувати!..

Фрузя, почувши своє ім'я, негайно перехилялася наперед, запитливо заглядала Данкові в обличчя і показувала язика.

— Ну й мавпа з тебе! — сміявся Данко. — Справжня мавпа! Та ти ж мене затримуєш, нерозумне сотворіння!..

Фрузі, однак, це було байдужісенько, і вона не звертала найменшої уваги на Данкові докори, продовжуючи свої витівки.

Сонце вже ставало на полудне, а хлопець від учорашнього дня нічого істотного не їв. Втративши свого поганенького списа, він одночасно втратив і можливість піймати хоч би рибу, бо факон для цієї цілі не надавався.

Та от помітив він, що до потоку простує тату[55]. Цей великий мурахоїд, вкритий міцним панцирем, цілком подібний до черепахи і відрізняється від неї хіба формою голови і будовою лап. Тату, як і його "колеґа по фаху" — тамандуа — має надзвичайно сильні ноги з ціпкими лазурями, так що коли він ними вчепиться за землю, то відірвати його неможливо. Зате, відірваний від ґрунту, тату стає цілком безпомічним.

Знаючи, що м'ясо тварини є надзвичайно смачне і поживне, Данко вирішив спробувати щастя. Він підкрався до тату з-заду, захопив його за куций хвіст, підніс вгору і перекинув на спину. Тату заборсався, але було вже запізно: Данко одним махом факона відтяв йому голову.

— Ну, сьогодні я матиму чудовий обід! — скрикнув хлопець. — Треба тільки знайти вигідне місце. Он там, під тією пальмою, здається, буде дуже добре...

Дійсно, місце під самотньою пальмою, що росла на високому березі струмка і кидала широку тінь, було дуже гарне. То ж Данко, не гаючи часу, назбирав палива,

зачернув казанком води і приставив його на камінцях біля майбутнього вогнища. Тепер треба було тільки здобути вогонь.

Для цього хлопець зробив щось подібне до скриньки з камінців, напхав у неї сухої трави і, витягнувши одне буска-пе, промовив до мавпи:

— Тепер, Фрузю, уважай: зараз буде вогонь з тріском, і я не ручу за твої нерви... Дивись!..

Данко тернув буска-пе об камінець, кинув його скоренько до скриньки і прикрив зверху відірваною від пачки накривкою, щоб буска-пе не вискочило.

Буска-пе зашипіло, тріснуло і люто заскакало у своїй тісній клітці. Коли б Данко не притримував картонової накривки зверху рукою, — то вона напевне б полетіла геть. А так — накривка лише підскакувала й здригалася від вибухів.

При першому тріскові Фрузя, як куля, відскочила відразу на кільканадцять метрів, поп'ялася на дерево і запищала, роблячи Данкові розпучливі знаки. Вона висіла на обидвох лівих руках, а правими енергично жестикулювала, немов би запрошувала хлопця тікати за нею. При черговому вибуху полізла ще вище і вмостилася на самому вершечкові дерева, онімівши з дива й переляку.

Данко реготав до сліз.

Буска-пе, вистрілявши всю свою силу, замовкло, а крізь щілини камінців поповз білий димок, даючи знак, що трава загорілася.

Данко роздмухав тліючий вихоть, переніс його на приготоване місце біля казанка і підкинув дрібних гіллячок. Потім, впевнившись, що вогнище розгоряється, заходився коло вбитого тату.

Панцир був дуже твердий не тільки зверху, але й під сподом, і Данко добре намучився, поки розбив його камінням та видобув м'ясо. Помив гарно у потоці, половину вкинув до казанка, а другу половину мусів відложити, оскільки тату був великий і за один раз не вмещався.

Покінчивши з тим, Данко оглянувся за мавпою і покликав її до себе:

— Фрузю, ходи сюди, не бійся!.. Поки мій обід звариться, будемо з тобою трохи бавитися... Ходи!..

Заспокоена вже Фрузя злізла з дерева і довірливо підійшла до Данка.

— Дивись, Фрузю, — продовжував хлопець, витягнувши буска-пе. — Візьми це в руку... Так... Та не їж, дурненька!.. Цього не можна їсти! — крикнув, побачивши, що мавпа збирається покласти буска-пе на зуби.

Але Фрузя вже по запаху догадалася, що тримає в руках річ, непридатну для їжі, і запитливо дивилася то на "бомбу", то на Данка, виразно питаючи очима, що з тим робити?

Данко взяв маленький камінчик, тернув ним до уламка скелі й кинув далеко від себе.

— Отак зроби, Фрузю, отак!.. — пояснював він і кілька разів повторив приклад, беручи щоразу новий камінчик.

Фрузя нарешті зрозуміла: вона підійшла й собі до скелі, тернула об неї буска-пе й

кинула його з розмаху геть.

Буска-пе зашкварчало й вибухло.

Боже, що тоді сталося з бідною мавпою!.. Ще скоріше від буска-пе вона стрибнула, немов би її хто вистрілив з пращі, опинилася на віддаленому дереві й пропала з очей.

Від реготу Данко сів на землю, а буска-пе стрибнуло раз, другий, впало в потік, пшикнуло й погасло.

Довго потім кликав Данко перелякану Фрузю, довго вговорював її, і вона нарешті прийшла. Однак, нізащо не хотіла спуститися на землю, а трималася оподалік.

Тоді Данко сам взявся вистрілювати буска-пе, при чому мусів за це поплатитися і дістав у висліді ще два нових пухирі.

Фрузя остаточно переконалася, що забава з тріскучим вогнем є дуже весела, коли на неї дивитися здалеку. Дивлячись на Данка, вона захоплено підскакувала і перестрибувала з дерева на дерево, хоч і не важилася сама взяти в руки пропонуваного камінчика.

Побавившись і насміявшись досить, Данко смачно пообідав посоленим м'ясом тату, зварив разом і другу половину на вечерю, а тоді погасив вогонь, спакував мішок і рушив далі.

Щойно тоді Фрузя зіскочила з дерева, підбігла за хлопцем, вчепилася за наплечник і вместилася знову на своє місце.

Після ситного обіду Данко відчув приплив доброго гумору та ще веселіше помаршував за течією потоку, насвистуючи Колобкову пісеньку та час-до-часу добродушно покрикуючи на вертку, пустотливу мавпу. Він тепер був переконаний, що до вечора стане над берегом Парани, а, може, й зустрине людей.

Дорога скоро тікала назад, і віддаль між ним та початковим пунктом його безплідної мандрівки помітно скорочувалася. Як міркував Данко, до гирла підземного потоку залишалось ще не більше кілометра.

І от несподівано побачив він, що зовсім недалеко за скрутом провалля підноситься вгору дим. Серце хлопця так радісно забилося, що він мало не закричав на ціле горло. Дим, дим!.. Де є дим — там є вогонь. А де є вогонь — там мусять бути й люди!..

Данко забув про всяку обережність і бігом побіг в долину. Переступаючи через стовбур півзгнилого дерева, що розляглося упоперек потоку, він вже побачив навіть виразно вогнище і силуети [\[56\]](#) людей коло нього. Але в тій же хвилині скрикнув і затрясся цілим тілом: велика жарарака [\[57\]](#), обвившись довкола чобота, вп'ялася зубами в його тіло нижче коліна.

Фрузя, як би її хто здмухнув, — відразу стрибнула до лісу, а Данко, не тямлячись від болю, розпуки й шалу, вхопив гадину голою рукою просто за голову, другою рукою — трохи нижче і рванув з цілої сили. Розірвана надвоє жерарака заскакала по траві, звиваючи і розвиваючи в останніх конвульсіях свої блискучі кільця.

Данко, трясучись і клацаючи зубами, скинув ментально мішок, витягнув з нього білизну, подер її на паски і тісно перев'язав ногу вище коліна. Тоді з трудом стягнув чобіт, закотив холошню штанів і побачив, що нога пухне на очах, набираючи

фіялкового кольору.

— Вогню, вогню!.. — стогнав Данко. — Перш усього — випалити рану!..

Але, хоч думав добре, руки стали неслухняні і відмовляли служити. Ледве-не-ледве добув буска-пе, черкнув його об чобіт, приложив до рани і, стиснувши зуби, придавив долонею.

Буска-пе негайно вистрілило і вирвалось з-під руки, а жахливий біль видушив з хлопця чисто звірячий рик.

— Рятунку!!! — кричав він, качаючись по траві. — Рятунку!..

Кров бухнула йому з носа і з вух, нога стала зовсім нежива, і свідомість почала заволікатися вогненою запоною.

Роблячи над собою неймовірні зусилля, він витягнув ще фогет, перший, який попався під руки, шарпнув за шнурок, але вже не бачив і не чув вибуху. Тільки в мороку непритомности, що насувалася на нього, як чорна хмара, все крутилися слова пісеньки:

"Я від баби утік,

Я від діда утік,

І від зайчика втік..."

А лисичка..."

— Ні, не лисичка, — поправив себе Данко. — Не лисичка...

"А гадючка його — гам! — і з'їла!.."

Це була остання Данкова думка...

Завіса починає підноситися

— Марія Санта, як мене той бік болить!.. Підмости мені, друже, якимось зручніше подушку... У-у-й!.. Ох-ох-ох!.. Так, вже краще... Дякую...

Поручник Шав'єр аж зблід від болю і, заплющивши очі, тяжко відсапувався.

— Може, ти би ліпше не говорив? — спитав його колега — поручник Морейра, що прибув на допомогу.

— Ні, ні, розмова мені не шкодить. Однаково болить, чи говорю, чи ні...

Шав'єр помовчав трохи, а тоді став продовжувати перерване оповідання:

— Так от, підозріваючи, що за тими поголосками щось криється, я вирішив ще раз особисто поїхати на острів і перешукати місцевість коло озера Великої Кобри. Взяв зі собою четверо людей і поїхав.

Ми прибули до Гваїри перед самим вечером і, поки дібралися до того озера, вже зовсім стемніло. Я наказав не розкладати вогню і взагалі нічим не видавати нашої присутності. Мої люди, налякані тими фантастичними поголосками, були настроєні вкрай песимістично і все намовляли мене йти ночувати до відомої вже хатини мисливця. Але я, ніби щось передчуваючи, не погодився, і наказав таки залишитися на березі озера.

Спати з нас ніхто не міг, бо, правду сказавши, вночі на тому острові дуже

несимпатично. Отже, ми куняли, сидячи до пів на четверту ранку, але не чули й не бачили нічого. і

Але в третій тридцять дві Жоакінь почув якийсь підозрілий шелест з протилежного боку і сказав мені. Ми посхоплювалися і стали чекати. Та не чули й не бачили нічого. На всякий випадок я розпорядився, щоб всі були напоготові і позаймали по можливості найзручніші місця. Минуло ще тридцять шість хвилин...

О четвертій вісім, невідомо звідки, на нас посипалися стріли. Ти розумієш?! Ніде ні звука, ні руху, ніби все стоїть закаменіле, — і стріли! Я відразу догадався, що нас атакують індіани: тільки вони одні могли зауважити нашу присутність в такій темноті й тиші, тільки вони одні вміють оточувати, не зраджуючи себе навіть шелестом трави. .

Я крикнув хлопцям, щоб не вилазили зі своїх позицій, а відкрили вогонь насліпо у всі сторони. Та тим криком я зрадив себе — і відразу три стріли вп'ялися в моє тіло: в ногу, руку і — ох! — в бік.

Як видно, наші постріли нагнали напасникам доброго страху, бо стріли відразу перестали фурчати. Коли б я не був раненим, то не вступився б з місця і ранком пішов би сам в атаку. Але я скоро від втрати крові знепритомнів, а мої хлопці постріляли ще трохи навмання і тоді поспішили втекти. Як вони мене несли до човна, як потім знайшли, другий човен з Коарасіабою — того вже я тобі не можу оповісти.

Ага, бач, забув сказати, що гуркіт другого човна ми чули о третій сорок. Мене здивувало, що той човен плив десь згори і потім спинився недалеко від нашого. Ми вже тоді були напоготові, і я не міг нікого посилати до берега на розвідку.

Далі ти вже знаєш...

Тепер скажи, чого шукали Сокіл і той старий індіанин на острові? Їм було дуже спішно, коли вони — один з запаленням легенів, а другий з загіпсованою ногою — втекли з монастиря і пустилися в подорож. Це означає ні більше, ні менше, що зустріч з індіанами була умовлена. З якою метою? Що Коарасіаба має зв'язки з дикунами — мене не дивує. Але при чому тут Сокіл?

— Дійсно, — задумано відповів Мореїра, — це все дуже дивне... Справа, безперечно, зв'язана з печерою, але все ж незрозуміло... А печера, друже мій, і справді таємнича: той кістяк священника, ті ходи, двері під водоспад... Брр!.. Цікава загадка для наших науковців!.. Але яке воно відношення має до цілої справи — про це хіба може оповісти Коарасіаба.

— Нічого він тобі не оповість! — нервово сказав Шав'єр. — Мовчить, як колода, як камінь, і, коли не схоче, — то його можна, здається, на вогні спекти, — а не промовить ні слова.

— Ну, це ми ще побачимо, — самовпевнено сказав Мореїра. — Я почну з Сокола. Коли Сокіл заговорить — заговорить і Коарасіаба — за це ручу!.. Але як це ти тоді не випитав у них всього, коли вони з тобою говорили?

— Бо, бачиш, мені тоді все видалося ясним: Коарасіаба сказав Данкові, що десь там колись індіани сховали якісь скарби. Хлопці спокусилися на них, обікрали Сокола і поїхали тих скарбів шукати. Бенедіто помагав носити їм речі до човна. Старий потім,

довідавшись, що хлопці втекли, піймав Бенедіта й наказав нікому не зраджувати, що він бачив утікачів. Що ж тут було ще випитувати? Бачив я, що Сокіл і Коарасіаба багато не договорюють, але й на це у мене були пояснення: Соколові стидно було признати, що його син прокрався, а Коарасіаба таки вірив у ті неіснуючі скарби.

Морейра якось дивно поглянув на Шав'єра і спитав:

— Чи дійсно неіснуючі?..

— О-о! — аж кинувся Шав'єр і відразу застогнав з болю. — Я бачу, що й ти готовий з'їхати з глузду зі скарбами!..

— Та ні... Але, коли б ти бачив ту печеру!.. Цікаво, — змінив він раптом розмову, — які висліди принесуть ті, що пішли з Зенобієм? Щось довго вони не дають про себе знати, і це мене дивує.

— А мене вже нічого не дивує! — сердився Шав'єр. — Навіть коли б виявилось, що й ти в спілці з індіанцями, Соколом і місцевим парохом — то — от тобі моє слово честі! — Що не здивувався б!..

Морейра розсміявся.

— Ну-ну, принаймні хоч май до мене довір'я, прошу тебе!.. Ти таки не хочеш, щоб тебе перенести до монастиря?

— Не хочу!

— А все ж тобі там було б краще: спокій і лікар під рукою.

— Не хочу! — уперто повторив Шав'єр. — Я не належу до боягузів, але тепер справді нізащо не погодився б у монастирі заночувати, особливо, коли маю все тіло забандажоване і не можу боронитися...

— Ну, Шав'єр, це вже занадто!.. Хто ж би на тебе в монастирі нападав?

— Як "хто"? Спільники тих, що напали на острові!

— Ха-ха-ха!.. Та то вже звісно: хто був покусаний коброю — боїтиметься і дощового хробака!.. Але, Шав'єр, я піду до монастиря. Не бійся за мене і не підозрювай, що я приєднаюся до твоїх противників... Хочу тільки довідатися, чи скоро вже з тим Соколом можна буде говорити.

— Радіограма з Мато Гроссо, пане поручнику! — зголосив поліцист, з'явившись у дверях.

— А, нарешті! — зрадів Морейра. — Давай сюди! .

Він пробіг очима поданий папірець і вилаявся крізь зуби:

— О, чорт!

— Що там таке? — обізвався Шав'єр.

— А ось, слухай: "Невідомим втікачем був Арасі. Його врятували індіанці племені гваянас. Арасі став морубішабою. Племя відмовилось його видати. Нас обстріляли. Маємо трьох поранених. Взяли двох полонених. Арасі з групою індіанців зник у невідомому напрямі. Пробиваємось до устя Маракаї. Просимо допомоги. Сержант Закаріас".

Обидва поручники обмінялись довгим поглядом і одночасно крякнули з досади.

— І що ти на все це скажеш? — спитав Морейра.

— Я тобі вже сказав, що мене нічого не дивує. Несподіваним для мене є хіба лише оте дивне й скоре морубішабство та ворожість г'ваянців. А про решту я вже дещо догадувався, хоч і мовчав. Коли Данко прийшов до Зенобія у товаристві Риждої Корви, то Арасі напевне залишився з Семипалим.

— Ясно! — згодився Морејра. — Рижда Корва і Данко пізніше попливли вкраденим у Зенобія човном через Парану і опинилися на Г'ваїрі. Семипалий мусів їх там дігнати. Бійка, безперечно, виникла через гроші. Це все зрозуміло.

— Вибач, приятелю, що я тебе переб'ю, бо це всім зрозуміло. А ти б, може розпорядився, щоб люди поїхали Закаріясові на підмогу? Вже темніє...

— Зараз іду. Кого вислати?

— Доручи цю справу Жоакіневі. Він діяльний хлопець, і на нього можна покластися сміло.

Висилка, однак, затяглася, оскільки в останній хвилині виявилось, що обидва моторові човни несправні. Морејра сердився, ганьбив за таке недбальство і не відступив доти, доки, не переконався, що мотори працюють бездоганно.

Виправивши під наглядом Жоакіня в одному човні п'ять поліцистів, Морејра вернувся до посту на вечерю. Тут застав доктора, який прийшов відвідати Шав'ера.

— Як же, докторе, з моїм колегою? — спитав, вітаючись.

— В порядку. Має щастя, що стріли не були отруєні. А самі по собі рани не страшні, і до тижня поручник зможе ходити.

— А як Сокіл?

— Також добре. Позавчора і вчора я за нього дуже боявся, але сьогодні вже можу сказати, що він поза небезпекою, коли, звичайно, знову не схоче утікати.

— А старий?

— Коарасіаба? О, цей мене вже напавду дивує! Я попросту не можу повірити, що він міг встати, перелізти зі своєю загіпсованою ногою через вікно і через браму та ще й дійти до ріки!.. Міцний дідуган, як залізо!

— Я хотів би все таки говорити з Соколом.

— Думаю, що завтра, поручнику, можете з ним говорити.

Зробивши все потрібне коло хворого, лікар попрощався і пішов, а обидва колеги ще трохи поговорили і вже збиралися спати, коли несподівано хтось затупав по дерев'яних сходах і спитав у вартових схвильованим голосом:

— Поручник?.. Де є поручник?..

— Що там сталося? — вийшов за двері Морејра. — Кому потрібно поручника?

— Ваша... Пане... Ох!.. Не можу!..

— Спокійно! — підвищив голос Морејра. — Хто ти є?

— Я — Маріо... Мене всі знають... Тут мій син Бенедіто...

— Ага, вже знаю! — перебив Морејра. — Що сталося, Маріо?

— Індіянин!.. Голий індіянин!.. Ішов так: — Марій зігнувся і почав робити кумедні котячі кроки.

Морејра насторожився:

— Який індіанець? Де ти його бачив?

— Коло монастиря... Індіанець... Ішов тихенько-тихенько...

— Куди йшов?

— Не знаю... Він переліз через паркан... О, ви, ваша ексцеленція, не повірите!.. Він отак ішов по паркані вгору, як я ходжу по дорозі!.. Отак чіплявся пальцями ніг за дошки і йшов, як по драбині!..

Це, видно, найбільше мурина лякало, бо він аж очима завертав від жаху.

Морейра не тратив більше ані секунди часу. Він гукнув з десяток поліцистів і велів муринові йти разом, щоб показати, де був індіанець.

Ніч стояла тиха і чорна, як атрамент[58]. Морейра наказав найбільшу обережність, і всі, розсипавшись півколом, посунули нечутними кроками у вказанім мурином напрямі.

Незбаром з'ясували білі мури будинку, що вирісувалися неясними контурами у темі, а згодом зарябів і дощаний паркан.

Від паркана до будинку було ще яких 30 метрів, і Морейра, напруживши зір, побачив щось дуже підозріле: йому видалося, що одне вікно на поверсі, яке виходило просто на корону високого дерева, було відкрите, а у вікні бовваніла чиясь постать. Гілляки дерева ледь-ледь тремтіли, і звідтам доносився тихий шепіт, адресований, очевидно, до постаті у вікні.

"Хтось є!" — мигнуло в голові поручника, і він вхопився за ракету. .

Та в тій же секунді з дерева безшелесно зсунулася на землю якась тінь, а вікно спішно замкнулося.

— Ракети!!! — гукнув на ціле горло Морейра і вистрілив свою. — Держи!..

В блиску вогню мелькнула чиясь гола спина й пірнула в густі корчі гортензій, що росли довкола будинку.

З усіх боків забахкали ракети, і довкола стало видно, як на долоні.

— Сюди, за мною!!! — кричав Морейра, перескочивши паркан.

Крики, гуки, стріли і осліплююче світло ракет перетворили монастир в подобу нападеної ворогом фортеці. У вікнах появилася світло, забігали й заметушилися тіні.

Та таємничий гість зник, немов під землю впав, і не залишив після себе ніякого сліду. Морейра докладно перешукав цілий монастирський двір, город і садок, але не знайшов нічого.

Наказавши шукати далі поза межами монастирської огорожі, він сам, лютий від невдачі, рішив тепер "пришпилити" безпосереднього того, хто розмовляв з незнайомим індіанцем. Чомусь був переконаний, що той приходив до Сокола, а тому й собі попростував до його кімнати.

Навіть не стукаючи, відчинив двері і застав цілком несподівану картину: Сокіл зі сльозами радості в очах обіймав то Коарасіабу, то отця Вісенте, то доктора.

— Чи я врешті дізнаюся, що це все має означати?! — крикнув роздратовано й різко Морейра.

— А-а! — радісно простягнув до нього руки Сокіл. — Це — новий поручник?

Дозвольте представитися: землемір Іван Сокіл. Я вас обійму, пане поручнику, але ви не дивуйтеся. Маю сьогодні страшно щасливий день!.. Мій син живий, пане поручнику! Чуєте? Мій син живий!

Морейра стояв, розгублений і зворушений одночасно.

— Не розумію нічого, — промурмотів він.

— Чому ж не розумієте?! Мій син Данко — живий! Я думав, що він загинув у тій печері на острові, а виходить, що він врятувався... Отче, будьте такі ласкаві, подайте мій портфель з грішми!.. Дивіться, пане поручнику, цей портфель я знайшов, коли перший раз заліз до печери...

— Перший раз?.. Коли це було?

— Двадцять дев'ятого червня, пане поручнику... Я знайшов ту печеру ще зранку, а потім засипав землею...

— Для чого ж ви це зробили?

— Ах, пане поручнику, тільки не все зразу!.. Коли знайдемо Данка — дізнаєтесь решту...

— Коли ви вже такі ласкаві, пане Соколе, то, може, скажете також, що вас спонукало вибратися другий раз на Гваїру?

— Я хотів ще раз оглянути печеру.

— А ті індіани, що напали на Шав'єра? Який ви маєте з ними зв'язок?

— Я про той напад довідався щойно пізніше.

— То ви не умовлялися з ними?

— Я?! З індіанами?! Але ж бо, пане поручнику, звідки ця думка?..

— Гм... А тоді може скажете, з ким це ви говорили тепер крізь вікно?

— Помилка, пане поручнику, помилка!.. Не я говорив, говорив Коарасіаба.

— З ким же він говорив?

— Спитайте його.

— Коарасіабо, — звернувся Морейра до старого індіанина, — ти знаєш, з ким ти говорив?

— Кам'яна Риба, — відповів Коарасіаба, з трудом вимовляючи ці слова по-португальськи.

— Що?! — здивовано обвів очима Морейра присутніх. — Що він каже?

— Він каже, — вмішався в розмову отець Вісенте, — що говорив з Кам'яною Рибою.

— Іншими словами, — спалахнув поручник, — він не хоче признатися, з ким говорив?!

Отець Вісенте і Сокіл почали сміятися.

— Ні, пане поручнику, той індіанин, що приходив до Коарасіаби, називається Ітапіра, що по-індіанськи означає "Кам'яна Риба".

Поручник потер чоло і розсміявся також:

— Гарний співбесідник, нема що сказати! "Риба" та ще й "Кам'яна"!.. Це ім'я Коарасіабо, тобі, здається, найліпше підходило б, бо поручник Шав'єр мені казав, що говорити з тобою, а говорити з камінною рибою — те саме.

— Той пан, — не зрозумівши жарту відповів Коарасіаба, — ніколи не говорив з Кам'яною Рибою.

— Певне! — підхопив Мореїра. — На таке зайняття ледве чи собі дозволить розумна людина... Але до справи: що тобі казала та твоя "Кам'яна Риба"?

— Ітапіра казав, що Данко живий і просить, щоб про це сповістити батька.

— А де ж Данко?

— Він пішов з індіанами до мого племені.

— Як твоє плем'я називається?

— Гваянас.

— Ага, он воно що!.. — муркнув Мореїра. — А тепер розкажи, як воно все було з тією твоєю Кам'яною Рибою?..

Розмова велася через посередництво отця Вісенте, оскільки Мореїра не розумів добре Коарасіаби, а Коарасіаба його. І отець Вісенте переказав таке:

Коарасіаба лежав у ліжку й дрімав. Раптом почув тихий свист, що ним завжди гваянці повідомляють про свою присутність. Ніхто інший так свистати не вміє, і ніхто інший, крім гваянців, того свисту не розуміє. Почувши умовний знак, Коарасіаба схопився, відкрив вікно і свиснув також. В темені побачив чийсь тінь, що притьмом кинулась до дерева і поп'ялася на нього.

— Я Ітапіра, — сказала тінь, і тими словами викликала в Коарасіаби величезну радість.

— А я — Коарасіаба. Ходи сюди, приятелю!.

— В ту пастку?! Ні, я туди не полізу... Коарасіабо, ми знайшли білого хлопця, що називає тебе своїм приятелем.

— Данка?

— Так, Данка.

— Він загинув.

— Ні, він пішов з двома чоловіками до племені, а мене послав до тебе і до свого батька. Просив переказати, що живий і що тебе не зрадив. Данко також сказав нам, де шукати арауе і акванг'апе гваянців... Ми їх забрали з печери... За мною слідкують, Коарасіабо, і я мушу тікати... Скажи тільки, хто має бути морубішабою племені: Арасі, чи Коема?

— Тільки Коема! Арасі забийте!

— Коарасіабо, я чую засідку!.. Вертайся до племені... Вже тікаю... — і зник.

Мореїра слухав це, не перебиваючи ні Коарасіаби, ні отця Вісенте, хоч сам дуже нетерпеливився.

— І це все? — спитав на кінець.

— Все, — відповів Коарасіаба.

— То, виходить, гваянці прийшли до печери саме тоді, коли там засів Шав'ер?

— Про це Ітапіра нічого не говорив.

— А що ж то за арауе і акванг'апе? — почав допит Мореїра, добираючись несвідомо до найнебезпечнішого моменту.

— Це — старовинні морубішабські клейноди г'ваянців, — поспішив на поміч Сокіл.
— Звідки ви це знаєте?
— Від Коарасіаби..
— Це не видумка?
— Ні, пане поручнику. Я бачив ті клейноди, коли був перший раз у печері.
— А, то вони були в печері!.. Цікаво!.. І що ж то за клейноди?
— Індіанська корона на голову і берло.
— Звідки ж вони взялися в печері?
— Вони лежали там цілі століття від моменту знищення індіанського реду на острові.
— Неймовірно!
— Неймовірно, але факт!
— І г'ваянці знали про них?
— Як бачите, знали. З покоління в покоління зберігалася усно таємниця.
— І ті клейноди не зігнили?
— Ні, — усміхнувся Сокіл.
— Гм!.. То це були ті "скарби", про які Коарасіаба сказав Данкові?
— Для племені, пане поручнику, це — великий скарб. Це — реліквія, і г'ваанці вірають, що разом з нею відзискають повагу серед інших племен, що її мали в давнину.
— Значить, — іронічно усміхнувся поручник, — ті клейноди мають магічну силу...
— Пане поручнику, ви не дивуйтеся: державний прапор — це також тільки кусник полотна, а перед ним треба ставати на струнко.

Морейра задумався.

— Скажіть, пане Соколе, — почав по довгій павзі, — чому ви відразу не хотіли сказати всієї правди?

— Тому, пане поручнику, що я не мав морального права. Таємниця була не моя, а племені г'ваянас.

Морейра розсердився:

— Що за дурниці!.. Гине ваш син, чи, принаймні, так виглядало, що загинув ваш син, цілий відділ поліції вилазить зі шкіри, дошукуючись правди, Шав'єр мало не платить життям, а ви, замість того, щоб розплутати всю справу кількома словами вияснень, ще й ускладнюєте її, пускаючи поголоски про Велику Кобру. І все через якісь дурні дикунські корони й берла!..

— Пане поручнику, — нахмурився Сокіл, — по-перше, мене змалку вчили принциповости. Для вас, може, воно й дурниці, але для мене — це справа засаднича. Свого сина я також виховував у тому дусі і вчив, що слово честі варте більше, як життя. І міг би загинути не тільки мій один син, а навіть десять моїх синів, — я вам все одно не сказав би нічого, коли б Коарасіаба не дав своєї згоди на це. По-друге, я не пускав ніяких поголосок, як ви кажете. Я вірю в те, що Велика Кобра живе в скелях на острові Г'ваїра. Скажу вам тепер навіть більше: Рижу Корву з'їла Велика Кобра. Обставин не знаю, але про це може докладно оповісти мій син, коли ми його знайдемо.

Прикро мені дуже, що поручник Шав'єр поранений, але я від самого початку просив його, щоб він звернув увагу виключно на кримінальну сторону цілої справи. Шав'єр мені не вірив, він підозрівав мене Бог-зна в чому і от тепер терпить... Але... Але, пане поручнику, я буду вас дуже просити, щоб ви допомогли мені мого сина знайти...

— Це само собою зрозуміло, — відповів зм'яклий Мореїра. — Я вже завтра пороблю все можливе в тому напрямі.

Розмова ще тяглася довго, і, хоч ніби все було ясно, в Мореїри залишилося враження, що Сокіл і Коарасіаба щось затають. А він, своєю чергою, нічого не згадав про те, що Арасі став уже морубішабою і переховується в племені г'ваянців. Та, в кінцевому висліді, поручник був переконаний, що стоїть на порозі розв'язки і що йому вдасться розплутати все до кінця з моментом, коли матиме у своїх руках Данка й Арасі.

Таки на захід

Після чорного хаосу, наповненого невиразними тіннями, відсвітами вогню, незнайомими голосами і ще чимсь, чого не можна було збагнути, прийшла безодня солодкого спокою, в якій розчинилися і зникли безслідно біль, страх і саме Данкове ество. А потім хлопцеві видалося, що якийсь невидимий гак зачепив його і тягне з глибини густого болота вгору. Цей підйом видався таким тяжким, що хлопець аж зіпрів і з великим зусиллям зітхнув, щоб набрати в легені свіжого повітря. Зітхнув глибоко і отямився.

Перше, що відчув, — був біль. Важкий біль кожного мускула і кожної кісточки. Він ще не знав того, що після нещасливої вчорашньої зустрічі з жараракуюу нього не лише линула кров з носа і вух, але також повідкривалися всі рубці від ран, навіть давно загоєних і забутих, не згадуючи вже про ті рани, що він їх здобув в останніх днях своїх дивних пригод.

Данко тихо застогнав, обертаючись на спину, і зараз же побачив над собою незнайоме старе обличчя.

— Де я? — спитав Данко по-українськи.

— Не знаю, що ти говориш, — відповіло обличчя, і Данкові ця відповідь відразу нагадала Коарасіабу.

— Хто ти? — спитав знову хлопець, але на цей раз по-індіянськи, хоч і не усвідомлював собі того.

— Я — Кам'яна Риба, — відповів старець.

— Кам'яна Риба... Кам'яна Риба... — Повторював Данко і приплющив очі, стараючись щось пригадати. — Це ім'я мені знайоме... Звідки я його знаю?.. Ах, це Соняшний Волос говорив про Кам'яну Рибу!..

Данко шептав так тихенько, що ніхто інший його не почув би, але Ітапіра нашорошив вуха і потряс Данка за плече.

— Соняшний Волос?! — спитав украй здивований. — Що ти знаєш про Соняшного Волоса?!.

— Соняшний Волос — мій приятель, — сказав Данко автоматично.

— Твій приятель?! — ще більше здивувався Ітапіра. — Де ж він?

Але Данко раптом підвівся й сів.

— Чекай!.. — сказав, потираючи чоло. — Ти — Кам'яна Риба?.. Найстарший піяґа гваянського племені з Долини Ігурей?..

— А хто ти, що мене знаєш? — спитав своєю чергою піяґа. — Я тебе ніколи не бачив.

— Я називаюся Данко. Данко Сокіл. Ти мене ніколи не бачив, і я тебе також не бачив, але Соняшний Волос оповідав мені про тебе... А це хто? — спитав, вже тепер зауваживши, що довкола нього стоїть гурт нагих, як і піяґа, чоловіків.

— Це — мужі гваянського племені.

У Данка після тієї відповіді закружляли в голові сотні думок, обганяючи одна другу: Гваянці!.. Скарби!.. Коарасіаба!.. Поміч!.. Тато!..

— Ох, дайте мені напитися, — обізвався тремтячим голосом, — бо я вмираю від спраги!..

Данкові моментально піднесли пиття, але не воду, а щось інше, чого він ніколи не пив, і що відразу увілляло силу в його ослаблений втратою крові організм.

Напившись, хлопець оглянувся навкруги і зрозумів тільки тепер, що якраз сходить сонце, а він лежить близько від потокаючого вогнища, і його нога від самого бедра до ступні обложена якоюсь масою і загорнена в широке бананове листя..

— Скажи, де Соняшний Волос? — штовхав його між тим в плече Ітапіра, вже третій раз повторюючи питання.

— Чекай! — потер скроні Данко. — Я зараз вам все розкажу... Маю дуже багато говорити...

— Перше скажи, де Соняшний Волос? — наполягав Ітапіра.

— Соняшний Волос недалеко звідси. Він живе в тій самій оселі, де і мій батько. Ми зараз підемо туди всі... Ні, ми спершу підемо деінде... Ох, я боюся, чи то вже не запізно... Нам треба човнів, Кам'яна Риба, і треба вийти на берег ріки!..

— Ти говориш багато і нерозумно. Так говорять ті, кого перший раз покусала гадюка, або ті, коло кого сидить Марагіґана, — зауважив Ітапіра.

— А мене й справді вперше покусала гадюка! — пригадав собі Данко з похололим серцем. — І я напевне вмру!..

— Ні, не вмреш. Будеш жити. Ми почули блискавку з громом і побігли, щоб тебе врятувати.

— Що? Блискавку з громом?! — здивувався Данко, але зараз же пригадав собі вистрілений в останній хвилині фогет і посміхнувся.

— Був би з мене кращий бог вогню, як з Убіражари, правда?

Індіяни з острахом подалися назад, лиш один Ітапіра спитав недовірливо:

— То ти, може, також бог вогню?

— Ні, — поспішив його заспокоїти Данко, — я не є богом вогню, бо таких богів нема. Ваш Убіражара вас ошукав. Я маю кращі штуки, що роблять вогонь і грім. Де мій

мішок?.. А, бачу! Тут є те, що робить вогонь і грім. Я вам пізніше покажу, як це робиться, і віддам його для Ранка. А... Ранок живий?

— Ранок живий і вже позначений знаком сонця, — з гордістю відповів Ітапіра. — Він є мудрим хлопцем і не говорить так багато, як ти, білий.

Данко зняковів і замовк.

— Ми довго чекали на Соняшного Волоса, — задумано говорив Ітапіра. — Ми вірили, що Скеля Невороття покаже його правоту і що він вернеться разом зі Світанком...

— І він би вернувся, Кам'яна Рибо, — палко заговорив Данко, — коли б не пошкодив собі ніг. Тепер Соняшний Волос не може далеко ходити.

— А Світанок?

— Світанок, Кам'яна Рибо, зрікся свого племені. Він не хоче бути морубіпабою, і він не вернеться. Тому Соняшний Волос хотів, щоб морубіпабою став Ранок... Але, п'яго, ти знову будеш мене ганьбити за те, що я багато говорю. Тому найкраще буде, коли про все розпитаєш самого Соняшного Волоса. А тепер час не терпить. Ми мусимо ще до ночі вийти на берег і переплисти ріку. Не можна гаяти часу!..

— Наші човни вже майже готові, — спокійно відповів Ітапіра. — Ми сидимо тут два дні й випалюємо їх з дерева.

— Але берег? Як вийдете до берега, коли тут скрізь гори?

— Хіба ти не знаєш? Он там вихід на берег ріки.

Данко подивився у вказаний напрям і не побачив нічого, але, видно, Ітапіра знав, що говорить, і сумніватися в правдивості його слів не було підстав.

"І чому мене понесло вгору?! — з досадою подумав хлопець. — Коли б я пішов униз, то досі давно вже був би дома".

Разом з досадою його почала опановувати тривога: Ось він скоро сяде з г'вянцями в човен і попливе. Куди перше плисти? Звичайно до Г'ваїри по скарби. Але, чи вони ще на місці? Зрештою, чи він певний, що зустрів того, кого було треба? Здається, що так. Та на всякий випадок слід було ще раз перевірити, і Данко почав обережно:

— Скажи мені, Кам'яна Рибо, як ви сюди попали? Ви йшли шукати Соняшного Волоса?

Але Ітапіра, немов не чув питання, сидів і задумано дивився в далечінь..

— Ти сказав, — обізвався спроквола, — що Світанок не хоче бути морубіпабою. Такого випадку ще не було в нашім племені. У нас, як і скрізь, кожен хоче бути морубіпабою..

— А Світанок не хоче. Він привик до життя в оселі білих і не думає про поворот до племені.

— То він, може, став у вас морубіпабою?

Данко засміявся:

— Ні, Кам'яна Рибо, він не став морубіпабою. Він рубає дрова для чужих вогнищ і не має ніякої пошани від білих.

Ітапіра злісно засвітив очима:

— Ви, білі, такі самі, як тапуї! Ви не шануєте нікого, навіть морубішаб, і тому вас уже давно прозвали тапуїтінгами[59]!..

Данко образився:

— Ти не знаєш, п'яго, то й не говори! Світанок став ще гіршим, як тапуя, і його навіть власний дід не хоче знати! Інакше не призначав би Соняшний Волос на морубішабу сина молодшого сина... Ти не любиш багато слухати, тому я не буду оповідати. Ліпше скажи мені, чого ви тут шукаєте?

— Про це тобі не можна знати! — відрубав сердито Ітапіра.

Данко оживився і хитро посміхнувся:

— Чому ж мені не можна знати?

— Тому, що того ніхто не сміє знати, крім нас!

— А коли я знаю?..

— Що ти знаєш? — затривожився Ітапіра.

— Знаю те, чого шукав Соняшний Волос і не знайшов...

Як пума Ітапіра кинувся на хлопця і повалив його горілиць на землю.

— Кажі! — нахилився він над Данком і впився кігтистими пальцями в його плече.

— Ви шукаєте того, — сміливо відповів Данко, ані трохи не злякавшись, — що знаходиться за дверима зі знаком сонця і дасть сили вашому новому морубішабі. Так?

— Так, — ствердив Ітапіра і відразу випустив Данкове плече.

— Я знаю, де шукати, — сказав хлопець, зводячися з землі. — Один я знаю, де шукати. Я був і бачив... Я знайшов!.. Але треба поспішати, бо печера відкрита, і ми можемо прийти запізно... Соняшні Клейноди і скарби можуть вкрати!..

Договоривши ці слова, Данко так розхвилювався, що аж тремтів. А під індіанцями як би хто землю запалив: вони зажестикуювали, заговорили всі разом і в безладному поспіху затупцювали на місці. Ітапіра кивнув, відвів їх в сторону, пошептався з ними, потім підійшов до Данка і сказав:

— Скажи нам, де шукати печери?

— Я поїду з вами і покажу.

— Ти не поїдеш з нами, — твердо відповів Ітапіра. — Ніхто чужий не сміє з нами їхати. Ти звідси підеш в Долину Ігурей.

Данка до живого диткнуло це недовір'я і тон самовпевненого наказу, яким Ітапіра відсилав його в Долину Ігурей.

— Я не піду в Долину Ігурей! — з трудом стримуючи свій гнів, холодно відповів хлопець. — Я вертаюся додому!

Ітапіра наїжився, а очі його запалали гнівом.

— Хлопче! — крикнув остерігаюче. — Я не питаю твоєї згоди, і ти мушиш робити, те, що я наказую!..

— Кам'яна Риба, — ще холодніше відповів Данко — я не є г'ваярець, і ти не маєш права мені наказувати!

— Ми врятували тебе від смерті!!! — закричали індіанці. — Твоє життя належить нам!!! Ми можемо тебе вбити!!! П'яго, зламай стрілу над його головою!!!

І перше, ніж Данко вспів запротестувати, чи щось сказати, на його плече тяжко наступила нога старого піяґи, а над головою почувся тріск зламаної стріли.

— Тепер ти наш! — сказав Ітапіра, звільняючи з-під своєї тяжкої стопи Данкове плече і відкидаючи геть переломану стрілу. — Так каже закон племені!..

Хлопець поволі звівся на ноги і гордо випростувався, стиснувши кулаки.

— Я вам уже сказав, що не підлягаю законам вашого племені, бо я не є г'ваянцем! — сказав, задихаючись від обурення. — Мое плем'я має свої закони, і тільки їм я скоряюся!..

— А ми, — закричав Ітапіра, — визнаємо тільки закони свого племені і вб'ємо тебе, коли ти відважишся ще раз відмовитися виконати мій наказ!

Жаль і злість душили Данка: стільки натерпітися, стільки разів наразити своє життя на небезпеку за чужі інтереси — і в подяку за все стати рабом переломаної стріли і смертником!..

— Добре, — сказав тихо й зловісно. — Можете мене вбити... Але знайте, що тоді вб'єте і справу, задля якої прийшли сюди... Крім мене одного, ніхто більше не покаже входу до печери Великої Кобри!..

І Данко сів знову на землю.

Його рішуча заява зробила велике враження на дикунів, а в Ітапіри викликала навіть респект: "Твердий юнак! — з подивом подумав піяґа. — Недаром же Соняшний Волос зробив його своїм приятелем"...

— То ти нам не скажеш, де печера? — спитав уже далеко м'якшим тоном.

— Скажу, але тільки тоді, як пообіцяєте відпустити мене додому. Інакше не скажу!

— А скільки днів треба йти до твого дому?

— Не знаю. Може, три дні, може, — чотири.

Ще раз відвів Ітапіра мужів племені на бік, ще раз пошептався з ними, і тоді вернувся до хлопця з цілком іншим виразом обличчя.

— Слухай, хлопче, — промовив миролюбно і поклав Данкові руку на голову, — якщо ти справді є приятелем Соняшного Волоса — іди на поміч його внукові. Він у небезпеці... Коли тільки ботокуди довідаються, що мене немає в оселі, — вони заб'ють молоденького Ранка... Поки ми дістанемося до печери і поки пройдемо з г'ваянським скарбом тяжку дорогу назад — може бути запізно. Тоді, пощо Соняшні Клейноди, коли не буде рук, щоб взяти арауе, і не буде голови, на яку одягається акванґапе?.. Ти маєш вогнений грім і оборониш нашого морубішабу. Канту і Жакаре тебе скоренько приведуть в Долину Ігурей. Побудеш там, поки ми вернемося. Тоді ми відпровадимо тебе назад до твоєї оселі і дамо тобі гарні подарунки. Г'ваянці будуть назавжди твоїми найвірнішими друзями і прийдуть на допомогу, коли твоє плем'я опиниться в небезпеці. Скажи нам, де шукати Соняшних Клейнодів, а сам іди з Канту і Жакаре на захід.

Зворушений Данко похилив голову й задумався. Він не знав, чому би ботокуди мали напасти на Ранка саме тепер, але пояснював собі це тим, що відсутність старого піяґи і десятка добрих вояків значно послабить обороноспроможність племені, з чого можуть

скористати ботокуди. З другого боку, розумів також, що видобування скарбів і мандрівка з ними через праліс заберуть напевне багато часу, і п'яга з оборонцями можуть прийти справді запізно. Нарешті, зрозумів також, що він один зі своїми фогетами зможе нагнати більше страху на дикунів, як ціла сотня найдобірніших вояків. А на кінець пригадалися йому слова матері уві сні: "Твоя дорога стелиться на захід, а не на схід"...

І він погодився, хоч на душі у нього було дуже сумно.

— Добре, — сказав, — я піду. Піду не тому, що боюся вас, а тому, що я — приятель Соняшного Волоса і обіцяв йому колись піти до племені. Але й ти, Кам'яна Риба, також підеш до Коарасіаби і до мого батька. Перекажи їм, що я живий, що я пішов у Долину Ігурей і що я не зрадив Коарасіаби перед Світанком. По закону нашого племені, батько все мусить знати, де є його син.

— Гарзд! — охоче погодився Ітапіра. — Я також тебе не боюся, але хочу бачити Соняшного Волоса, і по закону племені все роблю так, як хотять приятелі.

Після того радість і згода запанували між г'ваянцями і Данком. Одні кинулися розкладати вогнище і готувати снідання, другі поспішили до човнів, а Канту й Жакаре взялися за виготовлення нош для Данка, бо, як запевняли вони, Данко ще цей і наступний день не зможе йти сам.

Ітапіра ж лишився з хлопцем, щоб обговорити всі справи. Данко тільки в загальних рисах оповів йому свої пригоди, оминаючи незрозумілих для дикуна подробиць. Про Арасі сказав лише, що той не хоче бути морубішабою, але хоче заволодіти скарбами, і, дуже можливо, що Ітапіра зустрине його на острові.

— Не розумію, — сказав Ітапіра, — навіщо йому клейноди, коли він не хоче бути морубішабою?

— Бо, бачиш, Ітапіро, за Соняшні Клейноди, за блискучі камінці й жовтий пісок Арасі зможе виміняти у білих гарну, велику оку, добру їжу й питво. Хто має багато блискучих камінців і жовтого піску — той має силу й пошану серед білих.

Ітапіра ще більше не розумів:

— А в племені він би не потребував на це вимінювати камінців і жовтого піску. Ми самі будуємо оки, самі здобуємо їжу, а наші жінки виготовляють найкращі напої. Все це мав би Світанок без виміни, а на додаток мав би силу і владу і Соняшні Клейноди. Чому ж він не хоче?

— Я не вмю тобі того розказати, Кам'яна Риба... — заклопотано потер чоло Данко. І — ліпше буде, як поговориш з Соняшним Волосом. Коли прийдеш до нашої оселі, не бійся білих. Вони тобі нічого не зроблять. Але на острові будьте обережні: коли білі побачать скарби — вони їх відберуть силою. У них є страшна зброя з вогнем і громом, котра вбиває людей здалека. Тому приставайте до острова вночі і вивозьте скарби так, щоб вас ніхто не бачив. Там можуть бути люди. Може бути багато людей. Тепер вони шукають мене.

Під кінець приятельської розмови Данко описав Ітапірі, де має шукати входу до печери, і як має дістатися до Санто Антонію.

Незабаром поспіло й снідання. Ітапіра власноручно подав Данкові найкращий кусник підсмаженої на веретелі дикої кози і великий білий балабушок з висушеної тертої мандьоки, що заступає у диких племен хліб. Решта г'ваянців приязно до нього посміхалися і всіми способами підкреслювали свої симпатії. Вони не розуміли тільки, для чого хлопець витягнув з мішка якийсь білий порошок і посипав ним м'ясо. Дехто і собі пішов за цим прикладом, але, вкусивши посолену їду, випльовував її й казав що той порошок псує смак.

В моменті, коли всі пильно займалися насиченням спорожнілих за ніч шлунків. Канту раптом схопився з місця і наложив на лук стрілу. Данко глянув у ту сторону, куди він цілив, і побачив Фрузю. Бідна мавпа була дуже зажурена і боязко поглядала з дерева на гурт людей.

— Не вбивай! — крикнув Данко і вхопив Канту за руку.

— Чому? — здивувався Канту. — Це — твоя Марагігана. Вона переслідувала нас учора і все хотіла до тебе підступити.

Але Данко не слухав його. Він підійшов до дерева і покликав мавпу:

— Фрузю, бідна Фрузю!.. Я завжди про тебе забуваю, а ти мене — ні. Ну, вибач мені. Ходи сюди, ходи!..

Фрузя недовірливо поглянула в сторону вогнища, але поволі спустилася з дерева і сіла Данкові на плече.

— Це не Марагігана, — пояснив хлопець здивованим індіанам, вернувшись до вогнища. — Це — звичайна мавпа.

Індіани невдоволено поморщились:

— Ми вбиваємо мавп і робимо з їхніх зубів намисто. Коли хочеш — зробимо й тобі. Давай її сюди...

— Ні, ні! — рішучо запротестував Данко. — Я не хочу намиста! Ця мавпа моя. Не вбивайте і не лякайте її. Хай буде зі мною.

Фрузя, страшенно втішена пестощами хлопця, заглядала йому в очі, гладила його волосся і показувала язика. Врешті г'ваянці примирилися з новим гостем і реготали до сліз з витівок кумедного сотворіння.

Після сніданку Данко вирішив трохи забавитися і витягнув з мішка фогета.

— Дивіться, мужі, — сказав він, — ось тут ця штука, що робить вогонь і грім. Тільки не лякайтеся, бо воно ніякої шкоди нікому не зробить. Ось!..

Не дивлячись на попередження, вибух фогета мав потрясаючі наслідки: Канту й Кайтету зі страху попереверталися на спину, позадиравши високо вгору босі ноги; Жакаре чкурнув у корчі, а решта попадала ниць, або позабігала далеко від вогнища і звідтам зі страхом слідкувала за яскравою кулею, що високо знялася в небо. Фрузя також вискочила на дерево і вже з такої безпечної віддалі перекривляла наляканих індіан. Тільки один Ітапіра мужньо сидів на місці, хоч і трясся зі страху.

Данко реготав:

— Але ж то з вас!.. Та кожна біла дитина знає ці штуки і не боїться їх!.. Я ж вам казав, щоб ви не боялися!..

Коли перший переляк трохи минув й індіяти переконалися, що справді нікому ніякої шкоди не сталося, — всі повернулися і позаймали свої місця.

— Тепер я вистрілю ще раз. Хочете? — спитав Данко.

— Дай мені! — несподівано обізвався Ітапіра, а в самого руки тремтіли.

Побачивши свого п'ягу з фоґетом в руках, г'ваянці почали відсуватися далі, все ще непевні у такій небезпечній забаві.

— Ось, Кам'яна Риба, — пояснював тим часом Данко, — ось тут цей шнурок. Шарпни його відразу і нічого не бійся.

— Я... — стараючись подавити хвилювання, гордо відповів Ітапіра. — Я нічого не боюсь! Дивіться, мужі г'ваянські!..

Однак, коли фоґет бухнув полум'ям і гримнув, Ітапіра присів і заткнув вуха. Решта пішла за його прикладом, але не втікала більше.

— Ще! — обізвався осмілений Канту.

— Ні, — відповів рішучо Данко. — Більше не можна! Нам треба буде ще багато того в Долині Ігурей. Тільки, коли хочете, покажу вам щось інше... Але запам'ятайте: хто буде втікати — тому буде найгірше. Цей вогонь не любить боягузів і кусає їх за ноги. Зараз побачимо, хто з вас боягуз, а хто — ні... Відійдім на рівне місце.

Ставши на чистій прогалині, Данко черкнув об чобіт буска-пе і кинув його на землю. Г'ваянці дивилися на сердитий вогник переляканими очима, але не рухались. Та коли буска-пе підкотилося занадто близько до ніг Кайтету — той не витримав і подався назад. Тоді живий вогник щойно показав свою вдачу: мов гадюка, кинувся він на втікача і тріснув. Кайтету заверещав не своїм голосом і погнав, куди очі дивилися. Буска-пе летіло у нього по п'ятах, скакало, вибухало, поки не загнало індіятина в густі корчі, і щойно там, вибухнувши на остаток з найбільшою силою, погасло.

Індіяти стояли, як заморожені, і з великим страхом дивилися туди, куди щез Кайтету. Але, коли побачили його живого й здорового, почали так реготати, що аж луна ляскала по лісі.

— Ще, ще!.. — закричали вони і заплескали в долоні.

— Годі! — обірвав забаву Ітапіра. — Беріться кожен до своєї роботи. Це — дуже добре, що наш гість показав нам хитрощі білих. Тепер уже нас ніхто так легко не злякає і не обдурить. До роботи, до роботи!..

На заклик п'яги десятеро чоловіків поспішно кинулися до праці: восьмеро пішло до човнів, а Канту й Жакаре заходилися кінчати ноші.

Данко поволі встав, взяв у руки палицю і пішов подивитися на місцевість. Виявилось, що, поки він був непритомним, індіяти перенесли його нижче від того місця, де впливав підземний потік, на вигідну, захисну галявину.

Опираючись на палицю і з трудом волочачи спухлу ноту, Данко пішов ще з двісті кроків нижче і побачив вузький просмик, за яким сріблилася широка поверхня Парани. Хлопець тільки мовчки зітхнув і повернув під розлогі пальми, де восьмеро г'ваянців завзято працювали над викінченням двох човнів.

Данко ще раз зітхнув і пішов до Ітапіри. Показав йому підземний потік і вияснив

його походження, а потім і собі став розпитувати про події, що наступили в племені за останніх дванадцять років.

Наближалось полудне, коли гурток розпрощався. З тяжким серцем Данко виліз на ноші, положив під голову наплечник, посадив у ногах дуже вдоволену Фрузю і махнув на прощання рукою.

Його дорога стелилася таки на захід!..

Несподівана зустріч

Під прикриттям густої темені човен щасливе пересік ріку і безшумно пристав до берега Г'ваїри. Ітапіра ще перед виїздом пояснив усім, що й як мають робити, і тепер не потребував давати ніяких розпоряджень.

Спритно й швидко витягли індіани човни на берег, двоє лишилося коло них на сторожі, хитро поховавшись під невисокими бортами, а решта шість на чолі з Ітапірою хильцем потюпали шукати озера Великої Кобри.

Тиша стояла така глибока і непорушна, що в ній, здавалося б, навіть ріст трави можна було почути. А тим часом дев'ятеро людей найменшим звуком не зрадили своєї присутності. Ті, що залишилися при човнах, поприміпали до землі, як слимаки, а ті, що пішли, сунулися як тіні. Не хруснула гилка під тяжкими стопами, не покотився камінець, а густі корчі, пропускаючи тіла, навіть не ворохнулися, немов би це йшли не живі люди, а духи.

Ведений інстинктом Ітапіра, дуже скоро відшукав озеро Великої Кобри і зупинився на його західній стороні. За Ітапірою зупинилися інші і стали поглядати на нерухоме плесо, мертве й порожнє. Небо загорнулося в густу сіру запону, не бажаючи поглянути у водяне дзеркало, і застигле озерце німо дивилося у височінь, таке ж матове й сіре, як і небесне склепіння.

Вітру не було, а все ж зі сходу тягло свіжістю, і піяґа натягнув шию, глибоко вдихаючи повітря. Потім зробив знак, яким сказав: "На тім боці озера є щось підозріле", — і скаменів знову. По якомусь часі ніздрі його заграли, і він хитнув стверджуюче головою: до нього донісся запах тютюнового диму і тихий гомін незнайомої мови.

Ітапіра скорим рухом двічі махнув рукою вгору і вниз, а сам, не обертаючись назад, де стояла решта г'ваянців, впився зором у протилежний бік озера. На його знак всі шестеро енергійно зашелестіли корчами і стихли. У відповідь на це з другої сторони почувся рух і тривожні голоси, що викликало на устах старого індіанина зневажливу посмішку: "Ніколи я не бачив білих людей, але переконаний, що це вони, — подумав він. — Ні індіани, ні звір так не поводяться. Тепер не знати, чи вони приятелі, чи вороги?.." Але індіанин має дуже мало приятелів у лісі, і тому Ітапіра по короткій надумі знову зробив знак рукою, описавши півколо спочатку в один, а потім у другий бік озера.

Шестеро чоловіків нечутно рушилися з місця і розплилися у п'їтмі, залишивши

піягу самого. Вони пішли трійками в обхід озера, а що їм треба було робити — знали самі.

Ітапіра тим часом не дармував. Пронизуючи зором пільму, він скоро зорієнтувався, в незнайомій місцевості і, скрадаючись, пішов поза корчами до південного берега озера.

Вода в озері може спала після дощів, і навіть болото по краях успіло висохнути. Так що незабаром піяга підійшов до обваленої скиби землі й став, здивований і занепокоєний.

— Хлопець казав, що печера відкрита... А хід повинен бути саме в цьому місці. Чому ж він присипаний землею?.. Чи та земля впала сама, чи її хтось скинув?..

Та довго роздумувати він не мав часу, бо нічну тишу роздерли звуки пострілів і криків. Ітапіра дивився на блиски, що супроводжували постріли, і тільки хитав зневажливо головою.

— Дурна зброя! — вирішив він. — Вона зраджує вояка і світлом і звуком. Наші луки — куди краща річ!

Скоро, однак, все втихомирилося, і коли всі шестеро, щоправда, наляканих і здивованих чоловіків вернулися назад, — застали піягу на старому місці.

— Вони повтікали! — доповіли індієни Ітапірі. — там є ранені...

— Ха-ха! А ви всі живі й здорові! Їхня зброя з вогнем і громом не така страшна, як оповідав білий хлопець...

Переконавшись, що небажані сусіди не думають вертатися. Ітапіра наказав іти за собою.

Для шістьох здорових чоловіків відкидання землі від входу в печеру зайняло не більше десяти хвилин, по чому вони позапалювали смолоскипи і посунули кам'яним хідником вниз, залишивши при вході тільки одного вартового.

Нелегко було витягнути важкі скрині з печери і донести їх до берега, але, коли встало сонце, — всі дев'ятеро разом зі скарбами і скринями знаходилися вже по другому боці Парани. Тут, вибравши вигідне, укрите місце почали зсипати скарби назад до скринь, бо, щоб перевезти такий тягар через ріку, його треба було висипати на дно човнів і перевозити двічі.

Кремезні чоловіки скакали і тишилися від надмірної радості, як діти, а старий піяга з побожністю розглядав Соняшні Клейноди, не випускаючи їх з рук. Щоб винагородити мужів за відвагу й тяжку працю, він дозволив їм усім по черзі торкнутися до араує і приложити чоло до "Ока Сонця".

— О, піяго, — говорили гваянці, скориставши з такої ласки, — ці клейноди й справді дають силу рукам і ясність розуму для голови!..

— Я відчуваю себе таким сильним тепер, що можу битися з тамандуа, — впевняв інший.

— Так, так, мужі гваянські, — впевнено хитав головою Ітапіра, — Соняшні Клейноди — це сила і розум. Тепер щойно почнеться справжнє життя в Долині Ігурей!..

Дивував Ітапіру тільки один предмет, що призначення його він не розумів — це

було старовинне евангеліє в шкіряній оправі, застебнуте на масивну срібну пряжку. Але через те, що цей предмет лежав поруч Соняшних Клейнодів, він викликав у п'яги велику пошану.

Пересипаючи дорогоцінності, індіани довго дивилися на золоті ланцюжки, перстені й сережки, мріючи про те, як би то можна було гарно ними прикраситися. І п'яга, зрозумівши їхні погляди, пообіцяв:

— Морубішаба дасть кожному з вас все те, чого собі забажаєте, але тепер не беріть самі нічого.

Однак, хоч і якими сильними почували себе г'ваянці після діткнення "Кулака Сонця", та все ж Ітапіра знав, що нести скарби в скринях через праліс буде неможливо. У всіх індіанських племенах прийнято, що тягарі завжди носять жінки, а не чоловіки, і тому Ітапіра спитав:

— Слухайте, мужі, з нами нема тепер жінок. Хто ж понесе це все?

— Не журися, Кам'яна Риба, — бадьоро відповів Кайтету, — ми дамо собі з цим раду не гірше, як жінки: поробимо коші[60], розділимо всім по-рівному і понесемо.

— Добре, — згодився Ітапіра. — Беріться ж до роботи, а ти, Кайтету, поїдеш зі мною шукати Соняшного Волоса і батька того нашого молодого білого приятеля.

Втішені г'ваянці не помічали того, що, поки вони пересипали скарби і любувалися виглядом гарних, блискучих речей, за ними пильно стежили з урвища чийсь гострі очі...

Був це Тамандуа, бо ніхто інший не міг би підкрастися і віддалитися так тихо, щоб його навіть індіани не почули. І Тамандуа, підглянувши, що роблять невідомі люди, мерщій побіг назад доповісти молодому морубішабі про висліди своєї розвідки.

— Там г'ваянці, морубішабо! — сказав, задихаючись від хвилювання. — Вони випередили нас, і те, за чим ми йшли — в їхніх руках!.. Я чув, як вони згадували Долину Ігурей і Соняшного Волоса... Ходім до них, ходім!.. З двох племен тепер буде одне, як хотів Самітний, і ти, Світанку, будеш одним морубішабою. Ходім!

Арасі страшенно перелякався принесених відомостей, бо знав, що при зустрічі представників обидвох племен неодмінно виявиться його брехня, і тоді він загине.

— А ти добре чув? — спитав тремтячим голосом.

Тамандуа у відповідь зробив до краю здивовані очі: він, Тамандуа, мав би недобре чути?!!

Арасі зрозумів свою помилку і спішно заговорив:

— Ні, ви лишайтесь тут, на місці, і не смійте сходити, доки я вас не покличу! Я піду сам до них.

І він поволі подався вперед до своїх соплеменників, котрі вже встигли розпалити багаття і розложити на камінцях біля вогню впійману рибу.

Ішов незграбною, як видавалося індіанам, ходою, і наробив стільки шелесту, що вже здалека дав знати про свій прихід. Люди біля вогнища помітили його і з цікавістю приглядалися до незнайомого юнака, що зближався до них непевним кроком. Коли ж Арасі, згідно з індіанським звичаєм, приступив до вогнища і сів при ньому, чоловіки зі здивованням вигукнули майже в один голос:

— Він має знак сонця!..

Ітапіра довго й пильно дивився в обличчя прибулого, а потім подав йому печену рибу. Це був знак, що гостя стрічають приязно.

Арасі з видимою неохотою їв, а сам все скося поглядав на скрині, згоряючи від хвилювання:

Ось-ось воно, те багатство, що дасть вигідне, безтурботне життя, дасть щастя й Консуелу!.. Треба тільки його здобути... Та чей же він є настільки спритним, що обдурить дикунів з одного й другого племені, відчепиться від них і сам заволодіє тими скарбами!..

Захопившись тими думками, Арасі зовсім забув про господарів вогнища і не обзивався ні словом.

Ітапіра довго зиркав на нього з-під лоба і врешті не витерпів. Нервово засовався на землі і забурмотів, ні до кого не звертаючись:

— Коли хтось приходить і сідає біля вогнища, як приятель, його частують, або обдаровують, нічого не питаючи... Але закон велить гостеві першому говорити, хто він і чого хоче!..

Арасі отямився і в перший момент розгубився. Але якось взяв себе в руки і гордо сказав, показуючи на груди:

— Гваянці повинні без слів пізнати свого морубішабу!..

— Як можна пізнавати морубішабу, котрий сам не шанує законів племені?! — суворо обізвався Ітапіра. — Ти, Світанку, не будеш морубішабою!..

Почувши своє ім'я, Арасі здригнувся і подумав, що дикуни далеко не є такими дурними, як він собі уявляв, а вголос спитав:

— Як знаєш, що я — Світанок?

— Бо я, Кам'яна Риба, знав тебе ще малим і тепер пізнав.

— Коли пізнав, то чому кажеш, що я не буду морубішабою?

— Я пізнав Світанка по обличчю і по знаку на грудях, а морубішаби по звичаях — ні!..

— Не дивуйся, — почав виправдуватися покірним голосом Арасі, — я довго жив поза племенем, а вийшов звідти малим. Забув звичаї, забув навіть говорити добре. Але тепер, коли я вернуся — навчуся.

Піяґа пильно подивився на нього і спитав:

— А дід, хіба, тебе нічого не вчив?

— Дід мене не міг вчити, бо забився, коли падав зі Скелі Невороття.

Індіяни тільки роти пороззявляли, але Ітапіра нахмурився і заговорив з призи́рством:

— Гваянці ніколи не говорять такого, чого не було, і, поки не зустрілися з ботокудами, не знали слова "брехня". Тепер ми вже це слово знаємо, але не знали досі, що не тільки одні ботокуди брешуть...

Це ще дужче занепокоїло Арасі, бо він найбільше числив на довірчивість дикунів і думав, що їх буде так само легко дурити, як діда, і як він уже обдурив Інає з цілим

племенем. З Ітапірою брехня не йшла так просто, але завертати було вже запізно, й Арасі вирішив іти напролом до кінця:

— Чому ти думаєш, що я брешу? — спитав викликаючим тоном.

— Коли одна людина каже, — по надумі відповів Ітапіра, — що Соняшний Волос живий досі, а друга каже, що він уже давно забився на Скелі Невороття — хтось з цих двох мусить брехати...

— А звідки ж ти знаєш, що дід живий?

— Нам про це сказав білий хлопець.

"Данко! — кленучи в душі, вгадав Арасі. — Данко!.. О, коли б я його піймав у свої руки!"

— Ага, вже тепер знаю, знаю!.. — вищідив уголос крізь зуби. — Де він?

— Він пішов до племени.

— Коли?

— Вчора.

Арасі вдав, що впав у розпач, і почав дерти собі волосся:

— Пустили ворога в плем'я!.. Пропали г'ваянці!.. Тепер біжіть, доженіть, піймайте!..

Г'ваянці, охоплені жахом і жалем, стояли безраді й німі. Їм ні на хвилину не могла прийти в голову думка, що цей біль і розпука звироднілого нащадка Соняшної Династії може бути хитро розрахованою. І лиш нескоро-нескоро у них розв'язалися язики:

— Біжім!..

— Доженім!..

— Забиймо!..

— Не допустім до племени!..

— Білі все були ворогами індіян!..

Навіть Ітапіра піддався загальному настроєві і вже почав жалувати, що послав незнайомого білого хлопця до племени. Виходило, що той хлопець не говорив правди, бо ось Арасі не тільки вернувся, не тільки не зрікся морубішабства, а боліє за долю племени і так гірко побивається. З другого боку, пригадував собі, що Данко остерігав його перед Арасі, Данко відкрив їм місце сховку скарбів, дав багато добрих порад і хотів усіх завести до Коарасіаби.

Кого ж тепер з них двох треба було слухати?..

— Кам'яна Риба, — кричали г'ваянці, — чому ти мовчиш?! Чому не кажеш бігти в погоню?!

— Бігти в погоню? — задумано обізався Ітапіра. — Можемо бігти... Але як будемо бігти з оцим? — і він показав на скрині.

Арасі, зрадівши, що справа так скоро обертається в його користь, забув усяку обережність, перестав бідкатися і поспішно сказав:

— Скарбів не беріть. Я лишуся коло них і буду пильнувати!..

Ітапіру від тих слів охопило почуття, яке охоплює мисливця, що довший час намагався викрити непомітну небезпеку і раптом зауважив, звідки вона походить. Його короткотривале довір'я до Арасі щезло, а натомість зродилося велике підозріння.

— Коли хочеш піймати білого хлопця, — сказав п'яга, прикипівши поглядом до Арасі, — бери чотирьох мужів і йди. А я з чотирма залишуся тут.

Арасі шарпнувся, відчуваючи, що його недавня радість переходить в пекучу лютю.

— Ідуть всі зараз!!! — заскакав він, як перебита надвое гадюка. — Зараз!..

Підозріння Ітапіри скріплювалося, хоч він не давав того по собі пізнати.

— Ти ще не є морубішабою, — спокійно сказав він, — рада племени тебе ще не прийняла.

— Але я маю знак! Знак!!!

— Ранок також має знак, і ваші права рівні. Останнє слово скаже рада племени... Коли хочеш заслужитися перед племенем — іди в погоню за білим хлопцем і покажи, що ти вартий.

— Ранок?.. Який Ранок?! — спитав похололий Арасі.

— Ранок — син твого стрійка.

— Стрійко був молодшим від батька, і син його не має права, поки я живу. Дід хоче... — і Арасі увірвав, зрозумівши, що піймався.

— Дід?! — вставши на ноги Ітапіра. — А ти ж казав, що діда нема серед живих?!

— Певно, що нема!!! — закричав з відчайдушною відвагою Арасі. — Нема! Дід забився. Але він хотів... Він казав...

І Арасі безсило замовк.

— Слухай, Світанку, — промовив Ітапіра, — я їду до оселі білих шукати діда...

— Але його нема там, нема, кажу тобі! — крикнув ще раз Арасі і тупнув у злості ногою.

— Коли його там нема, — з нескаламученим спокоєм відповів Ітапіра, — то твоє слово буде в силі. Почекай, поки я вернуся. .

— Чекати? А тим часом той білий собака...

— Той білий хлопець не втече, Світанку. Він у наших руках. Мужі, з якими він пішов, його не випустять, поки ми не прийдемо.

Арасі, похнюплений і розбитий невдачею, тяжко рунув на землю, а тіло його від хвилювання вкрилося рясним потом. Він уперто щось думав, а на кінець сказав:

— Коли не віриш — іди шукай оселі білих. Вони тебе піймають і заб'ють...

— Ти поїдеш зі мною і допоможеш мені...

— Я! О, ні! Не хочу більше бачити білих! Я й так насилу від них утік.

— То ти боягуз, Світанку! — зневажливо відрізав Ітапіра. — А боягуз не сміє бути морубішабою гваянського племени!

Арасі вже нічого не говорив. Мовчки встав і поволі поплентався геть.

Гваянці, що досі не промовили ні слова, дивилися йому вслід без виразу найменшого жалю, чи поваги: Арасі їм тепер не сподобався зовсім.

Коли його постать скрилася за урвищем, Ітапіра обізвався:

— Видно, той білий хлопець казав правду... Будьте тепер уважні, мужі!.. Я відчуваю близьку небезпеку. Сховайте добре скарби, а вночі тримайте сторожу... Ти, Кайтету, подбай про все потрібне до подорожі. Ми попливемо зараз, не чекаючи ночі. Хлопець

казав, що нам білі нічого поганого не зроблять...

До ока

У знайомій уже нам в'язничній кімнаті Посту Опіки сиділо з виразом скрайнього пригноблення в очах двоє людей: старий і молодий. Їхні голі, смагляві тіла були позначені численними свіжими шрамами, що свідчили про впертий спротив, який ставили бранці перше, ніж опинилися в полоні. В кожного на шиї гойдався тяжкий разок намиста, зложеного з зубів і маленьких мушель, а на зап'ястках рук блищали сталеві бранзолети, сполучені дзвінками кільцями ланцюгів.

Спочатку, коли їх тільки тут замкнули, обидвоє почували себе, як дикі звірі в клітці, й кидалися люто на дощані стіни в'язниці. Скоро, однак, переконалися, що марні їхні зусилля, бо стіни були міцні, як рівно ж були міцні й кайдани, в яких опинилися їхні руки.

І дарма старався заспокоїти індіян поручник Морейра, дарма всіми силами старався викликати їхнє довір'я — дикуни лишалися неприступними. Вони відкидали їжу, люто топтали ногами принесені подарунки і відверталися спинами, коли тільки хтось пробував до них заговорити.

Побачивши, що всі його заходи нічого не дають, Морейра наказав їх замкнути і лишити в спокою, а сам пішов до монастиря.

В'язні якийсь час сиділи мовчки, похнюпивши розпатлані голови, а потім старий почав:

— Бачиш, Асіре, соняшний морубішаба казав правду: білі полюють за ним...

— Я також казав правду: нам не треба було брати Арасі до племені! — з виразовії зятятої впертості обізвався Асір.

— Г'ваянці мають тепер морубішабу соняшного роду.

— Г'ваянці мають тепер найдурнішого морубішабу з усіх племен, а ми за це сидимо у цій твердій оці і маємо зв'язані руки.

Інає внутрішньо відчував правоту Арасі, а тому сердився:

— Ти можеш легко звідти вийти, — сказав їдко: — скажи лише цьому білому, де є Арасі — й він тебе відразу пустить на волю.

— Я не сиджу тут, щоб зрадити Арасі, — холодно пояснив юнак. — Я дав себе піймати і замкнути ради тебе, Інає.

— Навіщо ти мені? — спитав Інає суворо, хоч в грудях його забреніли теплі ноти.

— Помогти тобі вирватися звідси.

— Як допоможеш, коли маєш зв'язані руки?

— Як не зможу допомогти, то загину разом з тобою. Самого тебе не покину...

Тією рішучою заявою Асір цілком обеззброїв Інає і примусив його глибоко задуматись.

Багато-багато днів провів Інає в мандрівках, шукаючи інших г'ваянських родів, до яких хотів прилучити свою невелику оселю, довгими роками він плекав надію про

з'єднання всіх г'ваянців під берлом морубішаб Соняшної Династії, що про них наслухався багато ще в дитячих літах від старих мужів племені, і тому так надзвичайно втішився, коли зустрів Арасі, тому поставив на своєму, схиливши раду племені до прийняття дивного юнака на відповідальний пост в оселі. Але зараз же по раді племені щось почало йому неподобатись у поведінці нового морубішаби. Щось прикро вражало старого чуйного мужа в словах і вчинках "соняшного вибранця", коли він тільки почав діяти. Інае відразу відчув, що Арасі не має ані твердості вдачі, ані ясності думки, ані свідомости свого обов'язку перед племенем. Це ображало високі поняття Самотнього про характер морубішаб Соняшної Династії, і він навіть в душі докоряв Тупанові за те, що не скинув для г'ваянців якогось ліпшого вождя. Потішав лиш себе думкою, що з часом Арасі виробиться, коли поживе на землі серед індіан, а прихід білих до оселі навіть і зовсім був помирих Інае з новим морубішабою, бо бодай тут показалося, що він мав рацію.

Однак тепер кинуті одверто слова Асіра про глупоту Арасі запали йому в душу і муляли, як зерна колючого піску.

"Асір є наймудрішим юнаком племені, — розважав собі Самотній, — і до його слів треба прислухатися"...

А в той самий час, коли між ним та Асіром відбувалася ця розмова, поручник Морейра говорив з отцем Вісенте:

— Маємо двох полонених з племені Коарасіаби, отче.

— Чув я вже, чув, — сумно обізвався священик. — Бідні ті г'ваянці!..

— Ну, біднішими були ті, хто зустрівся з ними на острові і в оселі... Але, отче, я мушу говорити з Коарасіабою і прошу вашого посередництва.

— Ах, пане поручнику!.. Вибачте, що я наважуюся давати вам якісь поради, але чи не краще було б лишити індіан в спокої, а натомість зайнятися розшуками Данка й Арасі?..

— Власне, я до того прямую. Чи, ви знаєте, що Арасі зробився морубішабою саме в тому племені, куди попрямував Данко?

— Та що ви кажете?! — заломив руки отець Вісенте. — Це означає ні більше ні менше — тільки що Арасі накаже хлопця знищити!!! Боже, рятуй від такого нещастя!..

— Покищо я поробив усі можливі заходи, щоб до того не допустити: оселя є під наглядом і дороги до неї також. Але саме через це я хотів би говорити...

— Але ж зрозуміло, пане поручнику!.. — перебив священик. — Ходімо до Коарасіаби!

Побачивши візиту, Коарасіаба насупився, бо знав, що такі відвідини завжди приносили з собою докучливі випитування, що доводило його до люті.

— Коарасіабо, — почав тремтячим від хвилювання голосом падре Вісенте, — чи ти знаєш, що, помимо твого бажання, Арасі став морубішабою племені?..

— Як?! — аж кинувся від обурення Коарасіаба. — Цей злодій?! Цей бугро[61]?! Цей нездара?! Я ж наказав Кам'яній Рибі...

— Але це ще не все, — продовжував падре Вісенте, — це ще не все, Коарасіабо: Данко пішов до племені, Данка можуть забити на наказ Арасі.

Коарасіаба відразу спустив ноги з ліжка.

— Не допущу!.. Не дозволю!.. Власними руками заб'ю Арасі!.. Де той Ітапіра?!

— Де є Ітапіра — ми не знаємо, — сказав Морейра, — але зате в Пості Опіки є двоє інших індіан з твого племені. Ходи поговориш з ними. Переконай їх, щоб вони не переховували Арасі й не обстрілювали наших людей. Ми не хочемо зла для вас...

— Люди з мого племені?! — ще більше розхвилювався Коарасіаба. — Де вони?! Я зараз іду до них!..

— Коарасіабо, ти не можеш ходити!.. — почав хапати його за руки священник. — Я покличу людей, щоб тобі допомогли!..

— Не треба! — махнув рукою старий. — Я вже ходив і нічого мені не сталося. Піду сам!..

І справді, вхопивши в руки дві палиці, Коарасіаба пошкунтильгав так скоро наперед, що падре Вісенте і Морейра ледве за ним встигали.

Коли відкрилися двері в'язничної кімнати і всі троє індіан стали між собою до ока обидва в'язні широко розплющеними очима прилипли до Коарасіабиних грудей, на яких виразно виступав знак сонця. Коарасіаба також у перший момент дивився на незнайомих, весь тремтячи з нетерплячки. Але тоді, коли в обох в'язнів обличчя з кожною секундою все більше розпромінювалися радістю, — в Коарасіаби, навпаки, лице похмурніло, виявляючи глибоке розчарування.

— Навіщо ти сказав, що тут є люди з мого племені? — з докором обернувся Коарасіаба до Морейри. — Вони не є гваянці.

— Чому так кажеш, морубішабо? — раптом простягнув до нього скуті руки Інае. — Ми є гваянцями!

— Не знаю вас! Таких не було в Долині Ігурей.

— Морубішабо!.. Морубішабо!.. — залебедів зворушений Інае. — Ми не є з Долини Ігурей — ми є з-над Жовтої Ріки!.. І я давно шукав морубішабу зі соняшним знаком на грудях!..

Коарасіаба з великим зусиллям проковтнув твердий клубок, що став йому в горлі, і сказав:

— А я також колись шукав по лісах гваянських племен і не знайшов...

Обидва діди у глибокому зворушенні поклали один одному руки на голови і якийсь час стояли мовчки.

Асір, котрий досі в глибоку захопленню міряв то одного, то другого діда, несподівано впав на підлогу і в розпуці почав шарпати кайдани і угризатися у них з цілої сили зубами.

— Негідні! Підлі! Нікчемні пси! Взяли в неволю морубішабу Соняшного роду, зв'язали руки мудрому Інае!.. О-о!.. Чому я не можу вмerti за вас обидвох?!

— Що говориш, юначе? — схилився над ним Коарасіаба. — Я зовсім не є в неволі... Як називаєшся?

— Мене прозвали Болем, морубішабо, — стогнав Асір. — Я заслужив це ім'я у війні з карібокцями. Але тепер я не можу нікому з цих білих псів завдати болю, щоб вас визволити!..

— Не треба говорити марних слів, Болю! — строго, але й тепло промовив Коарасіаба. — Зараз будете вільні, й ти знову зможеш воювати з ворогами г'ваянців та завдавати їм біль.

— О-о! — радісно зірвався на ноги Асір. — Це говорить справжній морубішаба! Не такий, як той непотріб, що його напевне викинув Тупан з Блакитних Гір!..

— Про кого говориш? — стрепенувся Коарасіаба.

Асір зиркнув з-під лоба на Інає і спустив голову.

— Ми, морубішабо, — почав, затинаючись, Інає, — знайшли ще одного нащадка Соняшної Династії... молодого... зі знаком сонця... Ми... Я порадив на раді племені обрати його на морубішабу племені... Але білі полюють за ним... Ти маєш тут силу... Не дозволь їм забирати нашого нового вождя...

В міру того, як Інає говорив, ніздрі в Коарасіаби роздувалися все сильніше, а очі розгорялися в дикому гніві.

— Як звуть того, кого ви зробили морубішабою? — спитав, наступаючи на Інає.

— Світанок.

Коарасіабу ніби хто обілляв окропом. Він закричав, затупав загіпсованою ногою, застукав палицею так сильно, що ціла будівля Посту Опіки задудніла.

— Арасі — морубішаба?!! — вигукнув люто. — Що ж варте плем'я, котре вибирає собі такого морубішабу?!!

І в цій хвилині йому пригадалися насмішливі слова внука: "Коли ти був серед них наймудрішим, то що ж варта решта?"... Коарасіаба як би вдавився тими словами і відразу замовк.

— Він сказав нам, — зніяковіло почав оправдуватися Інає, — що його прислав сам Тупан на морубішабство...

— Він — ошуст[62]! Ти знаєш це слово? — аж задихався Коарасіаба. — Він говорить таке, чого ніколи не було. Його треба було вбити, як гадину!

— А ти, хіба, його знаєш? — спитав Інає.

— Знаю?.. Не хочу знати! Він — ганьба Соняшної Династії!

Священик торкнув поручника і сказав йому тихенько:

— Лишім їх, пане поручнику. Вони тепер порозуміються до кінця...

— Але про що вони говорять?

— Зараз вам скажу все... Поскидайте з них кайдани.

— Вони тоді готові кинутися до бійки..

— Ні, вони того не зроблять.

— Ручите?

— Ручу!.. Коарасіабо, — звернувся падре Вісенте до старого, — скажи своїм братам, що їх тільки для того зв'язали, щоб вони не повтікали перше, ніж побачаться з тобою. Але тут їх ніхто не буде тримати. Ідіть собі всі, куди хочете і поговоріть.

В'язні з острахом підставили руки Мореїрі, але, коли тільки відімкнені кайдани впали на землю — обоє стрибнули в двері.

— Сійте!!! — крикнув Коарасіаба, стукнувши палицею в підлогу.

Від того владного окрику обидвоє втікачів поприлипали на місці й стали, як укопані.

— Верніться назад! — скомандував Коарасіаба. — Підете тоді, як я дозволю!

Індіани покірно завернули і поскиляли голови перед грізним вождем Соняшної Династії.

Мореїра з заздрістю подивився на Коарасіабу і мимовільно подумав, що така волева людина була б дуже корисною на службі в поліції.

— Отже бачите, пане поручнику, — сказав падре Вісенте, коли вони вийшли з в'язничної кімнати, — ви помилилися: оці ваші полонені й Коарасіаба не походять з того самого племені.

— Як?! Та ж вони всі г'ваянці.

— Так, вони г'ваянці... Я трохи неточно висловився: вони всі належать до одного племені, але до різних родів. Коарасіаба походить з Долини Ігурей, а ці двоє — з-над Жовтої Ріки.

Мореїра в досаді пошкріб потилицю:

— То, виходить, що Данко пішов у Долину Ігурей?

— Напевне!

— А-а-а!.. — ще з більшою досадою сказав поручник. — А я ж скерував розшуки до Жовтої Ріки!

— В тому вже моєї вини нема, — сказав отець Вісенте з явними нотками іронії в голосі.

Мореїра, стараючись замаскувати свою зніяковілість, почав нервово закурювати цигарку.

— Знаю, на що ви натякаєте: що я вам відразу не сказав? Але ж прошу зрозуміти: на Шав'ера нападають на острові г'ваянці, г'ваянці ж вибирають морубішабою Арасі, ховають його і ставлять енергійний спротив поліції. Знову ж старий г'ваянець приходить до Коарасіаби і питає його, чи Арасі має бути морубішабою? Та я дав би був себе повісити на цибуляному пір'ї, коли б мене хтось взявся переконувати, що вони всі не походять з одного племені!

— Ми, друже, здається, таки обоє повісимося на цибуляному пір'ї, перше, ніж дійдемо до кінця в цій справі! — обізвався через двері з сусідньої кімнати Шав'ер.

— Тихо будь! — добродушно відгризнувся Мореїра. — Як тільки повісишся — індіани тебе підпруть стрілами — і будеш далі жити. Скажи краще, що тепер робити?

— По-перше, треба вислати розшуки в Долину Ігурей, — давав через двері поради Шав'ер. — По-друге, тих в'язнів треба обдарувати і піти з ними до Жовтої Ріки. По-третє, треба перепросити отця пароха за клопоти, пообіцяти йому надалі виявляти цілковите довір'я і не робити перед ним ніяких секретів... Це останнє я вже роблю зі свого боку, отче Вісенте, і прошу вашого ласкавого пробачення...

— Дрібниці, поручнику! — відгукнувся падре Вісенте. — Нема, за що перепрошувати. Я все радий допомогти у всякій корисній справі. Мене тільки непокоїть доля того нещасливого Арасі. Коарасіаба погрожує муссураною, або вбивством, і поставить на своєму, як тільки піймає внука у свої руки. Того не можна допустити!..

— Про це ми вже подбаємо... О, здається їхня нарада вже скінчилася!..

Дійсно, двері в'язничної кімнати відчинилися, і з неї вийшли всі троє індіан. Інає й Асір, вкрай засоромлені й зніяковілі, поздіймали з себе шнурки намиста з зубів і подали їх покірно Мореїрі. Той хотів відмовитися, але священник його попередив:

— Візьміть, пане поручнику. Не годиться відмовлятися від подарунків. В заміну дайте їм щось інше — і матимете приятелів.

Мореїра прийняв намисто, знаками й мімікою, показав, що воно йому дуже припало до вподоби та зараз же почепив собі обидва шнурки на шию, чим викликав надзвичайне вдоволення з боку добродушних дикунів. Сам, натомість, кинувся до скрині, витягнув намисто з червоного й білого скла, дві грубі мідяні бранзолети і удекорував ними гостей. На додаток подарував їм по великому ножеві в піхвах, оздоблених міддю, і цим відразу скорив собі серця мешканців пралісу.

— Скажи тому панові, — звернувся Коарасіаба до отця Вісенте, показуючи на Мореїру, — що мої брати самі проведуть тепер білих людей до племені і допоможуть їм піймати того дурисвіта. Ще не було такого випадку серед нашого племені, щоб видавати білим свого брата, але Арасі вже більше не є г'ваянцем, він став тапуїтінгою і належить вам. Можете його скарати на муссурані, можете замкнути до клітки — нам байдуже. Ми не хочемо власними руками вбивати його, бо закон не велить карати смертю нащадка Соняшної Династії.

Вислухавши ці слова у перекладі священника, Мореїра кисло посміхнувся:

— Гарної ж вони думки про нас, нема що сказати!.. Потіште його, отче. Скажіть, що ніхто не збирається Арасі забивати, і що в Бразилії взагалі закон забороняє такі речі. Поясніть йому, що ми пошлемо Арасі до такої спеціальної "школи", де юнак навчиться працювати і зможе ще бути доброю людиною.

Коарасіаба уважно вислухав і потиснув плечима:

— Він може бути й добрим серед білих, але серед г'ваянців він на завжди залишиться тільки тим, чим є. Йому нема повороту до племені!

Мореїрі довелося ще раз проковтнути гірку пігулку, але він був радий, що справа принаймні добре скінчилася. Наказавши дати індіанам їсти і попросивши їх трохи почекати, поки приготується в дорогу відділ поліції, він пішов до Шав'ера.

— На, друже, — сказав надягаючи йому на шию один разок індіанського намиста. — Ділюся з тобою по совісти здобутими трофеями.

— Відчепись! — стримуючи сміх, відмахнувся Шав'ер. — Носи вже сам, коли заробив. Я й без намиста маю добру пам'ятку...

— Ні, ні, друже! — сміявся далі Мореїра. — Ми повдягаємо оці "перли" і так з'явимося перед нашим шефом. Даю слово, що я так зроблю!

Без проводу

— Один, два, три... — пильно рахував, сидячи на землі, свої пальці Жакаре спочатку на руках, а потім на ногах.

Дійшовши до чотирнадцяти, спинився і спитав: — Данку, далі як?

— П'ятнадцять, шіснадцять, — підказав Данко, відриваючись від задуми.

— Ага, знаю! П'ятнадцять, шіснадцять, сімнадцять...

Данко дивився на Жакаре, що виглядав при своєму зайнятті як дитина, і посміхнувся. За чотири дні мандрівки він з нудьги вчив індіан рахувати по-українськи і тепер з гордістю відмічав, що праця не пішла намарне. Обидва індіани раніше вміли рахувати лише до десяти, і, щоб навчити їх рахувати до двох десятків, та ще й на чужій мові, хлопець немало наморочився. Його провідникам спочатку це видавалося надзвичайно тяжким, незрозумілим і навіть недосяжним. Але, коли, врешті, перший засадничий бар'єр було подолано, — вони запопадливо рахували все, що лише стрічали на своєму шляху і що лиш можна було рахувати: дерева, овочі, зуби вбитих звірів, перераховували стріли в колчанах і т. д. Та найзручнішою і найбільше знайомою "рахівницею" були, звичайно, пальці рук і ніг. Тому, коли тільки мандрівна трійка зупинялася на відпочинок, — індіани бралися рахувати пальці.

Фрузя, дивлячись на них, перебирала також і свої, хоч само собою зрозуміло, не вміла рахувати, вголос.

Назагал, подорож була цікава, і Данко почував би себе дуже вдоволеним, коли б його думки постійно не вертались до батька. Однак, хлопець потішав себе тим, що Ітапіра досі побував уже в Санто Антоніо і передав потрібні вістки.

Як запевняли Канту й Жакаре, до оселі вони мали прибути не пізніше, як за шістьсім днів, і Данко дивувався, пригадуючи, що Коарасіаба на ту саму дорогу колись витратив значно більше часу. Але індіани дуже просто пояснювали йому причину того дивного явища: раніше Долина Ігурей взагалі була недоступна. Тепер же з року на рік рідшали ліси, міліли ріки, висихали болота, а навіть гори ставали нижчими. Правда, в це останнє Данко не вірив, але зате мав нагоду переконатися, що ріки й справді обміліли, а на давніх трясовиннях тепер росла густа, шорстка трава.

Навчаючи індіан рахувати, хлопець одночасно пильно вчився й від них, бо мешканці лісу знали дуже багато такого, чого не знає цивілізована людина.

Насамперед, Канту й Жакаре показали йому, як робляться лук і стріли. Вони багато й щиро сміялися над невправністю білого хлопця в цій роботі, але незабаром переконалися, що Данко ціляє не так то вже й погано. А Данко й справді, бажаючи удосконалитись, стріляв що-кілька кроків, як лиш зауважував якусь ціль. Це навіть сердило індіан:

— Ти затримуєш нас, Данку! — сварили вони. — Навіщо витрачати стріли на банани й мамон[63], коли вони не вміють бігати?!

Окрім стріляння, Данко вчився розпізнавати різні зела й дерева, уважно прислухався до пояснень про звички й поведінку звірів, про способи відшукування

кращої дороги і про засади мисливця в час полювання.

"Ліс — це також школа" — згадував собі слова Коарасіаби і переконувався, що він тут є дуже відсталим учнем.

Так, наприклад, на третій день їхньої подорожі Канту вкусила гадюка, і Данко страшно перелякався. А ще більше здивувався, побачивши, що Канту розірвав гадину і кинув її геть, а сам тільки почухав вкушене місце і пішов далі.

— Жакаре, Канту! — крикнув Данко. — Чому ви нічого не робите?! Чому не висмокчете крові з рани і не випалите її?!

Індіани подивилися на нього здивовано і почали сміятися.

— Навіщо? — спитав Канту. — Хіба я дитина?

— Як?! — навіть образився Данко. — То ви, хіба вважали мене дитиною, коли рятували там, на березі Парани?..

— Тебе гадюка вкусила перший раз, — пояснив Жакаре. — У нас це трапляється тільки з дітьми. Тоді треба рятувати.

— А як другий раз вкусить, то не треба?

— Як вкусить другий раз — то ще треба трохи. А коли вкусить три чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять разів, — добросовісно рахував Канту, — і все те сама гадинка — тоді навіть не болить, і небезпеки зовсім нема. Страшна лиш кобра смерти. Вона не може вкусити два рази тієї самої людини, бо після першого разу людина вже вмирає.

— Кобра смерти? Яка ж це?

— Така гарна: червона й синя. Кільце червоне — кільце сине. О, то погана гадюка![\[64\]](#)

За цих чотири дні мандрівки Данко вспів сердечно прив'язатися до дикунів, а вони до Данка. Жакаре й Канту опікувались хлопцем з чисто материнською ніжністю: найкращий і перший шматок печені подавався Данкові, для Данка щовечора готувалася вигідна постіль, Данко не сторожив уночі, а міг собі спокійнісінько спати, і, нарешті, кожна Данкова забаганка виконувалася негайно. Але при тому всьому Данко відчував, що він є також і невільник. Він не смів ні на хвилину звернути сам в бік, мусів постійно йти між двома своїми охоронцями, і, чи то вдень, чи вночі, вони ніколи не спали обидва разом, а тільки по черзі, щоб, бува, хлопець не втік.

Це дещо прикре становище трохи смутило хлопця, але він навіть не пробував протестувати, бо знав, що не поліпшить його, хіба викличе своїми протестами ще більше недовір'я і тим самим погіршить ситуацію.

Хоч Канту й Жакаре впевняли, що в Долину Ігурей тепер легко йти, — однак Данко був цілком іншої думки. Сонце в обідній порі припікало немилосердно. На полудні, звідки можна було чекати прохолодних вітрів, здіймалися стрімкі гребені гір Маракажу та Каагвасу, що йдуть кордоном між Бразилією й Парагваєм, а паралельно до них, майже просто з півдня на північ почався хребет Амамбаї. І, щоб дістатися в Долину Ігурей, цей хребет треба було перевалити. Східні боки гір вкривали дрімучі нетрі, в проваллях текли рвучкі потоки й ріки, а в широких долинах зеленіли розложисті

трясовини — і все це вимагало багато труду й обережності при переходах.

Індіани поборювали ті перешкоди легко, але Данкові доводилось виснажуватись з останніх сил, щоб з честю витримати тяжкий іспит. Добре було хоч те, що його наплечника несли провідники, і для них він не видавався тягарем. Тільки зледащіла Фрузя тепер нізащо не хотіла мандрувати самотійно і неодмінно сиділа в Данка на карку. А коли й злазила, то виключно для того, щоб поласувати овочами. Наївшись, вона підстерігала решту товариства на дереві і звідти скакала просто на голову своєму панові. Від несподіванки й переляку Данко кожного разу мало не падав на землю, чим викликав страшне вдоволення Жакаре й Канту, а найбільше — самої Фрузі.

Але, як-не-як, найголовніше і найтяжче лишилося позаду. До оселі було півтора дня дороги, і мандрівники сіли відпочити. Жакаре вполював паку[65], оббілував і порозрізував на кусні. Дальшу роботу з приготуванням печені здав на Канту, а сам сидів і рахував пальці. Фрузя десь полізла в ліс за поживою, Данко лежав під високим корчем, з насолодою розпростувавши змучене тіло на прохолодній траві, а Канту мугикав якусь невиразну пісню і дбайливо обертав над вогнем настромлені на веретела порції м'яса.

Сонце стояло в zenіті. Безхмарне небо, полиняле від горячі й світла, виглядало втомленим і піднесло своє молочно-попелясте шатро десь геть, в незбагнені висоти. Дим з вогнища, прозорий і тремтячий внизу, вгорі клубився білими й сивими густими хмарками, поки не розпливався ще вище в ледве помітні пасма, що тяглися з півдня на північ. Вся природа, розімліла від спеки, здавалося, дрімала, застигнувши в солодкій непорушності.

Данка також морив сон, але він, глянувши на печеню, зрозумів, що незабаром поспіє обід, і сказав:

— Піду скупатися.

Жакаре відразу покинув рахувати пальці й підвівся з місця. Почекав, поки Данко витягнув з мішка рушник і мило, а тоді пішов за ним по п'ятах до ріки. Індіани вже звикли до того, що хлопець купається перед їдою, а не після неї, як це робили вони самі, і за кожним разом по черзі пильнували його підчас купання.

І тепер Жакаре спочатку йшов за Данком, але коло самої ріки випередив його, уважно оглянув берег, подивився у воду, чи нема крокодилів, і годі хитнув головою.

Данко миттю роздягнувся і плюхнув у лоскотливе срібло хвиль. Побовтавшись трохи і вимившись добре з милом, виполокав свою просяклу потом одягу і розложив на березі сушити.

Сам, вернувшись до вогнища, переодягнувся в чисте, як це робив щодня, і тоді взявся з апетитом їсти.

По обіді прийшла черга купатися на індіан. Вони пообтирали жирні від печені руки об волосся і чисто по-дитячому з криком і гулюканням покотилися наперегони до ріки.

Щоб дати їм можливість спокійно купатися, Данко пересунувся під захист великого каменя і ліг так, щоб індіани його добре бачили. Тоді положив під голову мішок і збирався вже заснути, як раптом з'явилася Фрузя. Вона була дуже неспокійна,

тремтіла, оглядалася на ліс і видимо, хотіла щось сказати. Але що саме — Данко не розумів. Він уже хотів встати і подивитися, та Фрузя, зрозумівши його намір, вчепилася йому за волосся і пригнула його голову до землі.

"Небезпека! — подумав хлопець. — Десь є небезпека!"... '

Ще кілька днів тому назад, опинившись в такому становищі, Данко напевне закричав би і покликав би Жакаре й Канту вголос. Тепер же він, уже набравши певного досвіду, того не зробив, лиш махнув у сторону ріки рукою, даючи знак своїм товаришам вернутися.

Цей знак був помічений відразу, й обидва індіани тільки на секунду насторожено по-заячому піднесли голови, а тоді кинулись бігом до Данка. Та в половині дороги Жакаре якимось неприродно високо підстрибнув і, перекотившись клубком, повалився на землю, зарившись з усього розмаху головою в траву. Одночасно Данко почув фурчання кількох стріл і навіть побачив, як дві з них встромилися в землю саме в тому місці, звідки перед секундою стрибнув уперед Канту. Фрузя запищала тихенько і забилася глибоко під камінь, а Данко, не тратячи ні секунди часу, вихопив з мішка фоґети. Як на злість, перших два були такі, що запалювалися від вогню, і, поки Данко знайшов третій, впав і Канту. Стріла пройшла наскрізь через його груди, але бідний індіанин ліз далі, поки не допав свого лука. Прилігши за корчем, Канту наложив стрілу і пустив тятиву. Данко в той самий момент шарпнув шнурок фоґета і гримнув у небо високим стовпом вогню. Тоді також вхопив лука і вискочив зі свого укриття. Тут побачив напасників: один уже лежав на землі, пробитий стрілою Канту, другий, присівши, закаменів, переляканий фоґетом, а третій у панічному стресі, гнався, мов божевільний, навікача. Данко полетів за тим третім, стараючись заложити стрілу на тятиву. Та від поспіху, поденервування і невправносте з цього нічого не виходило. Спущені стріли падали далеко від мети, а втікач все віддалявся. Данко аж тепер зрозумів, що йому дійсно далеко до звання справжнього лучника, і сердився на себе за те, що ніколи не вчився стріляти на бігу і ніколи не думав, що це йому колись придасться. Лишивши невдалі спроби зі стрілянням, котрі його тільки затримували, Данко тепер старався просто затримати голого індіанина і кричав йому вслід:

— Стій!.. Стій, не тікай!..

Але втікач зовсім не мав охоти зупинятися і біг так довго, поки дороги йому не перегородив яр. Ткнувшись сюди й туди, індіанин миттю обернувся і наставив на Данка лук. Хлопець сховався за дерево, витягнув одне буска-пе, тернув його об стовбур і кинув у той бік, де стояв ворог. В тій же хвилині рукав його сорочки пробила стріла, і він інстинктивно шарпнув руку назад. Перший тріск буска-пе зіллявся з голосним виттям, а за ним почувся шурхіт гілляк, ламаних падаючим тілом. Потім знову трісло буска-пе, і на кінець роздався стогін, повний жаху.

Данко тепер вискочив з-за дерева і підбіг до краю яру. Став над його берегом, глянув униз і, вражений, подався назад: не нижче яких чотирьох метрів він побачив тіло індіанина, що корчилось передсмертними судорогами в обіймах величезної жібої[66].

В один момент хлопець забув про все і вже хотів стрибати в яр на допомогу. Та, коли зблизився вдруге до урвища, побачив, що рятувати нема кого: кров густою цівкою збігала з уст невідомого дикуна, а жібоя стискала його далі, з хрускотом ламаючи своїй жертві ребра.

Тепер Данко пригадав своїх товаришів і, повернувши назад, погнав щодуху їм на підмогу. Але й тут запізнився, бо застав уже три трупи та вмираючого Канту, що лежав боком, простроплений наскрізь стрілою.

З розпукою в душі й сльозами в очах Данко стояв над смертельно раненим приятелем і не знав, що почати.

— Води!.. — слабим голосом обізвався Канту. — Пити!..

Заливаючись сльозами, Данко метнувся з казанком до ріки, приніс води і подав її вмираючому. Але Канту вже навіть не відкривав очей. І тільки коли Данко скропив його чоло й скроні, — опритомнів. Жадібно ковтнув трохи води і заговорив уриваним голосом:

— Ботокуди... Убіражарині бурги... Я помстився за себе і за Жакаре... Убив двох... Коли прийдеш до племені, скажи, щоб також помстилися....

— Канту, — глядячи кострубату голову, плакав Данко, — Канту... Скажи, як тобі допомогти?.. Як витягнути стрілу?..

Канту подивився на нього приязним свідомим поглядом і заперечливо похитав головою.

— Не можна... Не допоможе... Марагігана коло мене...

"Невже справді я не зможу йому нічим допомогти? — з розпукою думав Данко. — Невже він отак загине?.. Ах!"

— Слухай, Канту, — заговорив, глибоко схвильований. — Ти хочеш після смерти жити довго, довго? Хочеш? Хочеш, щоб твоя душа пішла до доброго, доброго білого Тупана, як це раніше було з душами ваших предків?

Канту широко відкрив очі, розпромінені радістю.

— Хочу, — сказав виразно.

— А хочеш там називатися так, як я — Богдан?

— Хочу.

Данко скоренько зняв зі себе материнське благословення, занурив його в казанок з водою, потім перехрестив ним Канту і, зливаючи трикратно воду на голову вмираючого, сказав:

— Хрещається раб Божий Богдан во ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

Тоді клякнув і підніс руки до неба.

— Христе Небесний, — зашептав палко, — я, може, не все зробив, як належалося, але робив якнайкраще. Прийми ж мого бідного похресника у Своє царство, за що зношу Тобі мою найщирішу молитву...

І Данко справді почав гаряче молитися.

Канту лежав нерухомо і дивився в небо так пильно й свідомо, ніби бачив там щось надзвичайно радісне.

А через півгодини Данко вже засипав його землею, поставивши над ним у головах дерев'яний хрестик. Поруч поховав також і Жакаре, та просив у Бога для всіх відпущення вільних і невільних гріхів.

Сонце вже стояло на вечірньому пружі, коли Данко скінчив з похоронами, і сів, самотній і пригноблений біля вогнища. До нього тихенько підійшла Фрузя і сіла поруч. Мудра мавпа ніби відчувала й розуміла всю трагедію, а тому не скакала, не показувала ніяких штучок, лиш сиділа смирно, згорнувши, як і Данко, руки на колінах.

— Що ж, Фрузенько, — обізвався зворушений Данко, — лишилися ми знову самі без проводу?

Фрузя відразу вилізла йому на руки і почала гладити його кучері.

— Хочеш мене потішити? — спитав Данко. — О, ти, мудре, добре сотворіння!.. Що ж ми зробимо тепер? Назад вертатися далі, як іти наперед. Підемо, напевне, до оселі г'ваянців. Самі підемо, без проводу...

Пророцтво збулося

Пекуча злоба душила Арасі й застинала йому зір, коли він після невдалої розмови з Інае вертався назад. Він майже нічого не бачив перед собою і йшов, як п'яний, або спотикаючись, або попадаючи ногами в ями, і тоді крізь зуби лаявся. Група г'ваянців дивилася на нього з-за дерев і вже здалека зрозуміла, що морубішабі не повелосся.

— Він так ходить, ніби напився ауаті[67], — з призириством зауважив Тамандуа.

— А, може, його ранили? — висловив здогад Журіті.

— Ні, — заперечив Тамандуа. — Він і туди йшов так само. Виглядає, як жакаре[68] на суші. Тьфу!..

Тим часом Арасі, обдряпаний і замузаний, мовчки підійшов до товариства і знеможено рунув на землю. Вся його шкіра, що звикла перед тим до одежі, тепер пашіла вогнем від дотиків жалких рослин і він численних здряпин. І він уже гірко жалував за своєю одежею, котру так нерозважно кинув у вогонь ще перед нарадою племені, щоб показатися перед племенем справжнім індіанином. Цю нерозважність мусів тепер покутувати на кожному кроці. І за що?..

Г'ваянці обступили пригнобленого морубішабу і чекали, поки він заговорить. Та Арасі тільки сопів і не говорив нічого.

— Чому вони тебе не прийняли? — врешті спитав Тамандуа.

Арасі нетерпеливо повів плечима і не відповів.

— Може вони там не знають, що ти — морубішаба Соняшного Роду? — і собі спитав Журіті.

— То ми підемо всі до них і скажемо...

— Підемо краще покличемо Самотнього, — докинув хтось із гурту. — Самотній — наймудріший муж племені, і він їм усе розкаже.

— Так, так! — підхопила решта. — Хай Інае поговорить з ними!..

Арасі підскочив і затунав ногами.

— Ідіть геть від мене!!! — закричав несвоім голосом. — Відчепіться!!! Забирайтеся звідси!!! Не хочу вас бачити!!!

Індіяни були вкрай здивовані: чому морубішаба так розгнівався, коли вони дають добру пораду? Давати поради кожному вільно.

Тільки один Тамандуа згїрдливо подивився на Арасі, а потім на ціле товариство і зробив владний знак рукою.

— Ходім! — сказав коротко і перший пішов геть.

Решта г'ваянців, кидаючи скісні погляди на Арасі, поволі відступила і один по одному посунула за Тамандуа. Найдовше затримався Журіті, але й він відійшов, й Арасі лишився сам. Тоді йому стало страшно, і він крикнув:

— Куди ви?! Верніться зараз же!.. Чуєте?.. Тамандуа, вернися!..

Не пройшло й хвилини часу, як з корчів тихо виринув спочатку Тамандуа, а потім і всі інші.

— Чого хочеш? — спитав різко Тамандуа і став у горду позу. — Раз женеш, другий раз кличеш. Слово морубішаби не є вітром, що міняється кожної хвилини. Слово морубішаби — скеля!

— Повбивайте їх!!! — кричав істерично Арасі, тупаючи ногами і показуючи вниз, де підносився дим вогнища. — Повбивайте всіх!..

— Тихо!.. — зашипів Тамандуа. — Як хочеш на них нападати, то пощо попереджуєш це криком?

Арасі схаменувся і перейшов на тихий шепіт.

— Ідіть туди, — наказував тремтячим голосом, — повбивайте всіх і заберіть від них те, що вони мають!..

— Добре! — відразу згодився Тамандуа. — Веди! — і подав Арасі лук і колчан зі стрілами.

Арасі з пострахом відступив назад.

— Ні, ні! — ледве спромігся вимовити від глибокого збентеження. — Ти веди, Тамандуа...

— Вести мусить морубішаба! — нахмутив брови Тамандуа. — Морубішаба керує і морубішаба наказує!

— Тоді я наказую, — став у величаву поставу Арасі: — ти, Тамандуа, будеш вести і керувати! Тебе всі мусять слухати, бо ти — найстарший серед нас!

— Добре! — знову погодився Тамандуа. — Слово морубішаби тверде і непорушне, як скеля! З твого наказу я веду! Бери, Світанку, зброю і йди за мною першим!

Арасі зовсім розгубився від страху:

— Я... Я... Я не вмю воювати на землі... На Блакитних Горах... Тупан сказав, що г'ваянці мусять мене вчити...

— Я ж і вчу! — наступав Тамандуа. — Бери лука й ходи! ,

— Я ще не навчився! — з розпукою крикнув Арасі.

— Тихо! — визвірився приглушеним голосом Тамандуа. — Коли не воюватимеш — не навчишся ніколи. Ходи, я сказав!

— Ти не смієш наказувати мені!.. Я наказую! Я морубішаба!

Тамандуа розсердився і шпурнув лук на землю з такою силою, що він, ударившись об землю, підскочив, як живий.

— Або ти наказуєш і тоді ти ведеш, — сказав, тремтячи від обурення, — або я веду і я наказую! Не може один вести, а другий наказувати! Ми так не вміємо воювати!..

Індіяни з величезним здивованням приглядалися і прислухалися до сцени, якої ще ні разу не зустрічали у своєму житті, і тільки похитували головами: справді, так вони не вміли воювати.

Арасі відчув, що його авторитет в очах дикунів швидко падає, і це могло скінчитися дуже сумно. Тому він, подумавши трохи, сказав:

— Добре. Ми підемо всі, і я також, але вночі.

— Ми привикли воювати вдень, — відповів Тамандуа, — коли світить сонце. Але, коли ти хочеш вночі — хай буде вночі. Слово морубішаби мусить бути тверде, як скеля!..

Сказав він це не то погрозово, не то іронічно і віддалився. За ним пішли всі, окрім Журіті, котрий, невідомо чого, дуже жалів молодого морубішабу. Одинокий Журіті з цілого гуртка ще не розчарувався в Арасі й на всі його промахи та незнання знаходив якісь виправдання. І тому також до одинокого Журіті Арасі не почував тієї ненависти, яку крив у душі супроти інших.

— Слухай, Журіті, — сказав він, зауваживши біля себе юнака, — коли ми відіб'ємо те, що забрали в нас оті, — він показав рукою вниз, — я зроблю тебе своїм приятелем.

— Тоді всі будуть твоїми приятелями, — відповів Журіті.

— Ні! — рішучо сказав Арасі. — Вони мене не шанують!

— Потім будуть шанувати.

— Мені потрібно, щоб мене шанували зараз, а не потім!

— Морубішабі потрібно, щоб його шанували завжди.

— Так, шанувати мене будуть всі, але приятелем будеш тільки ти.

— Приятелями морубішаби бувають лиш найстарші мужі племені. А я ще молодий.

— Я також молодий.

— Чим молодший морубішаба, тим старіших приятелів потребує.

Арасі спалахнув гнівом:

— То ти не хочеш бути моїм приятелем?!

— Хочу, морубішабо! — палко вишептав Журіті. — Це — велика честь! Тільки...

— Тільки ти ту приязнь мусиш заслужити.

— О, морубішабо!..

— Цить! Слухай мене: вночі, під час наступу, тримайся біля мого боку.

— Так не буде добре, морубішабо. Ми ніколи не нападаємо так, щоб триматися по двоє.

— Певно! Так ніхто не нападає. Але ти будеш триматися коло мене.

— Я зроблю, як накажеш. Тільки Тамандуа...

— Коли говорить морубішаба, Тамандуа мусить мовчати!

Журіті не смів перечити, але й не годився з Арасі, бо ліпше знав вдачу Тамандуа.

День видався для Арасі особливо довгим сьогодні, і він зі заздрісним здивуванням поглядав на своїх товаришів, котрих, здавалося, зовсім не цікавило те, що мало статися. Всі вони були спокійні і не проявляли ні нетерпеливості, ні страху. Хто вирізував якісь орнаменти на сопілці, хто поповнював запас стріл, а хто й просто собі лежав і нічого не робив.

Моема й Аракенъ, котрі спочатку були захоплені новим морубішабою і довго просили Тамандуа, щоб він взяв їх з собою, останні два дні якось віддалилися від Арасі, не підходили до нього і не зачіпали ні словом. Вони навіть сторонилися від Журіті, хоч раніше були нерозлучними приятелями. І тепер, коли насуплений Арасі лежав самотньо під широколистою пальмою, — Моема й Аракенъ, стиха перекидаючись жартами, перенизували своє намисто на нові шнурки.

А Журіті пропадав десь зо три години і вернувся, сяючи від радості: він оце вбив дві папуги і вспів уже зробити з їхнього пір'я прикраси для вух.

— На, морубішабо, — зі щасливою усмішкою подав він Арасі дві барвисті китички. — Це для тебе зробив. Дай лиш пробити дірки у вухах — і побачиш, як буде гарно...

— Відчепися! — гримнув Арасі. — Непотрібні мені твої дурні квачі! Не хочу!

Як злитий холодною водою, Журіті став, розгублений і огірчений.

— Чому не хочеш? — роздратовано обізвася Тамандуа. — Не випадає, щоб морубішаба племені не мав прикрас, коли їх мають всі, навіть діти.

— Морубішабі Соняшної Династії, — похмуро обізвася Арасі, — не випадає носити такі прикраси, що їх може мати кожний! Я дозволю себе прикрасити тільки тими намистами і сережками, що їх тепер мають наші вороги!..

Тамандуа пригадав собі ті гарні, блискучі речі, які він сьогодні бачив з урвища, і йому стало досадно, що вони прикрасять собою особу безвартісного морубішаби.

— Журіті, — сказав він, — подаруй мені ці сережки, а я тобі дам за них дві стріли. Згода?

Журіті, котрого боляче вразила відмова Арасі, дуже зрадив, що його сережки уподобав Тамандуа. Тамандуа, правда, не був морубішабою, але був заслуженим і шанованим мужем племені, і коли йому китички пір'я сподобались — значить вони були й справді чогось варті.

— Бери, бери! — втішився він. — Дай я сам тобі заселю їх у вуха. О, ти сьогодні будеш дуже гарно виглядати, і вороги напевне здивуються, коли побачать тебе з тими сережками...

— Вороги нічого не побачать, Журіті, — відповів Тамандуа, підставляючи вухо. — Ми будемо наступати вночі...

Перед самим вечором Тамандуа ще раз пішов у розвідку, а Арасі, відкликавши Журіті на бік, почав пригадувати йому попередню умову.

— Ти ж будь коло мене, Журіті, — говорив він. — Не відходь.

— Тамандуа може мене поставити в інше місце.

— Буде темно, він не побачить... Тоді ти підійдеш...

Журіті злякано крутив головою:

— Так не можна, морубішабо! Ніхто не сміє сходити з призначеного йому місця... Бачиш, коли в наступ іде ціле плем'я — тоді інакше. Тепер нас мало, і всі повинні стояти там, де накаже ватажок... Або, краще, веди ти. Тоді буде, як накажеш, і навіть сам Тамандуа тебе слухатиме...

Але Арасі добре розумів, що керувати нападом він не зуміє, і почав сердитись:

— Я би вів... Я вмію краще вести, як Тамандуа... Але ви всі навчені інакше і не зрозумієте моїх наказів. Чи то би було добре, коли б я почав вигукувати накази вголос?

— Ні, ні! — замахав руками Журіті. — Вголос не можна! Вороги почують. Треба тихо-тихо, по знаках...

— О-о, бачиш! А ви не знаєте моїх знаків, так саме, як я не навчився ще ваших. І коли Тамандуа подасть знак, то я не знатиму, що робити. Треба, щоб ти був коло мене і пояснив.

Присилуваний до згоди, Журіті покірно зітхнув і спустив голову, але був свідомий того, що так не робиться.

Однак, коли зблизилася хвилина виступу, Тамандуа перекреслив пляни Арасі. Суворий, але справедливий ватажок вважав, що він і Арасі, як відповідальні за напад, повинні бути обоє на найбільше небезпечному місці.

— Ти, Світанку, йтимеш, поруч зі мною, — безапеляційно наказав він.

Арасі відразу хотів запротестувати, але передумав. Постановив собі, що по дорозі він якось відстане і, або приєднається до Журіті, або взагалі причаїться в безпечному місці, поки напад не скінчиться.

Тамандуа мав простий плян: поділити гурток на дві частини і напасти на ворогів одночасно з півночі й півдня. Нападени таким чином опинились би в пастці, бо ні на круте урвище, ні в ріку втікати не могли.

Загорівшись зранку бажанням об'єднатися в мирі з посідачами г'ваянських скарбів, Тамандуа тепер горів бажанням бою. Війна і безпека були для загартованого вояка наймилішою розвагою, були потребою, і його зараз цілком не турбувала думка про те, чи добре він робить.

Те саме почували й інші, і, за винятком одного хіба Арасі, ніхто тепер не думав над вартістю і значенням Соняшних Клейнодів. Головне було — напасти, перемогти і відібрати. Для чого нападати, кого перемагати і що відібрати — грало другорядну роль.

Коли на землю спустилася глибока темінь і стерла границі між небом і землею, коли розпливлись у чорній синяві контури дерев і гір, — Тамандуа дав знак наступати. Він, Арасі, Журіті і ще два старші вояки пішли в обхід поза урвище і мали вдарити з півдня. Аракень і Моема в товаристві трьох досвідчених мужів повинні були вдарити з півночі.

Видавши останні розпорядження, Тамандуа махнув рукою і пішов уперед. Арасі повинен був йти за ним, а Журіті — передостаннім. Під час самого нападу група мусіла переформуватися в такий спосіб, щоб Тамандуа став посередині, по обох боках від нього Арасі й Журіті, а по крилах групи старші вояки.

Та не пройшли й кільканадцять кроків, як Тамандуа почав штовхати Арасі і знаками показувати, щоб ішов тихіше. Справді, вся чвірка посувалася безшумно, лиш біля одного Арасі чомусь постійно шелестіли гилки і трава, або хрускав під ногами сушняк. Як він не старався, як обережно не ступав — нічого не помагало. Тамандуа не говорив ні слова, але Арасі відчував, що його незграбність лютить не тільки провідника, а й решту товариства. Лютило це навіть самого Арасі, бо, чим далі, то справа ставала гіршою, а штовханці — безпардоннішими і сильнішими.

Напевне, коли б суворий Тамандуа не зобов'язався вчити недосвідченого морубішабу, — він би попросту викинув його з ряду, щоб не мати клопоту. Однак тепер, хоч Арасі міг все попсувати, він не почував за собою права того зробити і своє невдоволення зганяв кулаками. Мав переконання, що вороги їх уже почули, але пляну не зміняв і вперто посувався вперед.

Повзли вони довго. Так страшно довго, що Арасі вже втратив надію прийти колись на місце. З нього виступили вже семі поти, в роті пересохло від спраги й хвилювання, а в підошві ноги немилосерно докучала вбита тернина. Цілу дорогу він тільки те й думав, що про втечу. Та це були даремні думки: з-заду за ним ліз вояк, який напевне до того не допустив би.

Нарешті, завернули ліворуч і почали мовчки перегруповуватись. Тамандуа припав до землі, старші вояки повинні вже були також десь позаймати свої позиції, хоч Арасі їх не чув і не бачив. Він тільки якось намацав рам'я Журіті і вчепився за нього. Та в тій же хвилині дужа рука Тамандуа штовхнула його в другий бік, і Арасі з усього розгону сів просто на колючий кактус.

— У-а-й!!! — заверещав він від несподіванки й болю, і цей крик вирішив весь дальший хід подій.

Відразу зафурчали, невідомо звідки, стріли і перша з них пробила руку Арасі нижче плеча.

— Журіті!!! — завив він на всі груди. — Журіті, я ранений!.. Тікаймо!.. Тікаймо всі!..

Крики, спів тугих тятів і стогони зіллялися в одну страшну гармонію завзятої боротьби ворогів, що зійшлися лице в лице.

— Журіті!.. — кричав розпачливо Арасі. — Сюди, до мене!..

— Я тут, мору... — почувся голос Журіті, але відразу його гаряче тіло здригнулося і похилилося до землі, а слово залишилося недосказаним на половині.

Арасі подумав, що наступила його остання хвилина і закликав благально:

— Гваянці, не стріляйте!.. Ви гваянці і ми гваянці!.. Мир! Ми-и-и-р!..

Викрикаючи ці останні слова, Арасі вже опинився далеченько і, впавши під якийсь корч, почав витягати стрілу з руки.

— Мир!.. Мир!.. — донеслося до нього з п'їтьми. — Навіщо нападаєте, коли хочете миру?

— Коли ви також гваянці, то чому не приходите з миром?.. — підхопив інший голос.

— Ви не прийняли миру від нашого морубішаби! — відповів голос Тамандуа.

— Ваш морубішаба не хотів миру! Він взагалі нічого не вартий!.. Наженіть того

нездару!.. Приєднуйтеся до нашого морубішаби, наш кращий!..

— Звідки ж ви?.. — почувся знову голос Тамандуа.

— Ми з Долини Ігурей. А ви?

— Ми з-над Жовтої Ріки.

— Приєднуйтеся до нас!

— На це треба згоди племені... А приймете нас?..

— Приймемо, приймемо!.. — почувся радісні вигуки. — Мир!..

— Мир!..

Арасі божеволів, чуючи, який зворот прийняла справа, і вже хотів тікати далі, але коло нього виринуло дві постаті і в одній секунді заломили йому руки назад.

— Тепер ти даси звіт на раді племені!.. — з ненавистю в голосі пригрозив Аракень.

— Тепер я помщуся за Журіті!.. — насилу видобув зі себе слова потрясений жалем і люття Моема.

— Не смій, Моемо! — відіпхнув товариша Аракень. — Він мусить стати перед радою племені живим! .

— Бідний Журіті!.. — заплакав Моема. — Він своїм тілом заступив оцього боягуза, і сам загинув!..

— Журіті мусів загинути, — сумно відповів Аракень, спритно зв'язуючи в темноті руки Арасі. — Він бачив Анянгу, пам'ятаєш?.. Самотній сказав, що це віщує для нього нещастя. І так сталося: пророцтво збулося!..

Нечуваний гість

Вже минуло три дні й три ночі, відколи Данко знову залишився сам в дикій місцевості. Коли б Канту і Жараке не загинули — він напевне вже досі був би в оселі. А так, ішов, тільки приблизно уявляючи собі напрямом, нераз блукав, нераз, натикаючись на перепони, вертався назад і тратив багато часу намарне.

Щоправда, Данкові тепер вже було значно легше давати собі раду і завдяки набутому досвідові, і завдяки лукові, і завдяки бомбам та фогетам, і завдяки вірній та нерозлучній Фрузі. Маючи вогонь і зброю, він уже не боявся ні голоду, ні нападу дикого звіря вночі, а вдень перед небезпекою його остерігала мавпа. На щастя, вони вже були близько від осель, і звірини в цих околицях зустрічалось мало. Двічі тільки, коли Фрузя проявляла великий неспокій, поглядаючи в гущавину, Данко кинув туди буска-пе і потім чув, як, ломлячи сушняк і шурхаючи боками об гущавину, тікали геть якісь звірі.

Позатим, можна сказати, не траплялося ніяких помітніших пригод. На ніч Данко розкладав вогонь, вдень ішов, тримаючи наготові лука, а в кишенях — буска-пе, і тільки одного пильнував — щоб знову не наступити ненароком на якусь гадюку.

Вигляд хлопця заслуговував на найбільше співчуття: одяга порвалася так, що спина була гола; обірваний чобіт розлітався до решти, і прив'язування підосви вже нічого не помагало; волосся, що протягом останніх днів розчісувалося виключно при допомозі пальців, відросло, скудовчилось і постійно спадало на очі; шнурки від

наплечника в'їдалися в тіло і понатирали глибокі рани. На додаток до всього Данко почував себе хворим. Вже того самого вечора, коли він поховав своїх приятелів, його почало ціпити, або кидати в гарячку. Спочатку хлопець пояснював це нервовим потрясенням, але пізніше зрозумів, що причиною його хвороби була спина: вона вся пашіла вогнем, свербіла і боліла так, ніби її роздирали десятки маленьких сверликів.

На другий день, коли сонце пригріло сильніше, біль і свербіння збільшилися, Данко, скинувши наплечника та загнувши руки назад, почав обмацувати свої плечі. Виявив на них численні гудзики і зрозумів, що його обсадила своїми хробачками муха-берна. Це було, безперечно, дуже бридко, хоч і не так небезпечно. Данко навіть знав, як можна тих паразитів позбутися, але сам не міг нічого зробити.

Берна, подібно, як і муха-варіжейра, відкладає яйця на живих тваринах і людях. Різниця тільки в тому, що хробаки варіжейри мандрують по цілому організмі і руйнують його цілковито, а хробаки бери залишаються на одному місці, творять довкола себе мішечки і сидять в них до моменту зрілості. Їхні темні головки видніються на самій поверхні шкіри, як великі вугрі, а цілий хробак, що доходить довжиною до 2,5-3 см., вростає глибоко в мускули. Закінчивши цю переходову стадію розвитку, берни випадають з тіла і зариваються в землю, звідки через якийсь час виходять розвинутими мухами. В тілі залишаються по них дірочки, котрі скоро гояться, якщо туди не потрапить якась інфекція, і людина, чи тварина залишаються здоровими.

Однак, наявність тільки одного такого хробачка спричинює людині великі терпіння. А Данко мав їх у своїй спині не одного, а десятки. І коли б він міг побачити свої плечі — напевне перелякався б: всі вони були вкриті гудзиками, на вершках яких виднілися темні цяточки, а довкола кожного горбочка тіло почервоніло і спухло. Набрався він тієї погані вже давніше, але відразу, поки хробачки були маленькі, він їх не помічав. Та паразити ростуть скоро і, чим більшими стають, тим більші терпіння приносять. Отож і не дивно, що Данко дістав гарячку, стратив апетит і не міг спати.

Та на тому ще не був кінець. Пальці лівої ноги в розірваному чоботі також чомусь понапухали і почали свербіти нестерпно. Данко спочатку не звертав на це уваги, але на третій день своїх блукань, коли свербіння стало особливо надокучливим, скинув розбитий чобіт і уважно оглянув ногу. Виявилось, що довкола нігтів і в підошві загніздилися ножні блішки, що їх в Бразилії називають "бішьо де пе". Ці паразити, величини макового зеренця, зовсім подібні до звичайних бліх, тільки не скачуть, а дуже швидко лізуть боком. Найбільше множаться вони по господарках, де є свині, кози або вівці, коло ратиць яких "бішьо де пе" знаходить особливо догідні для себе умовини. Допавшись до людини, ніжна блішка вибирає найгрубшу шкіру на підошві, або влазять під краєчок нігтя і вгризається в середину. Там вона відкладає величезну кількість яечок, довкола яких створюється оболонка величини конопляного сімени. Інколи ця блішка влазить під пазурі рук, але це порівняно рідко трапляється.

"Бішьо де пе" є небезпечні тим, що вони ніколи самовільно не покидають своєї жертви. Коли їх не винищити і не повидовбувати їхніх мішечків з яйцями, — вони можуть так розмножитись, що перетворюють ступні ніг і пальці в нефоремні, спухлі,

спливаючі сукровицею обрубки, і можуть легко довести до гангрени, зараження крові і смерті.

Виявивши у себе небезпечних "пасажирів", Данко негайно озброївся кількома кактусними колючками і взявся за "полювання". Справа посувалася дуже погано, бо кінчики колючок ломалися, а тупа колючка не хотіла влізати в тіло. Однак, головніші гнізда таки вдалося повитягати, хоч операція була досить болюча, а відсутність будь-яких дезінфекційних середників могла привести до великої небезпеки. Єдине, що міг хлопець зробити — це промити скривавлену ногу перевареною водою, що її передбачливо завжди носив з собою в пляшці, а ранки позаливати лікувальним соком кактусів.

Скінчивши з тим, Данко вирішив відпочити. Почував себе сьогодні якось дуже погано, і тепер, коли припікало сонце, не мав сили далі йти.

Він зупинився над берегом ріки і догадався, що це мусить, власне, бути ріка Ігурей, що протікала попід кряжами Каагвасу і Маракажу і що над цією рікою десь трохи вище мусять бути індіанські оселі, до яких він ішов.

Та свідомість, що він підходить до мети своєї мандрівки, якось зовсім не тішила хлопця. Все йому стало байдужим, і він бажав лиш одного — лягти і відпочити.

З трудом проковтнув кілька овочів, випив сік з диких помаранчів, заліз в купу корчів, підклав під голову мішок і ліг. Він тепер був дуже обережним і ніколи не зупинявся спочивати на відкритих місцях. Навіть вночі, коли розкладав вогнище, ховався сам поміж каміннями, щоб його не було помітно і щоб бодай з однієї сторони мати забезпечений захист, чи то від хижака, чи то від стріл.

Як тільки він заплющив очі, віддаючись спокоеві, відразу на його груди навалився гнітучий тягар думок і спогадів. За останні дні вони все збільшувались і доповнялися новими картинами. В цей порівняно недовгий відрізок часу хлопець занадто багато пережив і пізнав нових людей, злих і добрих. На початках своїх блукань він згадував тільки батька, Коарасіабу й отця Вісенте. Пізніше до них долучилися Арасі, Жульо, Оба й Пойзе. Ще пізніше — Ітапіра, Канту й Жакаре. Вони з'являлися несподівано на його дорозі, несподівано зникали, і в кінцевому висліді Данко лишився сам в товаристві одинокої Фрузі. Тепер іде знову далі, щоб зустріти нових людей і нове невідоме. Чи довго ще так буде, і як воно все скінчиться?..

Тато, падре Вісенте, школа, книжки, чиста постіль, свіжа білизна, спокійний сон і смачна їжа... Чи то справді було колись, чи то лише йому колись снився гарний сон?..

— Треба заснути, — плутався думками Данко. — Треба заснути і воно знову вернеться...

Але й заснути не міг. Ловив себе на тому, що весь час потирав сверблячу спину об траву. Його аж поривало зірватися на ноги, впертися плечима об рапаву[69] кору дерева, або об камінь і обдертися до костей. Але Данко стримувався від такого незрозумілого кроку і потішав сам себе тим, що оселя г'ваянців уже близько, і там він знайде допомогу. Покищо мусів терпіти і не тратити притомности.

Реальна дійсність то притьмарювалася гарячою млістю, то виступала знову під

впливом свербіння й болю спини. Але остаточно повернула Данка до неї Фрузя. Вона прибігла звідкись з лісу, окрилась під боком свого пана і причаїлася, немов закаменіла.

Вивчивши вже добре поведінку мавпи, хлопець зрозумів, що поблизу щось є. Але — що?

Він тихенько обернувся зі спини на груди і став пильно визирати з-за корча. Незабаром почув шелест гущавини і людські голоси. Серце його тривожно затовклося: "Вороги, чи приятелі?" — поставив собі питання.

На відповідь не довелося довго чекати, бо зараз же з-за сусіднього горбка вийшло на галявину п'ятеро голих індіан. Вони йшли спішно, не криючись, і розмовляли досить голосно. Але з їхньої розмови Данко нічого не розумів. Тільки коли вони порівнялися з ним — він побачив, що в кожного в нижній губі було втиснене дерев'яне кружальце, і зі страхом подумав: "Ботокуди"!.. :

Фрузя, ніби також зрозумівши небезпеку, притулилася до нього ще щільніше, а її дрібненьке тільце нервово тремтіло.

Данко дуже боявся, що ботокуди помітять його присутність, або почують її по запаху, на який індіанці є чутливі нарівні зі звірями. Але, на щастя, вітер віяв з їхнього боку, і Данкові аж в носі закрутило від їдкого смороду.

Вся група зупинилася на віддалі кільканадцяти кроків і почала про щось радитись. Данка обілляв холодний піт:

"Ану ж, — думав собі, — вони схотять перейти до ріки, і я опинюся супроти них під вітром?.. Або може з них кому захочеться заглянути в цю купку корчів — і що тоді?.."

На мить йому прийшла до голови думка — чи не пополохати цих небезпечних гостей фогетами? Але він зараз же відкинув її: поки б він сягнув рукою до кишені, поки витягнув би буска-пе, поки встиг би його запалити і кинути — міг би себе видати і впасти мертвим від стріли. А в тому випадку, коли б їх і наполохав, то вони вернулись би до оселі і привели б допомогу.

"Ні, — вирішив Данко, — буска-пе треба лишити хіба на скрайній випадок. Краще перечекати".

І дійсно, його рішення було розумним, бо дикуни ще трохи пошварготіли, помахали руками і подалися спішно на схід. Данко перехристився. Фрузя також спочатку обережно підняла голову і послухала, а потім вилізла з корчів і весело пострибала далі, нюхаючи свіжі сліди. При тому форкала, робила невдоволені гримаси і давала знати, що залишений ботокудами запах їй ніяк не подобається.

Вичекавши ще трохи, Данко підвівся і став збиратися в дорогу. Не дивлячись на те, що сонце було ще високо і припікало добре, йому було холодно. Від надокучливого свербіння спини і недавнього переляку його ціпило і морозило, хоч, безперечно, він мав високу температуру.

З трудом натягнув наплечника, котрий видався йому надзвичайно важким, забрав колчан з луком, гукнув на Фрузю і рушив далі.

Ішов тепер з подвійною обережністю, скрадався та пильно роззирався на всі боки. Голова була страшенно важка, кров рівномірно й напружено біла в скроні,

відзиваючись у вухах шумом морського прибою, і через яких чверть години Данкові зробилося гаряче. Йому почало видаватися, що земля, немов м'яке тісто, розпливається і перехиляється то вперед, то назад а горби й дерева двояться і щохвилини міняють форми.

— Ов, зі мною зовсім погано!.. — злякався Данко і приложив долоню до чола. — Проти ночі гарячка ще збільшиться, і тоді я можу пропасти...

Горбкувата місцевість лагідно збігала вниз. Де-не-де світили до сонця голі боки скель, а дерева то збігалися у густі купи, то розбігалися, лишаючи зовсім чисті галявини й долини. Місцями показувалися помітно протоптані стежки, і це вказувало, що оселі справді недалеко.

Як воно сталося — невідомо, тільки Данко зі здивованням помітив, що йде вже без наплечника. Переляк моментально вернув йому притомність, і він скоренько побіг назад. Пройшовши зі сто кроків, побачив свого мішка на землі й дуже зрадив.

"Невже я скинув цей мішок? — дивувався він, завдаючи з трудом наплечника на спину. — Як це могло статися?.. Ага, гарячка!.. Я маю гарячку..."

Він поплентався далі, але незабаром піймав себе на тому, що йде знову без наплечника, і знову вернувся. Мішок лежав на землі при самому березі ріки. Данко розв'язав його, витягнув звідти пірвану сорочку, намочив у воді і приложив до голови. Після довго обмивав лице, мочив скроні, поки йому не стало зовсім легше: гарячка ніби зменшилася і думки прояснилися.

Підбадьорений і освіжілий, хлопець вдягнув наплечника і пішов уперед. Йому здавалося, що холодний обклад на голові цілком вернув йому притомність, і тепер він вже розуміє. Але дуже скоро переконався, що помиляється: сорочка з голови кудись поділася, а сам він сидів під грубим стовбуром дерева і роздягався.

— Господи! — захопився Данко за голову. — Та що ж це зі мною діється?! Як загублю мішок, то що тоді робитиму?..

І він почав спішно одягатися. Сяк-так понатягав на себе сорочки, при чому верхня опинилася на споді, а спідня — поверх, і взявся за наплечника. Та на цей раз уже не міг його підняти з місця. — Не дам ради, не понесу!.. — з розпукою застогнав він. — І що ж тепер буде?..

Хлопець почав безпомічно оглядати по сторонах і несподівано побачив вище своєї голови дупло у дереві, біля якого він сидів. Це була дуже стара широколиста і білокора татажуба, що мала понад метр у промірі і від старости спорохнявіла всередині.

Якась думка шибнула Данкові до голови, але зараз же змішалася з уривками інших думок і втікла, а хлопець стояв розтулений, не знаючи, що почати. Водив отуманеним зором по далеких околицях і зауважив, що просто на нього біжать оки індіанської оселі. Вони підбігли і стали так близенько, що Данко навіть витягнув руку, аби до них доторкнутися. Та від того оки почали тікати назад і віддалятися, поки не зупинилися десь вдалечині і не стали рівною підковою, як сірі смушеві шапки.

Данко приплющив очі і стиснув долонями скроні.

— Чекай, чекай!.. — говорив до своєї розбурханої крові. — Мушу все добре

зрозуміти... Я бачу оселю... Індіанську оселю... Довкола неї нема частоколу... Отже, це оселя ботокудів... Там поблизу мусить бути і оселя гваянців. Так казав Ітапіра... Тепер... Тепер... Як же це?.. Я мушу йти... Треба обминути ботокудів і потрапити просто до гваянців... А... А наплічник?.. Не можу його нести... Не маю сили... Гарячка... Загублю, або потраплю в руки ботокудів... Мішок... Оселя... Дупло... Треба покласти оселю в дупло і йти до наплічника... Ні, щось не так!.. Ага, треба дупло покласти до оселі... Ні, ні, і це не так!.. Що ж я маю зробити?.. Спокійно!.. Я маю гарячку і мушу думати спокійно... А-а, вже знаю: треба наплічника сховати в дупло, а самому йти до оселі!.. Так, так!..

І він пильно стежачи за цією думкою, щоб вона знову не втікла, почав пхати наплічника вгору.

Та це йому ніяк не вдавалося. Обезсилені руки тремтіли, а гарячка наново опанувала мозок і плутала йому думки.

Фрузя сиділа на гілляці того самого дерева і з цікавістю придивлялася до незрозумілих намагань свого пана. Їй видалося, що хлопець придумав якусь забаву, а тому вона скоро зіскочила з дерева і собі вхопилася за мішок. Шарпнутий з двох боків, наплічник розв'язався, і все, що було в ньому, на велику втіху мавпи, розсипалось довкола. Данко сердито крикнув на свою помічницю і тим криком загнав її назад на дерево, а сам взявся збирати порозкидвані речі і вкидати їх в дупло.

Скінчивши з цією роботою, хлопець пхнув зверху й мішок, а потім притулився до дерева, щоб віддихатися і зібрати свої думки. Голова у нього ішла обертом, а в очах снувалося червоне вогнене прядиво.

— Тепер все!.. — промимрив уголос сам до себе. — На всякий випадок маю в кишені кілька буска-пе і одного фогета... А це дупло?.. Треба запам'ятати дерево, щоб потім знайти... Ага, он там три великі камені, і з-під них б'є джерело... Дерево червоне... Ні, цього не може бути, дерева не бувають червоні!.. Це мені в очах червоніє, і сонце фарбує зараз усе в червоний колір... Яке ж це дерево?.. Ах, це— татажуба!.. Листя широке, а стовбур мусить бути сріблито-білий... Тільки, чому ж це все так тяжко запам'ятати?..

Данко ще раз все уважно оглянув і повторив уголос: .

— Три великі камені, з-під яких б'є джерело... Дупло в татажубі... Добре!.. Так... Тепер вже не загублю мішка і не потребую його нести... Але що далі?.. Ах, я мушу йти до оселі!.. Де ж вона?..

Обидві оселі лежали перед ним у віддалі якого кілометра і в скісних проміннях сонця виднілися, як на долоні. Але Данко їх бачив невиразно. Так що мусів добре напружити зір і пам'ять, поки впевнився, що це не мана і не витвір хворої уяви.

— Так, — пояснював собі, — бачу обидві оселі. Ось тут, ближче, — оселя ботокудів, а там, трохи далі, обнесена частоколом — оселя гваянців... Треба, отже, йти до загородженої оселі... Розумієш, Данку, до загородженої оселі!..

Але це вже була його остання свідомі думка, бо що було далі — того він ніколи не міг пригадати. Тільки, як крізь сон, марилося йому, що хтось невидимий взяв його руку

в ніжну долоню і попровадив у напрямку осель, на захід. Данкові стало дуже добре й спокійно на душі, і він, не то йшов, не то летів, ледве торкаючись ногами землі..

Потім ніжна рука десь щезла, а він з усього розмаху плюхнувся по пояс у воду невеличкої річечки і відразу отямився. Холодний дотик води примусив його спочатку здригнутися, а потім видався таким розкішним, що хлопець присів і занурився у воду по шию. Від того спина відразу перестала боліти й свербіти, а гарячка, ніби розчинялася і спливала з хвилями, уступаючи місце здоровій силі бадьорости.

Данко з насолодою хлюпався в ріці, мочив голову, пив жадібно пригорщами і голосно порскав з приємности.

— Ох, як же це добре! — зітхнув він на цілі груди, але зразу ж зі страхом вхопився за кишенью. — Фоґет!.. Буска-пе!..

Він моментально вискочив на берег і вивернув кишенью: всі буска-пе перетворилися в сіру кашу, а паперова рурка фоґету розклеїлася і набрала повно води.

— Маєш тобі!.. — мало не заплакав з досади Данко. — І що ж тепер?.. Вертатися назад до дупла?.. А де ж я тепер знайду те дерево?..

Справді, на землю вже сходив присмерк, а сріблокорої татажуби ніде не було видно. Натомість з-за горбка цілком виразно доносився гомін людських голосів і пахло димом.

Данко витріпав кишенью в річку, обмив руки і обережно виглянув з-за горбка. Праворуч, зовсім близько, лежала оселя ботокудів. Довкола ок тинялися ще поодинокі індіани і перекидувались між собою кількома словами. Трохи далі, в лівій стороні, за високим частоколом причаїлася оселя гваянців. Там було тихо, і тільки з декотрих дверей пробивалося червоняве світло вогнищ.

Затаївши віддих і намагаючись не робити найменшого шуму, Данко поповз у напрямі гваянської оселі. Припадаючи в ямки і ховаючись поза корчами, успішно проповз уже половину дороги і побачив, як з брами частоколу вийшло під охороною двох вояків дві жінки з коновками і пішли йому напереріз. Дійшовши до купи корчів, які росли біля великих каменів, жінки схилилися, і Данко догадався, що вони набирають воду. Коли б був ближче до них — гукнув би і пішов би разом з ними. Але того не зробив з двох причин: по-перше, його могли б почути ботокуди, по-друге, гваянці могли б злякатися і пробити його списами перше, ніж він успів би щось сказати. Тому Данко припав за корчем і перечекав, поки жінки не понабирали води і не вернулися назад разом з чоловіками. Тоді скоро поповз наперед і незабаром опинився в корчах біля джерела. Тут сховався і став чекати.

Було вже зовсім темно, і сидіти в корчах не належало до великої приємности. Спина почала боліти й свербіти з подвійною силою, а Данко вже боявся, що по воду сьогодні більше ніхто не прийде. Однак помилявся. Через якийсь час знову вийшла з воріт частоколу групка людей і пішла в сторону джерела.

Данко страшно хвилювався і старався собі якнайдокладніше пригадати всі науки Коарасіаби, що стосувалися до такого випадку.

Жінки й чоловіки йшли тихенько, але скоро, і за яку хвилину часу наблизились до

корчів, де сидів Данко. Тоді хлопець озброївся у всю свою відвагу і обізався півголосом:

— Тут є Данко Сокіл — приятель Соняшного Волоса. Я прийшов до Квітки — матері молодого морубішаби та до її брата Жібої.

При перших словах вся група стала, як врита в землю, а в жінок повипадали з рук коновки. Чоловіки ж сахнулися назад і понаставляли списи. Але це було тільки одну секунду. Потім жінки з диким виттям погнали до оселі, а чоловіки нерішучо почали переминатися з ноги на ногу.

— Чого ж ми полякалися? — врешті обізався якийсь голос. — Гість робить так, як велить закон.

— Гість?! — обізавалися другі. — У нас ніколи не буває гостей!

— Так, гостей у нас не буває, а тому цього першого гостя мусимо зустріти з пошаною. Закон є законом! — сказав перший голос. — Повтори своє ім'я, чужинце, і не бійся нас.

— Я є Данко. Данко Сокіл — приятель Соняшного Волоса.

— Чекай тут! — наказав голос.

Г'ваянці бігом побігли до оселі, а Данко лишився сам. Помимо того, що справа обернулася в щасливий бік і йому лишилося вже небагато до осягнення мети, хвилювався чомусь страшно. А спина, ніби завзялася, пекла і боліла так, що хлопець аж зубами скрипів.

— Господи, хоч би вже скоріше це все скінчилося! — стогнав він. — Я вже не витримаю довше!.. І де це вони поділися, що так довго не приходять?..

Він горів з нетерплячки, пильно вдивляючись в бік оселі, де зчинився рух і гамір.

— Ну, слава Богу! Здається, вже йдуть... Ох!!! — крикнув раптом, почувши, як щось волохате буцнуло його головою в обличчя і обхопило за шию. — То ти, Фрузю??! Бодай же тебе, як ти мене злякала!.. Де ж ти була, волоцюго, га?..

Фрузя, звичайно, не могла нічого відповісти, лиш лащилася коло хлопця і з радости кілька разів лизнула його в ніс.

— О, моя добра мавпочко!.. — гладив її Данко. — Я знову забув про тебе. Чекай, тепер уже не забуватиму. Ось зараз прийдуть по нас, і ми вже будемо в безпеці. Я тепер тебе не покину...

Від оселі зближалися люди.

— Чужинце, — пролунав з темноти знайомий голос, — хоробрий Жібоя і його сестра — славна Квітка чекають тебе. Ходи з нами!

— Я йду, — відгукнувся Данко, вилазячи з корчів. — Зі мною мавпа. Не бійтеся її не робить їй кривди.

Хоч було темно, індіани побачили на Данкові одягу, і це їх знову насторожило. Але звичай забороняє щось розпитувати гостя так довго, поки він сам не розкаже про себе всього, що має казати. І г'ваянці, мовчки обступивши Данка, попроварили його до оселі.

Минули сторожі біля входу за частокіл, при чому вартові дуже пильно придивлялися до дивних гостей, минули кілька ок і нарешті зупинилися. Тут показали

Данкові рукою на вхід, а самі лишилися на дворі.

З тремтінням серця хлопець зігнувся і вступив до індіанського житла, що було освітлене тільки полум'ям багаття. Не говорячи ні слова, приступив до вогнища і ліг горілиць на розстелені шкури, де вже лежав господар з обличчям, накритим шкірою з якогось звіря. Данко й собі накрив обличчя носовою хустинкою і крізь щілину поглядав на те, що робить Іботіра. А Іботіра, з трудом окриваючи цікавість і збентеження на обличчі, спішно вешталась коло вогнища, готуючи прийняття. Її кремезне, мускулисте тіло вилискувалось проти вогню і здавалося вилитим з поливаної глини. В спритних жилавих руках робота горіла, і незабаром над вогнищем повисли великі кусники м'яса.

Данко відхилив хустинку і глянув у другий бік. Тут помітив хлопця, що злегка гойдався на гамаку і також з цікавістю зиркав на гостя.

"Коема!" — догадався Данко.

Ситуація була дивно-комічна: ось їх тут є четверо, і у всіх сверблять язики з нетерпелячки, а одночасно вони всі мовчать і чекають, поки гість не наїсться і не нап'ється. Бо щойно тоді можна буде почати розмову.

Та Данко не витримав.

— Жібое, — обізвався він, — закон не велить говорити гостеві перед гостиною, але я більше не можу терпіти. Поки Квітка прилагодить їду — подивись на мої плечі. Я хворий через них і не зможу вам нічого оповісти.

Жібоя відразу сів.

— Покажи свої плечі, — сказав. — Що там у тебе таке?

Данко без пояснень обернувся спиною догори і почув, як Іботіра скрикнула.

— Ранку, — гукнула вона, — у гостя берни! Дивись, як у нього спухла спина! Давай сюди сало і тютюн, скоро!..

— Іди до своєї роботи, Квітко! — строго наказав Жібоя. — Ми з Ранком самі дамо раду.

Тепло, що йшло від вогню ще більше роздразнило хробаків, і Данко почав з болю кусати собі руки, щоб не завити диким голосом.

Тим часом Коема метнувся кудись у темний кут і приніс усе потрібне для лікування: це було сало з дикої свині і тютюн.

Поки Жібоя нарізував сало тоненькими платочками, Коема жував тютюн і все скося поглядав на Данка.

Хробаків берни позбувають досить простим і нешкідливим способом: на головку паразита владуть тоненький шматок сала, а на сало — розжований тютюн, і щільно об'язують зверху. Хробаки негайно вгризаються в сало, пробивають його наскрізь і тоді попадають головками в тютюн. Нікотина вбиває їх моментально, і вони гинуть. Тоді треба лиш уміло відкинути обклад так, щоб не попереривати хробаків, бо коли в тілі залишиться якась їх частина — на тому місці неодмінно постає боляк.

Спочатку, як лиш його грудна клітка опинилася в тугих обіймах обкладу і хробаки заворушились, добираючись до сала, Данко думав, що збожеволіє. Мав таке почуття, ніби його спину роздирали десятки гострих, розпечених на вогні гачків. Але мало-

помалу біль утихав, і хлопець захотів спати. Ще ні разу в житті його так не морив сон, як в цю хвилину. Як не старався Данко тримати отяжілі повіки, як не боровся зі собою — дарма!

— Хай буде. — ворушилась в голові млява думка. — Хай буде... Я тільки трошечки задрімаю... На одну хвилинку... — і він заплющив очі.

Коли розплющив їх знову — з великим здивованням помітив, що лежить роздягнений у гамаку, а в отвір оки пробивається світло соняшного ранку. Іботіра й Жібоя спали навпочіпки біля пригаслого багаття, а Коема, як і Данко, лежав у другому гамаку і рівно дихав у глибокому сні.

Ледве вспів Данко поворухнутися, як всі трое сплячих відразу прокинулись і повернули до нього голови. А Жібоя підійшов до гамака і спитав:

— Ну, як? Вже не болить?

— Ні, нічого не болить, — відповів Данко, розправляючи плечі. — Але я й справді проспав усю ніч?

— О, ти дуже твердо спав! — усміхнувся Жібоя. — Ми повитягали берни, прикладали до спини ліки, потім перенесли тебе на гамак, а ти нічого не чув. Я б так не заснув, навіть коли б зовсім упився. Ходи їсти...

Мовчазна Іботіра вже лагодила сніданок, а Коема звисив ноги з гамака і уважно прислухався до розмови між дядьком і чужинцем.

Данко хотів уже встати, але йому було ніяково, і він попросив Жібою подати собі свою сорочку. Зробив з неї щось подібне до набедреника і пояснив:

— Закон мого племені велить мати на собі якусь одягу.

Жібоя з повним зрозумінням хитнув головою:

— Нічого, не встидайся. Коли закон твого племені велить щось носити на собі — можеш носити. Ми не будемо з тебе сміятися...

Не розпитуючи й далі нічого, гостя спочатку нагодували й напоїли. Правда, Данко, знаючи спосіб виготовлення і властивість індіанських хмільних трунків, категорично відмовився їх пити і обмежився тільки до запашного чаю з герви-матте, приправленого медом диких бджіл.

Печеня з дикої кози, риба і балабушки з тертої мандьоки були дуже смачні, хоч і не посолені, і Данко наївся так, як ніколи в житті.

Під час того, як родина і гість снідали, до оки понаходило повно людей, чекаючи на новини.

— Жібое, — спитав хлопець, — чи всі можуть слухати те, що я оповідатиму?

— Можуть, — хитнув головою Жібоя. — Тільки коли є таємниці — задерж їх для ради племені.

І Данко почав оповідати.

В міру того, як він оповідав, до оки тиснулося все більше людей, а здивовання і вигуки зростали так, що готові були розсадити тростинову халупу з середини зовсім.

— Як?! Соняшний Волос живий?!

— Ти бачив його?!

— Чому ж він не вертається до нас? — сипалися питання.

Слова Данка передавалися з уст в уста і виходили на двір, де тісною юрбою збилися всі мешканці оселі. Коли ж хлопець дійшов до трагічної смерті Канту й Жакаре, — довкола знявся крик і зойк. Не тільки родини загинулих, але все плем'я від старого до малого качалося по землі й рвало на собі волосся, оплакуючи забитих. Це так вплинуло на Данка, що він мимохідь піддався спільній жалобі і плакав та голосив не гірше від інших.¹

В самий розгар голосіння знадвору донеслися крики:

— Ботокуди прийшли!..

— Убіражара хоче говорити з Кам'яною Рибою!..

— Убіражара під брамою частоколу!..

Плач і лемент моментально урвалися, і в оселі стало тихо, хоч маком сій. Всі присутні в мовчазному запитанні звели очі на Жібою і чекали.

— Жібоє, — підвівся Данко, — Я би хотів сам говорити з Убіражарою. Чи дозволиш?

— Добре, іди, — згодився Жібоє.

Але Данко раптом собі пригадав:

— Та я ж не вмю по-їхньому!.. .

— Вони розуміють по-нашому, — обізвалося кілька голосів. — Іди й говори.

Натовп розступився, даючи Данкові вузеньку дорогу, а, коли хлопець вийшов — посунув за ним.

Перед частоколом в центрі яких двох десятків ботокудів стояв Убіражара. Данко його відразу пізнав, хоч досі ніколи не бачив. Величезне аквангапе, численні шнурки намиста на шиї, грубі кістки замість сережок у вухах. І особливо велике кружальце, від якого нижня губа аж відвисала вниз — все промовляло за тим, що це є власне морубішаба.

Вже з першого погляду кидалася в очі величезна різниця між обома племенами. Гваянці були високі, довгоногі, мали бронзово-смагляву шкіру і злегка хвилясте волосся. Їхні очі, невеликі, але мудрі й бистрі, трошки приплескані носи і високі чола робили обличчя дитинно-приємними й одвертими. Єдиним хіба недоліком цілої будови тіла були стани. У чоловіків, а особливо у жінок, тулуби були подібні до великої груші і були вужчі в обводі грудей, як в об'ємі пояса, так що плечі пропорційно до цілого тіла виглядали дуже вузенькими.

Ботокуди натомість були приземкуватими, якимись квадратовими, з великими головами, низькими чолами і вузловатими у всіх суглобах руками і ногами. Шкіру мали землісто-сіру, очі — випуклі, носи — горбаті, а волосся — рівне і шорстке. Окрім того, в їхніх очах світилося щось хиже, тупе і дике.

Данко цікаво приглядався до ботокудів і сам одночасно попав у центр уваги багатьох очей, що з величезним зацікавленням і страхом дивилися на нього.

Запала довга мовчанка.

— Чого хочеш, Убіражаро? — спитав гостро хлопець, звертаючись до ватажка ботокудів.

Убіражара розгубився, відступив крок назад і не відповідав.

— Ну, я питаю, чого хочеш? — повторив Данко.

— Ти хто? — спитав і собі Убіражара.

— Я той, хто тебе питає: чого хочеш, Убіражаро?

— Не знаю тебе, — понуро сказав Убіражара.

— Але я тебе знаю, Убіражаро! — тупнув ногою Данко. — Я тебе знаю і тому наказую: іди звідси геть!

— Ти не смієш наказувати мені — богові вогню і морубішабі! — крикнув Убіражара.

— Я тебе не знаю!.. Я хочу говорити з Кам'яною Рибою.

— Ти не є богом вогню, Убіражаро, не бреш! І з Кам'яною Рибою ти не будеш говорити! Іди звідси геть!..

І гваянці і ботокуди з великою пошаною дивилися на молодого хлопця, котрий так сміливо ставився до Убіражари, а Убіражару від того огортало почуття безсилої злости.

— Я хочу знати, хто ти є?! — визвірився він і дико засвітив очима.

— Краще буде, коли не будеш знати. Коли дізнаєшся — злякаєшся, — іронічно відповів Данко.

— Я не боюсь тебе, біла жабо! — лютився Убіражара. — Зараз скажи, хто ти є?!

— Ти хочеш знати, хто я є? — спитав Данко, почувуючи, що в ньому починає накопати злість. — Добре, я покажу тобі, хто я є!.. Прийдеш завтра ранком і побачиш...

— Я не хочу чекати до завтра! — завзявся Убіражара. — Зараз кажи, зараз!..

— Слухай, Убіражаро, — затремтів Данко, — я не хочу твоєї смерти, а тому кажу: іди звідси геть! Прийдеш завтра з усім своїм племенем і побачиш, хто я такий!..

Після тих слів Данко обернувся і пішов назад до оки, а ботокуди ще хвилинку постояли, покричали і повернулися до своєї оселі. Там відразу піднялася метушня і біганина: видно було, що скликають нараду племені. Це навіть тішило Данка, і він, відвівши Жібою набік, сказав, що має обговорити з ним дуже поважну справу.

Жібоя наказав усім братися до звичайної роботи, і коли ока опустіла, сів біля Данка.

— Говори, — сказав.

Поки вони перешіптувалися обоє, в обидвох племенах тільки й мови було, що про нечуваного молодого гостя, який так сміливо говорив з Убіражарою і який мав честь зачислитися до приятелів могутнього Соняшного Волоса.

Сумний поворот

Сумно похиливши голови, верталися гваянці з-над Жовтої Ріки до своєї оселі. Оплакавши разом з ігурейцями молодого Журіті, вони поховали його на березі Парани, забезпечивши померлого їдою і зброєю, що їх положили з тілом до могили. Тепер спішили додому, щоб на раді племені обговорити все, що сталося і вирішити, чи об'єднуватися з ігурейцями, чи ні.

Тамандуа, котрий тепер перейняв на себе обов'язки ватажка, ішов попереду і

докладно собі пригадував всю розмову з представниками іншого г'ваянського роду, що його так довго і безуспішно шукав по пралісах Самотній. Він сам був за тим, щоб злучитися з ігурейцями, хоч тоді й не був би морубішабою. Але честь бути радним в племені під зверхністю морубішаби Соняшної Династії вартувала для Тамандуа більше, як саме морубішабство. Питання лиш було в тому, чи погодиться на це рада племені? Випадок з Арасі міг розчарувати г'ваянців з-над Жовтої Ріки у Соняшній Династії, і тоді, звичайно, про об'єднання родів не могло бути й мови.

А розвінчаний морубішаба ішов посередині гуртка з опущеною головою і зі зв'язаними назад руками. Попереду від нього ішов Аракень, а позаду — Моема. Довгий шнурок, що ним були зв'язані руки Арасі, одним кінцем був прикріплений до пояса Аракеня, а другим — до пояса Моеми. Втікати було неможливо.

Малодушній і злобній людині завжди видається, що її незаслужено кривдить цілий світ і що тільки вона одна має скрізь і у всьому рацію. Так і недолугому морубішабі видавалося, що в його невдачах винне все довкола, тільки не він. Арасі був лютий на діда, на Данка, на Ітапіру, на Тамандуа, на Моему й Аракеня, навіть на ліс і землю. Він вважав, що має всі права на скарби, на розкішне й ліниве життя, на Консуелу, бо він того хотів і так йому подобалось. Все те, що ставало на перешкоді цим бажанням викликало тільки ненависть і жадобу помсти. А свідомість своєї повної невдачі на переміну то викликала у нього страх, то видушувала з серця тяжкі прокльони.

— Чекайте ви всі!.. — погрожував він, невідомо кому. — Я вам ще покажу!.. Як тільки видеруся на волю — я вам того не подарую!.. Ви побачите тоді всі, що я вам зроблю!..

І в його уяві поставали різні жорстокі картини розправи з тими людьми, що звели його каригідні[70] пляни нанівець. Арасі бачив себе в тих картинах надзвичайно сильним, хоробрим, багатим, всевладним, невмолимим і жорстоким. Він попросту упивався уявними образами, в котрих Данко, Ітапіра, "рудий" Жорже, Аракень і Моема плазують біля його ніг, благаючи милосердя. О, але Арасі не буде таким дурним, ні!.. Милосердя — це глупота, а він чей же не дурний! Він вб'є Данка, відбере в Жорже його маетки і зробить його жебраком, він пообрізає вуха Моемі й Аракеневі, він осліпить Тамандуа, а для Ітапіри придумає щось таке особливе, щоб той дурний дикун визнав перед усіма зверхність його, Арасі, влади!..

Так мріяв Арасі, але покищо в дійсності було зовсім інакше: ось він, зв'язаний, безборонний, упосліджений, іде туди, куди його ведуть на шнурку. На нього покрикують Аракень і Моема і шарпають, мов барана, то взад, то вперед. Але найстрашніше чекає попереду, коли він стане перед судом ради племені. Адже ігурейці розказали дещо про нього. Правда, вони знали дуже небагато і розказали далеко не все, але і того було досить, щоб заслужити собі на найгіршу кару, на найжорстокішу смерть серед дикунів...

І, думаючи про суд племінної ради, Арасі вже відкидав усякі мрії, зрікався Соняшник Клейнодів і багатства, зрікався й Консуели, а бажав тільки одного — впасти в руки білих. Його, звичайно, судили б і білі і неодмінно покарали б в'язницею. Але що

означає в'язниця супроти, наприклад, муссурани? Навіть коли б суд білих засудив його до ув'язнення на Ілья дас Кобрас — Гадючому Острові[71], про який ходить стільки понурих і таємничих чуток, то все ж це краще, як муссурана. Кажуть, що на Ілья дас Кобрас, який лежить серед бурхливих бурунів океану біля порту Паранагва, в'язні знаходяться в жахливих умовах і не мають найменшої можливості звідти втекти. Туди висилають найбільших злочинців, і всякий слід по них пропадає. Але все ж таки вони там живуть, інколи навіть довгі-довгі роки[72]. А в оселі над Жовтою Рікою того не буде. Там чекає смерть! Неодмінно смерть!

— Жити!.. Жити!.. — кричав якийсь внутрішній голос, і Арасі корчився від нього, так хотів жити.

Вже три дні тривала ця поворотна подорож, і Арасі цілком підупав силами. Його, правда, годували і напували, але їда не йшла в горло під повними ненависті і призираючими поглядами гваянців. А страх перед жорстокою розправою шарпав нерви і не давав спокою ні вдень, ні вночі.

В полудне третього дня Аракень помітив знову дим і закричав:

— Буріті[73] горить в оселі!.. Буріті!..

Це викликало велику тривогу.

— Що там могло знову статися? Яке нещастя? — питали один одного індіани і спішили чимдуж на сигнал.

По прямій лінії до оселі було зовсім близько, але гори провалля і ліси примушували мандрівників робити багато зигзагів, так що аж на другий день вони зблизилися до знайомої околиці.

Перший, хто вискочив їм на зустріч, був Асір.

— Тамандуа!.. Аракень!.. Моема!.. — кричав зраділий і задиханий юнак. — А де ж Журіті?

— Журіті згинув через оцього! — похмуро відповів Аракень і шарпнув за шнурок.

— Що?! Загинув?! Через оцього непотреба?!

Асір уже кинувся з кулаками на Арасі, але його стримав грізний окрик ватажка:

— Стій! Ти хто такий, що береш на себе право помсти?!

— Не гнівайся, хоробрий Тамандуа, — почав виправдуватися. — Я знаю, що ти тут найстарший... — Тут Асір упав на землю і заголосив.

— Цить! — крикнув знову Тамандуа. — Ми вже оплакали Журіті, як належить, а решту доплачемо в оселі з усіма разом... Скажи, чому палите буріті?

Асір слухняно обтер очі і відразу перестав плакати.

— Кликали вас додому, — спішно почав пояснювати. — В оселі білі. Ми були з Самотнім у них і прийшли разом з ними... Вони шукають Арасі... Добре, що шукають... Ми бачили справжнього морубішабу соняшного роду... Він — дід оцієї нездари... Соняшний Волос говорив з Самотнім, і зі мною також говорив... О, це справжній морубішаба!.. Ходіть, на вас чекають... Нас кількох послали, щоб вас попередити... Не стріляйте до білих, так як ми зробили... Я вас побачив перший... Самотній вам все розкаже... Ходіть, ходіть!..

Група слухала цих пояснень, спішно ступаючи уже по знайомій стежці, і незабаром опинилася біля оселі.

Коли вступили за частокіл і Арасі побачив озброєних військових, що стояли і сиділи мирно вкупі з індіанцями, — кинувся до них.

— Рятуйте мене!.. — закричав він і впав на землю. — Заберіть мене звідси, бо вони мене заб'ють!..

— Встань! — почув над собою наказ у португальській мові. — Ти хто такий?

Арасі підняв голову і побачив незнайому людину в однострої і з відзнаками.

— Я... Арасі.

— Звідки?

— З Санто Антонію.

— Ах, ти Арасі з Санто Антонію?! — вдав дуже здивованого Мореїра. — І що ж ти тут робиш?

— Я... Я прийшов... Я хотів... А вони хочуть мене забити...

— Хочуть забити?! А за що?

— Бо... Бо... Ой, заберіть мене звідси!..

— Бачиш, Арасі, ми не можемо тебе забирати силою, бо тоді плем'я лишиться без морубішаби. Ти ж тут морубішабою, правда?..

— Ні, ні!.. Я не хочу!.. Я не хочу бути морубішабою!.. Заберіть мене звідси!..

— Добре, ми заберемо тебе звідси, коли на це дадуть згоду мешканці оселі. Але, коли вони не погодяться, — мусиш тут лишитися...

— Ні, ні! Я не хочу, не хочу, не хочу!..

Мореїра кпив собі з Арасі. Він уже наперед договорився з Інає та іншими старішими мужами племені, що вони видадуть йому Арасі живого і здорового після племінної ради, перед якою він мав стати, як обвинувачений. Як Коарасіаба, так і гваянці з-над Жовної Ріки тепер не мали наміру убивати Арасі, чи заподіювати йому якусь іншу шкоду. Вони хотіли тільки на повчання іншим вчинити суд, згідно з індіанськими законами.

Поки Мореїра жартував з нещасним потомком Соняшної Династії, Інає покликав Тамандуа з усіма членами виправи до своєї оки і довгенько з ними розмовляв. Вислухавши все, що йому було потрібне, він сказав:

— Пам'ятайте: нема ніяких Соняшних Клейнодів! Коли тебе білі спитають, Тамандуа, то ти бачив тільки звичайні арауе і аквангаїе з пір'я та намиста з зубів, які ми маємо в племені.

— Я не вмю говорити такого, чого не було! — обурився Тамандуа.

Інає хитро посміхнувся:

— Коли ти скажеш таке, чого не було, то воно буде. А коли скажеш таке, що було, то його не стане.

Тамандуа роздратовано потрусив головою:

— Тобі вже старість потьмарила розум, Інає. Я не розумію твоїх слів!..

— Хі-хі-хі! — потер руки Інає. — То твій розум притьмарений гнівом, Тамандуа, коли

не розумієш таких простих слів.... Скажеш, що бачив Соняшні Клейноди, жовтий пісок та блискучі камінці — і їх білі відберуть. Скажеш, що бачив пір'я й зуби — Соняшні Клейноди залишаться в руках г'ваянців. Намисто з зубів і аквангапе з пір'я для білих нічого не варте. Так сказав Соняшний Волос. Зрозумів?

Тамандуа зрозумів...

Через те, що морубішаби в племені не було, почесне місце в радному колі зайняв Інае. По обох його боках стали Тамандуа і Жакватіріка, а за спиною — піяги племені.

В центрі радного кола стояв і далі зв'язаний Арасі, не підносячи голови і не дивлячись нікому в очі. Обвинувачення і погрози сипались камінням на нього з усіх боків, а він стояв і мовчав.

Говорили всі, а найбільше Інае, Тамандуа, Асір, Аракень і Моема. Докидали свого також піяги і радні мужі. Одностайно Арасі був визнаний винним в обмані племені, в намаганні забрати Соняшні Клейноди у свої руки, в смерті Журіті, а навіть у тому, що він не вмів тихо ходити по лісі, не вмів полювати і воювати, що було в очах індіан великим злочином. В найтяжчих випадках племінна рада засуджувала на вигнання з племені. Вирок смерті вважався легшим від вигнання, але сукупність злочинів Арасі була така велика, що закон племені не мав для неї відповідного виміру кари. Тому всі були згодні з Інае, коли він запропонував видати Арасі в руки білих.

— Так, так! — кричали присутні. — Він вже більше не індіанець!..

— Він жив серед білих, він хотів іти до білих, а тому він підлягає законам білого племені!.. Хай іде, звідки прийшов!..

Винісши цю постанову, г'ваянці церемоніально передали кінці шнурків, що ними був зв'язаний Арасі, в руки Морейри, а тим самим і право на в'язня.

В другій справі, над якою мала радити рада племені, — в справі переходу в Долину Ігурей і об'єднання з родом, яким рядила Соняшна Династія, голоси поділилися. Одні хотіли йти, другі — ні. Але, коли Інае, Тамандуа, Асір, Аракень, Моема і майже всі видатніші мужі племені заявили, що завтра відходять, — погодилася і решта.

— Коли вони всі підуть, то з ким тоді лишимося? — справедливо міркували противники об'єднання і, рад-нерад, мусіли годитися.

Однак, коли вже рішення запало, а вождем походу одноголосно обрали мужнього Тамандуа — над оселею повисла велика радість. Всі спішилися, збирали речі та зброю, і Морейрі коштувало великого труду умовити індіан не палити проти ночі ок, щоб бодай було де переночувати.

Та на другий день раннім ранком оселя вже палала. Звичай велить при переході на нове місце палити за собою оки і нищити все, що лишається. Так зробили й г'ваянці.

І коли величаве сонце викотилося на небо, побачило таке: на високорівні, що припірало до вод Жовтої Ріки сумно курилися рештки індіанських жител, а від них розходилися у двох напрямках люди. Більший натовп під проводом кремезного Тамандуа прямував на південний захід, а менший гурт, оточивши скованого в кайдани в'язня, пробивався до берега Парани.

Бог вогню

В гваянській оселі почувалася напружена нервозність, сполучена з великою дозою страху. Всі пошепки говорили про завтрішній ранок, коли білий гість має лякати ботокудів особливим вогнем, що блискає і гримить з надзвичайною силою, але не робить ніякої шкоди. Жібоя ходив від однієї оки до другої, від гуртка до гуртка і наказував, щоб індіани не боялися. Та видно було по ньому, що він і сам почував себе трохи непевно.

Одинока тільки Іботіра нічого не боялася, і її очі заблищали дикою радістю, коли вона довідалась про цей вогонь.

— Де він, де?.. — спитала нетерпеливо.

— Я не маю його тут, Квітко, — відповів Данко. — Я залишив усе в дуплі старої та тажуби, що росте над берегом ріки біля трьох великих каменів, де б'є джерело. Тепер треба піти і принести.

— Я піду і принесу! — підскочила вона.

Жібоя спочатку думав вислати по Данкові речі когось із чоловіків, але, коли його сестра висловила бажання іти сама, — подумав і погодився.

— Іботіри ботокуди бояться більше, як мужів племені, — сказав він Данкові. — Хай іде. Вона вміє ходити, як вітер, і навіть найпильніші очі і найгостріші вуха не бачать і не чують, коли ходить Іботіра. Іди, Іботіро...

Справді, Іботіра крутилася коло звичайної роботи, а потім зникла з оселі так непомітно, немов крізь землю провалилася. Ніхто не бачив, коли і як вона перелізла через частокіл, і взагалі ніхто не догадувався, що вона кудись пішла.

До Данка гваянці ставились з великою пошаною і забобонним страхом. Ніхто не наважувався до нього підходити, чи говорити з ним. Тільки коли хлопець проходив по оселі, всі лишали свої зайняття і пильно дивилися йому вслід. Навіть молоденький морубішаба спочатку тримався від нього на поштивій віддалі і не важився зачіпати його розмовами. Зрештою, він не смів виходити з оки, а Данка, навпаки, тягло подивитися зблизька на життя індіан, і він вештався по окарі.

Ціла оселя складалася з восьми величезних ок, повних людей. Довкола йшов високий на чотири метри частокіл, а від нього до кожної оки тягнулися додаткові внутрішні перегородки, рівно високі. Таким чином кожна ока мала своє окреме задне подвір'я, відгороджене з обох боків від інших.

Вхід до оселі мав подвійну браму: одну біля зовнішнього частоколу, другу — біля внутрішнього, що тятивою відділяв ще одне подвір'я від цілої оселі.

В загородах, що Лежали поміж оками і частоколом, кипіла звичайна робота. Чоловіки робили стріли, луки, списи, або щось випалювали. Жінки прями на веретенах бавовну, терли на дерев'яних терках крохмалисті коріння мандьоки, віддушували її, ліпили великі балабушки і розкладали на високих, виплетених з гілляк ґратах проти сонця, щоб сушилися.

В другому подвір'ї Данко наткнувся на виготовлення ауаті — напою з кукурудзи.

Понад десяток жінок сиділи довкола великого дерев'яного корита, мололи зубами молоду кукурудзу і спльовувати її в корито. Три таких, повних уже коритах стояли проти сонця і ферментували, заправлені медом, гнилим м'ясом, кістками і різними коріннями. Від корит ішов жахливий сморід, а їхні боки густо обліпили цілі рої великих зелених мух.

Данкові стало недобре, і він поспішив відійти з тієї "фабрики". Був радий, що вже давніше знав про спосіб виготовлення тих напоїв і не погодився сьогодні ранком їх пити, хоч в готовому вигляді вони не викликали обридження: переферментований, відціджений і відстояний напій мав колір пива, був прозорий і навіть приємно пахнув.

Вештаючись по оселі. Данко думав про Фрузю. Вона вчора видерлася з його рук і втікла, коли він заходив до оки, і тепер не показувалася. Почасти це смутило хлопця, але почасти він був і радий. Бо що робив би з мавпою, коли б її довелося забрати додому? Ще в Санто Антоніо це не було б великим клопотом. Але як тримати мавпу в місті? В клітці хіба? А тварини і птахи, позбавлені волі, в Данка завжди викликали великий жаль. Він мало не плакав, коли довідався, що Коарасіаба підрізав білій арарі — Рріко сухожилля, на все життя позбавивши нещасливого птаха можливості літати. Тим більше було б йому жаль Фрузі, коли б довелося її тримати на ланцюжку, або в клітці.

— Ні, нехай вона краще вернеться до свого "племени"! — вирішив Данко і пішов до оки.

Застав там самотнього Коему, що від нудьги гойдався ліниво в гамаку, і присів біля нього.

— Твій дід, Ранку, — почав він розмову, — просив мене, щоб я пішов до тебе і розповів тобі про скарби, знаєш?

Коема дуже зрадів, що гість заговорив до нього, і усміхнувся.

— Я не пам'ятаю діда, — сказав з жалем. — Але всі кажуть, що він дуже мудрий.

— Це правда, Ранку: твій дід надзвичайно мудрий і добрий. Я його дуже люблю і шаную. Він мене багато вчив і врятував від смерті. Мого батька також.

Між хлопцями відразу зав'язалася жива розмова. Вони оповідали один одному про себе, про своїх родичів і життя. Коема, обдарований великим природним розумом, дуже легко схоплював і перетравлював у своїй голові різні ніколи не бачені і не чувані речі з такою бистротою, що це дивувало Данка.

— Знаєш, Коемо, сказав він, — коли б ти поїхав зі мною і повчився серед білих людей, то вернувся б ще мудрішим, як твій дід — Соняшний Волос.

Коема подумав і покрутив головою.

— Ні! — сказав поважно. — Я не можу нікуди йти. Я мушу бути в племені, бо я же — морубішабою.

— А коли б дід схотів тебе послати до білих, ти б пішов?

— Коли дід схоче, тоді піду.

— То я попрошу діда, щоб тебе пустив зі мною. Хочеш піти зі мною до мого батька?

— З тобою піду, але не на довго.

Потім подумав щось і додав:

— Ліпше приходьте з твоїм батьком до нас жити. Ти маєш сестру?

— Ні.

— Шкода. Коли б ти мав сестру — я б з нею оженився. Або, коли б я мав сестру, — то віддав би тобі за жінку.

— Але ж, Ранку, — засміявся Данко, — куди ж нам ще женитися?!

— Чому смієшся? — запитав Коема. — Дівчата можуть рости, а ми — також. Мій дядько вже вибирає для мене дівчину.

— І що?

— Не знати. Є чотири. Треба тільки почекати, щоб побачити, котра буде ліпша для мене. А ти вже вибрав?

— Що вибрав?

— Дівчину.

"Ого, — подумав Данко, — дав би мені тато, коли б я від цих років уже собі дівчат вибирав!.." — і засміявся знову.

— Ні, Коемо, — відповів уголос, — я ще не вибрав.

— Не треба відкладати, — повчально сказав Коема. — Потім всіх ліпших дівчат повибирають інші юнаки, а тобі доведеться брати таку, яка залишиться в племені... Та чого ти смієшся?

— Бо в нашому племені, Коемо, є дуже багато дівчат і багато хлопців. Так що всім вистачає.

— А-а-а, то добре!.. І як ти думаєш, будеш платити тестеві подарунками, чи роботою?

— У нас, Коемо, за дівчину не треба платити ні подарунками, ні роботою. Коли дівчина і хлопець хочуть побратися, то беруться — і все.

Коема дуже здивувався:

— Як?! І батько віддає доньку задаром?

— Задаром. А, коли батько багатий, то ще й дає дочці багато всякого добра: одержу, начиння і... і багато такого, чого ти ще не знаєш.

— То знаєш, що? — зрадів Коема. — Коли мені прийде час женитися — я прийду до вашого племені по жінку.

Данко споважнів.

— Я тобі скажу; Коемо, що найкраще брати жінку тільки зі свого племені. Чужа жінка не спече тобі печені, до якої ти привик, не зробить тобі такого доброго напою, який вживають у твоєму племені, чужа жінка привчена до інших законів. Я буду женитися тільки з дівчиною свого племені!

— Ти правду кажеш, — задумано відповів Коема. — Тому наші юнаки не хочуть женитися з ботокудками...

Поговорили ще трохи про всякі речі, а потім Коема запропонував:

— Дай мені те, що ти маєш на шії, а я тобі віддам своє намисто. Моє краще. Дивись, скільки тут зубів!.. І всі з молодих тварин. Нема ні одного попсованого. Але мені не шкода. Бери!

— Ні, Ранку, не можу!.. Дам тобі щось інше, але цього — ні. Це мені дала моя мати. Вона вмерла... Твій батько також вмер... Ти не маєш нічого від батька?

— Маю розбиту глиняну люльку. Коли був бій батько згубив цю люльку. Потім мати знайшла і сховала.

— Де ж вона?

— Не знаю. Мати сховала, кажу тобі.

— А ти б проміняв цю люльку за щось інше?

— Ні. Вона стара і розбита, але я не проміняв би її на багато-багато нових і гарних... Ага, вже знаю! Ти також не хочеш міняти свого шнуручка навіть на таке гарне намисто, бо то від матері. Так?

Данко був зворушений і здивований тонкою догадливістю Коеми і, щоб віддячитися чимсь, сказав:

— Твоя мати, Коемо, дуже хоробра і мудра.

— О-о! — з гордістю випростувався Коема. — А яка вона сильна, щоб ти знав!.. Вона дужча від багатьох мужів племені.

— Знаю. Мені твій дід казав... А твій дядько також сильний і відважний.

— Так. Його в племені дуже шанують.

— А він не має родини?

— Ні. Була жінка і двоє дітей. Жінка вмерла, а дітей покрали ботокуди.

— І ті діти в них?

— Нема! — глухо сказав Коема. — З'їли дітей...

Данкові пішов мороз поза шкірою, і він, щоб змінити розмову, спитав:

— Ви самі живете в цій оці?

— Живемо тут я, мати, дядько та ще троє мужів. Вони пішли з Кам'яною Рибою. Їхніх жінок також покрали ботокуди.

За розмовою непомітно збіг час, і в оку увійшов Жібоя. Він власноручно приготував обід з печені та овочів і гукнув хлопців їсти.

Після обіду все плем'я, за виїмком Коеми і вартових, гурмою кинулося до ріки купатися. Побіг з ними і Данко. Хлюпався у воді, кричав, поринав і перевертався, як і всі інші, чим відразу проломив між собою та г'ваянцями стіну остраху й недовір'я.

— Ти хто? — питалися його щоразу індіани.

— Я — Данко.

— А-а, ти Данко!.. — цілком вдоволилися відповіддю індіани, ніби це ім'я їм все казало, і хлюпалися далі.

По купанні ціляли з луків і списів рибу в ріці, щоб було на вечерю. Риби в Ігурей було маса, і вона становила собою один з основних елементів харчування індіан.

Взявши в одного ровесника лук, Данко і собі з деяким острахом спробував щастя. Боявся, що не вцілить і осоромиться перед племенем. Але страх був даремний, бо він уже мав добру вправу, і перша ж випущена стріла пробила рибу, перекинувши її відразу на бік. Риба попливла з водою, а пір'я стріли коливалося під вітром, ніби полум'я надзвичайної свічки.

Данко кинувся в ріку, піймав рибу за стрілу і думав, що викличе богзна, яке здивовання, але помилився. Ніхто на це не звернув особливої уваги. Натомість невдалі стріли інших викликали здивовання і кпини.

Вернулися до оселі вже перед заходом сонця, а Іботіри все не було. Це почало турбувати Данка, але Жібоя його заспокоїв:

— Іботіра знає, що робить. Вона пішла непомітно і вернеться непомітно. Не турбуйся.

Коли сонце зовсім похилилося на захід, дали знати, що під частоколом знову стоять ботокуди.

Жібоя, Данко і всі інші гваянці пішли до брами.

— Чого хочете? — спитав гнівно Жібоя.

— Хочемо знати, хто є той білий хлопець, котрий у вас гостює! — домагався Убіражара.

— Він вам уже казав, що дізнаєтеся завтра, — відповів Жібоя. — Ідіть геть!

Але ботокуди були вперті і не відступали.

— Покличте Кам'яну Рибу!.. — гукали вони.

— Чому не вийде Кам'яна Риба?!

Тоді наперед виступив Данко і звернувся до Убіражаро:

— По якому закону ти, Убіражаро, приходиш до чужої оселі питати про її гостей?

— По закону права! — крикнув Убіражара. — Я — морубішаба обидвох племен і бог вогню!..

Безличність ботокуда роззлостила Данка, і він постановив собі відповісти також безличною брехнею:

— Ага, так?.. — крикнув Данко, почувавши, що у нього від хвилювання перетинається голос. — Тоді я кажу, що ти — брехун! Ти не є богом вогню, бо богом вогню є я! Чуєте всі?.. Я, Данко Сокіл, є білим богом вогню і завтра покажу вам свою силу! А сьогодні — тікайте звідси чимдуж, бо спляю всіх!..

Не лише ботокуди, але й гваянці від страху подалися далі від страшного гостя, і тільки один Убіражара залишився на місці. Тепер він був переконаним, що білий хлопець також має сірники і може похвалитися добуванням "небесного вогню" перед обома племенами, в той час, коли Убіражара більше сірників не мав.

— Я не боюся твого "небесного вогню"! — шепнув тихо Убіражара Данкові. — Я знаю, що ти брешеш!

— Ти нічого не знаєш, ботокуде! — так само тихо відповів Данко. — І зі мною тобі буде тяжче дати раду, як зі всіма індіями. Марш звідси!..

Убіражара погрозив кулаком і відійшов, а схвильований і сердитий Данко вернувся до оки. Сів мовчки біля Жібої проти вогнища і задумався. Коема гойдався в гамаку, Жібоя курил люльку і до чогось прислухався. Данко зрозумів, що він чекає приходу сестри.

— Жібоє, — обізався Данко, — чи не вислав би ти кілька мужів навпроти Кам'яної Риби? Я боюся, щоб з ними не трапилось якоїсь поганої пригоди....

Жібоя похитав головою:

— Ні. Вони завтра, або післязавтра будуть тут.

— Звідки знаєш?

— Знаю. Знаю, як ти йшов. Ти зробив багато зайвої дороги. Кам'яна Риба пішов до Соняшного Волоса — два дні. Коли несуть щось тяжке, мусять іти довше ще два дні. Завтра, або післязавтра будуть тут.

Данко подумав, що ці розрахунки людини, котра вміла рахувати тільки до десяти, не позбавлені логіки.

— Добре, — сказав. — Але все ж варто було б вислати допомогу.

— Не можна! — твердо сказав Жібоя. — Кам'яна Риба не казав. Мужі потрібні в племені для охорони Ранка.

Ранок усміхнувся при тих словах і сильніше гойднув гамак.

Гамір в оселі стих, стихло і в халупі. Всі троє мовчали, і кожен думав щось своє. Глибокий спокій лиш інколи порушували сухі, короткі тріскоти дров у багатті, та шелест тростяної покрівлі оки, яку нехотячи кудовчив сонний вітер. Поза тим панувала нескаламучена нічна тиша, і тому Данко аж здригнувся, коли побачив навпроти себе Іботіру. Вона з'явилася, як тінь, і стояла пригноблена і розгублена.

— Іботіро, ти?! — схвильовано шепнув Данко. — Принесла?..

Іботіра похитала заперечливо головою:

— Дупло старої татажуби порожнє...

— Що?! — схопився, як опарений хлопець. — Що кажеш, Квітко?!

— Дупло порожнє, — тихо повторила Іботіра.

— Там нема нічого.

— То ти не там шукала!.. Цього не може бути!.. — з розпукою заговорив Данко.

— Шукала, як ти казав: стара татажуба біля трьох каменів, з-під яких б'є джерело...

Ми всі знаємо це дерево, — потиснула плечима Іботіра і втомлено сіла біля вогнища.

Данкові здавалося, що очі Коєми й Жібої проколюють його розпеченими штилетами, і він, як божевільний забігав по халупі.

"Що тепер буде?.. Що буде?! Покажуся брехуном перед індіями... Зрештою, хіба ж я не брехун?.. Хіба ж я не заявив з такою самовпевністю, що є білим богом вогню?.. От, тепер маю!.. І що я скажу завтра, коли прийде Убіражара зі своїм племенем?.. Як покажуся їм на очі?.."

— Ні, цього не може бути! — крикнув ще раз вголос. — Ти добре шукала, Квітко?

— Шукала. Шукала поблизу татажуби. Нема. Там був хтось...

Страшна догадка осінила голову Данка:

— Ботокуди!.. Я бачив ботокудів!.. Це — вони!.. Жібоє, дай мені свого списа і лук...

Я піду сам подивитися.

Жібоя навіть не підвів голови.

— Бери, — сказав байдужо. — Коли вернешся?

— Вернуся до сходу сонця.

— Іди. Ми будемо чекати тебе...

"Будете чекати... — подумав гірко Данко. — А що ж я вам поможу? Хіба тільки своєю появою ще більше роздражню ботокудів... Ах, і пощо я вихопився з тією похвальбою?!"

І він, вхопивши списа й лук, мерщій подався з оки, щоб не бути під обсервацією допитливих поглядів господарів.

Вийшов за браму і подався навпростець через густу темінь. Був такий пригноблений почуттям стиду, що не вважав ні на що, не крився і не дивився по сторонах. В цю хвилину був би навіть радий, коли б зустрів смерть. Уява завтрашньої зустрічі з ботокудами хльостала його пекучими батогоми і гнала вперед.

Так біг може з чверть години, поки холодне нічне повітря не успокоїло його розбурханих нервів, і тоді став: '

"Що ж це я роблю? — спитав сам себе. — Чи це розумно? Я вийшов шукати татажуби, отже, мушу робити так, щоб її знайти, а не бігти Бог-зна куди!"

Він зупинився і почав міркувати.

— Данку! — раптово почув коло себе тихенький оклик і мало не зімлів від несподіванки.

— Данку, ти не туди йдеш!.. Ходи за мною! Я знаю, де росте татажуба, — шептав далі знайомий голос.

— Ранку! — аж заломив Данко руки. — Що ж це ти зробив?! Та тобі ж не можна навіть з оки виходити, не то що з оселі!..

— Обридло! — сердито вишептав Коема. — Цілу ніч і цілий день все в гамаку і в гамаку. Годі! Я тепер взяв і втік!

— І за це тебе покарають.

— Закон племені не велить карати морубішабу... Ходи сюди, в цей бік!..

Данко хотів ще щось сказати, але Коема смикнув його за руку і наказав:

— Цить! Не говори ні слова!.. Лука віддай мені, а собі залиши списа.

Ці слова були вимовлені так владно, що постать молоденького морубішаби, молодшого від Данка на два роки, ніби виросла і відразу змужніла.

Пішли далі, але через кілька хвилин Коема зупинився і невдоволено покрутив головою.

— Ти так ходиш, що під тобою земля трясеться, — сказав до Данка. — Чи ти й справді такий важкий? Цить!.. Не говори!.. Ти і говориш так дивно, що тебе далеко чути...

Данко аж тепер відчув, що й справді не вмів говорити тихо. Його найтихіший шепіт, котрого він і сам не чув добре, розходився луною довкола. А Коема говорив досить виразно, але вмів надати голосові такого тембру, що він розчинявся і пропадав відразу на місці. Це було мистецтво, яке вимагало довгої школи, а може й спадковости.

Минуло ще з півгодини. Данко вже поколов ноги і порядно обдряпав стегна, але не ойкав, не стогнав і не нарікав. Мужньо і витривало йшов за Коемою, стараючись ступати легко і цілою стопою.

Раптом Коема зробив знак і впав на землю. Данко пішов за його прикладом і

підсунувся на животі ближче. Коема торкнув його за лікоть, показав кудись перед собою і почав нюхати.

— Ботокуди! — обізвався так тихенько, що Данко скоріше догадався, як почув. — Ми впали в засідку.

Данкове серце відразу обернулося в холодний молоток, що вдарив лише раз і зупинився. Він з заздрістю слідкував за Коемою, котрий вже накладав стрілу на тятиву, в той самий час, коли спис був зовсім непотрібний. Адже для того, щоб метнути списа, треба стати на ноги і зробити розмах, а цієї можливості якраз не було.

Низьким акордом бренькнув лук, і зараз же у відповідь хтось дико рикнув у корчах. Це переконало Данка, що вони дійсно попали в засідку, бо досі він не чув і не бачив нічого. Та, ледве Коема випустив першу стрілу, як довкола хлопців відразу виріс цілий частокіл квадратних, приземкуватих, немов грубі пеньки, людських постатей.

— Бачиш, бачиш?! — не криючись більше, гукав Коема і пустив одну стрілу за другою.

Але Данко, правду сказавши, мало бачив. Він скочив на ноги і без вибору кинув свого списа в ланцюг тіл, відразу пробивши там одну щербину. Хтось крикнув і впав, а на його місце вискочив інший, і за кілька секунд обидва хлопці вже корчилились у ціпких та спритних руках.

Не можна сказати, щоб перемога обійшлася ботокудам дешево: молоді одчайдухи вбили трьох, а й пізніше, коли їх в'язали, роздавали немилосердні стусани ногами, кусали за руки, поки не опинилися, сплутані по руках і ногах, цілком безборонними.

Кров заливала Данкові мозок і сліпила його очі. Він кричав і погрожував, обзиваючи ботокудів різними образливими словами. Однак, коли над ним похилилося злодарне обличчя Убіражари, — відразу замовк.

— О-го-го! — зареготав Убіражара. — Маємо не тільки зеленого морубішабу, але й самого бога вогню!.. Тепер слухай мене: коли ти бог вогню, то можеш мене вже спалити, але, коли я бог вогню, то я тебе спечу на печеню. Що скажеш?..

— Що я скажу?.. — з ненавистю вицідив крізь зуби Данко. — Скажу те, що говорив раніше: ти ботокуд і обманець, а я є богом вогню!..

На розшуки

Знову навалилися зливою різні новини на убоге Санто Антоніо, позбавляючи мешканців, спокою, сну і охоти до праці.

Представники влади, репортери, комівояжери торговельні фірми, а то й просто цікаві шукачі пригод і наживи заповнили всі вільні кімнати монастиря, Посту Опіки і приватних будинків. Протягом кількох днів було розкуплено багато парцель[74], що раптово скочили потрійно в ціні, і на деяких уже зводились нові дімки[75].

Часописи цілої Бразилії греміли статтями під інтригуючими і привабливими наголовками про таємничі події в Санто Антоніо, і нікому досі не знана оселя, закинута в пралісах, готова була через раптове збільшення населення перетворитися в

муніципальний центр і створити на мапі нову адміністративну одиницю.

На велику досаду Саміра, який досі був самотнім власником склепу[76] на широкому окрузі, поруч і навпроти нього відкрилося два інших, більших і багатших склепи. Досада його, втім, була безпідставною, бо торгівля йшла так добре, як ніколи досі.

Отця Вісенте, Сокола і Коарасіабу вже замучили і зашарпали кореспонденти та фоторепортери, так що останніми днями вони замикалися і старалися не показуватися нікому на очі.

В Долину Ігурей вже вийшла військова експедиція, яка при допомозі радіо тримала постійний зв'язок з Санто Антоніо та з іншими поліційними станицями. Покищо ця експедиція не подавала ніяких важливіших вістей: йшли дикою місцевістю, наражувалися через брак точних карт на різні труднощі і тому посувалися дуже поволі[77].

Сокіл з нетерплячки не знаходив собі місця. Він би вже й сам вибрався на розшуки, але щодня по обіді температура у нього підносилася і стан погіршувався. Отже, розумів, що пускатися в тяжку і небезпечну дорогу — було б справжнім безумством.

Кожного разу, коли відчинялися двері його кімнати і в них з'являвся хтось, він сідав і впивався очима у відвідувача.

— Що нового? — питав нетерпеливо.

Відвідувачі звичайно не приносили нічого нового, або приносили новини, які його зовсім не цікавили. Тоді Сокіл знову лягав і з неукритим невдоволенням вдавав, що слухає.

Але одного гарного пополудня в двері протиснулася фігура, якій Сокіл зрадив з першого погляду.

— Пане Гроссбах!!! Та невже я й справді вас бачу?!

— Як бачите, як бачите!.. — сміявся Гроссбах, міцно обіймаючи Сокола.

— Ви, пане, з неба впали! — дивувався далі Сокіл.

— Вгадали! — жартував Гроссбах. — Простісенько з неба, себто, з літака!..

— Ах, пане Гроссбах, як я радію, що вас бачу!.. Ви ж знаєте, що тут у нас трапилось?..

— Ну, а як же! Розбійники, скарби, індіани, втеча хлопців — зовсім щось у стилі Марка Твейна!..[78] А я собі й подумав, що може чимсь вам прислужуся. Сів на літак і приїхав.

— О, як же я вам вдячний, пане Гроссбах!..

— Ну-ну, нема за що дякувати! Адже у тому всьому є трохи і моєї вини, бо ж це я вас сюди запхав... Але, пане Сокіл, ми поговоримо трохи пізніше... Я заскочив лише на хвилиночку, щоб вас привітати. Зараз біжу до Посту Опіки і на летовище. Мушу все приготувати... Ви ж знаєте, що я прилетів на гелікоптері?

— Так?!

— Так, пане Соколе, переконав, кого слід було, щоб шукати хлопців на гелікоптері. Завтра зранку особисто приймаю участь в цій експедиції.

— Тоді — я з вами!

— Побачимо... Покищо — допобачення!..

— Дякую, пане Гроссбах! Вертайтеся скоро, бо мені самому страшенно нудно!

— Постараюся!

І Гроссбах зник.

В Сокола вступив новий дух. Той енергичний, життєрадісний і добродушний Гроссбах належав до типу людей, які вже самою своєю зовнішністю вселяють радість і надію і з першого погляду викликають до себе повне, беззастережне довір'я. Сокіл вже настільки вивчив свого працедавця, що вірив в успіх кожної справи, за яку той лише брався.

І тепер, коли тільки Сокіл побачив Гроссбаха, — відразу повірив, що все щасливо скінчиться і що Данка незабаром знайдуть.

— Гелікоптер! — радісно потирав він руки. — Гелікоптер!.. Певно, що найкраще шукати Данка з гелікоптера!.. Це треба було від самого початку зробити.

— Сеу Іван!.. Сеу Іван!.. Коарасіабо!.. — рознісся в коридорі дзвінкий голос молодого монастирського вихованця і задудніли босі кроки. — Арасі привезли!..

— Арасі привезли! — крикнув ще раз хлопець, відчиняючи двері до Сокола.

— Арасі привезли! — гукнув він і в Коарасіабині двері.

— Естефано! — почувся з другого кінця коридору строгий голос отця Вісенте. — Ти чого кричиш? Хто тебе сюди посилав?!

— О, падре!.. Я тільки...

— Тихо! Іди зараз до своєї роботи! Тут і без тебе обійдеться!..

Сокіл і Коарасіаба вже висунулись в коридор.

— Назад, панове, назад! До ліжок! — замахав на них руками падре Вісенте. — Нічого надзвичайного не сталося. Арасі живий і здоровий. Він тепер у Пості Опіки...

— Я піду до нього!.. Я йому!.. — грозив Коарасіаба.

— Коарасіабо, — так само строго зупинив його священник, — ти казав, що зрікаєшся Арасі і не хочеш його більше знати. Не годиться міняти слова. Арасі покарають і без тебе...

Коарасіаба погас. Мовчки повернувся до своєї кімнати і причинив за собою двері.

Увечері в Сокола зібралося ціле товариство: Гроссбах, Морейра, лікарі, летуни і навіть Шав'єр, ще блідий і ослаблений після хвороби.

Морейра оповідав про свої пригоди і спостереження біля Жовтої Ріки, а решта уважно його слухала.

— З тими скарбами, — весело оповідав Морейра, — чиста комедія! Я спочатку був схильний вірити, що в печері на острові Гваїра й справді щось було, особливо після того, як я її оглянув. Але потім я питав Тамандуа і від нього довідався, що предки гваянців поховали в тій печері свою "біжутерію" з зубів, мушель і пір'я.

— Цікаво все ж, — обізвався один летун, — що таємниця так довго зберігалася серед обидвох племен.

— Чому ж вас це дивує? — вмішався в розмову Гроссбах. — Коли серед індіан збереглися перекази від Потопу — могла зберегтися і ця, порівняно молода

"національна" таємниця.

— Так, — погодився лікар. — Або, взяти, наприклад, перекази про св. Тому, що його індіани називають Суме, або Соме, і вважають індіанським учителем у плеканні бавовни, кукурудзи, мандьоки і т. д. Адже історичним фактом є, що ще в сімнадцятому столітті білим завойовникам Бразилії індіани показували камінь з відбитком людської стопи і казали, що власне це є стопа св. Суме...

— Знаєте, панове, — знову забрав голос Мореїра, — я справді багато дечого дізнався у цій виправі. Перед тим я думав, що індіани — це щось таке середне між мавпою і хижим звірем. Але ви б подивилися, що то за обдарований нарід!.. У них є свої неписані закони, котрі шануються напевне більше, ніж закони писані серед цивілізованих людей. У них є своя медицина, своє мистецтво, своя строга мораль і свої таємниці, котрих ми, білі, не знаємо. Взагалі мушу признатися, що індіани можуть бути учителями для цивілізованого світу, коли мова йде про те, як уживати життя. Ми багато говоримо про свободу людини, але по суті ми є рабами культури й цивілізації. А індіани в той самий час напевне і слова "свобода" не знають, але по суті є вільними людьми.

— Я бачу, панове, — засміявся Гроссбах, — що поручник Мореїра одного гарного дня готов зірвати з цивілізованим світом і чкурнути до індіан.

— А що ви думаєте, — запальчиво заговорив Мореїра, — не був би щасливішим серед них?! Я ані трохи не дивуюся тепер, що деякі старшини, перебуваючи довго при Постах Опіки в пралісах, залишаються там по своїй волі на все життя. Ви ж подумайте: там не треба журитися ні одягом, ні їдою, ні хатою, ні політикою, ні грішми — нічим! Вполював звірину — наївся, потрібно мешкання — зробив собі оку й живи, захотів трохи задурманити голову — індіанки приготують такий напій, що кілька днів ходитимеш п'яний. До речі мене на прощання індіани напоїли якимсь пивом, чи вином — не знаю, що воно таке було. І ви вірите, що я після нього ще й досі п'янію, як лиш нап'юся води?

Гроссбах, Сокіл і обидва лікарі почали сміятися.

— І було воно смачне те пиво? — спитав Гроссбах.

— Чудове! Я попросив навіть собі трохи в плящину. Чекайте, зараз пошлю когось, щоб принесли. Спробуйте.

Лікарі, Сокіл і Гроссбах почали сміятися ще дужче.

— Ні, ні, поручнику, — сказав Сокіл, — ми, як сторонники цивілізації, дуже вам дякуємо!.. Коли вам те пиво смакує — кінчайте його самі на спомин про гарні хвилини, пережиті серед вільних дітей Адама...

— Ви щось знаєте, панове? — почав догадуватися Мореїра. — Скажіть, коли воно таке смішне, хай і я посміюся.

— Боюся, пане поручнику, — жартував Гроссбах, — що ви стратите охоту сміятися, коли ми вам скажемо правду...

— Так, — підхопив Сокіл, — і вам раз назавжди відхочеться жити вільним індіанським життям...

Дальшу розмову перервав обережний стукіт у двері, в яких з'явився падре Вісенте з

Коарасіабою.

— Панове, — сказав священник. — Коарасіаба дуже просить, щоб ви його взяли з собою на "залізне урубу" і завезли до його батьківщини в Долину Ігурей. Він уже старий і хоче вмерти серед своїх соплеменників. Сам він не дійде, бо має хворі ноги. Отже, чи вдоволите його прохання?

— А що ж, — переглянулись між собою летуни, — можна!.. Коли тільки знайдемо можливість приземлитися в тій місцевості — спустимо його на землю. А ти не будеш боятися, Коарасіабо?

— Я ніколи нічого не боявся, — спокійно й гордо відповів старий.

— Коли так, то збирайся в дорогу на завтра.

Коарасіаба ледве хитнув на знак подяки головою.

— Тепер, панове, — продовжував отець Вісенте, — вибачте, що вас позбавлю товариства пана Івана, але ми маємо до нього одну дуже пильну справу. Пане Іване, чи я можу вас просити на півгодинки?

— Але ж певне! — підвівся з місця трохи здивований Сокіл. — Вибачте, панове, я, як тільки звільнюся — зараз вернуся назад.

Сокіл вийшов.

— Дивний випадок, — сказав лікар, коли за Соколом зачинилися двері: — ще вчора і сьогодні ранком пан Іван був хворий. А після обіду — як рукою зняло!..

— Ага, ага! — сміявся Гроссбах. — Ручу вам, докторе, що це я його вилікував! Як тільки я йому сказав, що може летіти літаком на розшуки при умові, що буде мати нормальну температуру — гарячка відразу впала. З хворим треба вміти поводитися!..

Муссурана

Зв'язаних хлопців ботокуди довго несли, а нарешті затягнули в якісь кам'яні челюсті і кинули на землю.

— Ми в печері піяг', — тихо сказав Коема. — Тут колись помер мій батько, а перед входом мати вбила чотирьох ботокудів. Сама! О, моя мати — найсильніша і найвідважніша серед усіх жінок!..

Та Данкові це все зараз було байдуже, і він не відповідав нічого.

"Темінь, — думав він. — Знову темінь, знову зв'язані руки й очікування смерти. І чому воно кожного разу так по-дурному складається, що я майже ніколи не маю можливосте боротися?.. Ех, коли нема волі, то ні сила, ні розум, ні відвага нічого неварті! І коли мені Господь-Бог ще раз допоможе врятуватися, то запам'ятаю собі раз і на завжди: найцінніше для людини є свобода! Вона вартісніша, як життя, бо життя без свободи — це мука!

Такі і всякі інші думки переходили через голову Данка, а він лежав, стиснувши зуби, і широко відкритими зіницями вдивлявся в смоляно-чорну темінь.

— Коемо, — обізвався нарешті, — ти спиш?

— Ні.

— Давай спробуємо розв'язатися.

— Навіщо пробувати?

— Як "навіщо"?! — вкрай здивувався Данко. — Коли розв'яжемося — можемо втікати.

— Ми не розв'яжемося, Данку.

— Звідки ж ти знаєш? Треба спробувати.

— Я вже пробував. Навіть коли я зв'яжу, то ніхто не розв'яжеться, а ботокуди уміють в'язати краще, ніж я.

— То що ж? Лежати отак і чекати? До чого ж ми дочекаємося?

— Ну,— цілком спокійно заговорив Коема, — це вже відомо: завтра нас повбивають на муссурани, спечуть і з'їдять. Але тоді моє плем'я помститься так, що від ботокудів і половини не лишиться. Коли б ще й твоє плем'я прийшло сюди помститися за тебе — то ботокуди пропали б цілком.

Данкові волосся стало дуба і від згадки про муссурану і від того байдужого тону, яким говорив про смерть Коема.

— Ат! — скрикнув він нервово. — Ти думаєш про помсту, а я думаю про те, як би видертися звідси!..

— Ти хіба не хочеш, щоб за тебе одного вбили багато-багато ботокудів?

— А ти? — не знайшов кращої відповіді Данко.

— О, я хотів би! — палко скрикнув Коема. — Тільки шкода, — зітхнув щиро, — що я — останній нащадок Соняшної Династії. Коли мене в'ють — плем'я знову залишиться без морубішаби.

Данко цілком розгубився від такої логіки і не знав, що відповісти.

— А за мене, — продовжував Коема, — гваянці будуть мститися! Ух!.. Тоді вже піяги не будуть зупиняти гваянців, щоб зберігали життя, бо, навіщо гваянцям жити, коли вони не матимуть правдивого морубішаби?

Данко мовчав, приголомшений такими міркуваннями.

Коема також затих і щось мимрив собі під носом. Але потім присунувся ближче до Данка і зашепотів:

— Слухай:

"Ви, нікчемні, брудні ботокуди,

Не радійте з моєї смерти.

Моє тіло невелике,

Моє м'ясо тверде і несмачне.

Але за мене гваянці,

Поберуть луки і списи.

Вони спалять вашу оселщ,

Вони повбивають всіх ваших мужів..."

— Що це?.. Що ти говориш? — спитав наляканий Данко, думаючи, що Коема збожеволів.

— Я не говорю, — здивувався трохи Коема, — я співаю пісню смерті. Слухай далі:

"За смерть молодого Ранка
Буде вам жорстока розплата.
А за білого бога вогню..."

— Цить! — крикнув Данко і хотів заткати вуха.

Але набряклі в китицях руки були міцно зв'язані сирицею, і Данко, зробивши спробу піднести їх до вух, ще раз пригадав, що він не має волі. Не має волі навіть настільки, щоб торкнутися власними руками власних вух! Це привело хлопця в таку лють і викликало такий шалений протест, що він заскреготів зубами, стримуючи ридання.

— Що тобі?—спитав Коема.—Тебе, може, щось вкусило? В цій печері напевне є отрутні павуки і стоноги. Ха-ха-ха! Ботокуди були б дуже злі, коли б побачили нас спухлих від отрути, бо тоді не могли б нас їсти...

— Замовчи! — прошепотів люто Данко, стараючись скрити ноти жаху в голосі.

— А-а, я забуваю, що ти також мусиш скласти пісню смерті. Вже більше не буду тобі перешкоджати. Але ти, коли скінчиш, то скажеш мені. Тільки придумай щось дуже-дуже страшне, щоб ботокуди налякалися, знаєш?..

Жах, що залізною рукою душив Данка за горло, поволі слабшав і переходив у ніяковість. Він порівнював себе до Коеми, для котрого в даний момент смерть стала навіть не другорядною, а якоюсь зовсім маловажною необхідністю, проти якої не варта ні протестувати, ні боронитися. От смерть собі — і смерть. Нічого важливого. Цей дванадцятирічний хлопець з соняшним знаком на грудях думав виключно над тим, щоб померти ефективно, як личить мужеві, тим більше морубіщабі, і щоб його вороги зазнали якнайбільших втрат. Почуття страху, що гнобило зараз Данка, для Коеми було чудним і незрозумілим. Правда, і Данко не належав до боягузів, і Данко міг вмерти погеройськи, коли б було за що. Але смерть Коеми мала сенс і ціль в даному випадку: вона послужила б свого роду гаслом для племені. А Данкова смерть? За що, властиво, мав умирати? Яку користь принесе своєю загибеллю?

— Ні, ні, це гупо, абсурдно, ідіотично!!! — стогнав усередині Данко і так стискав зуби, що в нього аж щелепи боліли.

Та, як би там не було, старався здушити прояви свого страху назовні. Гордість не дозволяла йому показатися боягузом перед Коемою, і він постановив собі твердо відіграти свою сумну роль до кінця.

Спробувавши на всякий випадок ще раз звільнитися з сириці, Данко переконався, що дійсно всі зусилля йому нічого не дадуть. Тому постарався лягти якнайзручніше і пустив на волю свої думки.

Лежав він так досить довго і вже почав дрімати, як раптом почув на своєму обличчі дотик чогось теплого і вогкого. З несподіванки задрижав і відсунувся далі. Але це нічого не допомгло. Невидима в темноті звірина стрибнула йому на груди і теплими лапками почала обмацувати його обличчя.

— Фрузю, Фрузю!.. — зойкнув Данко з невимовної радості. — То ти не втікла?! Ти знайшла мене?! Ти прийшла до мене?! О, моя люба, хороша мавпочко!..

— Що там таке? — спитав Коема. — З ким ти говориш?

— Зі своєю мавпою, Коемо. З тією самою, що втікла вечером, коли я заходив до вашої оки.

— А вона вміє говорити?

— Ні, не вміє.

— Шкода. Коли б уміла говорити — могла б побігти до твого племені і оповісти про твою смерть.

"Що цей Коема мені на кожному кроці про смерть згадує?! — зло подумав Данко. — Чи й справді наша загибель вже така невідклична, що про ніякий рятунок не може бути мови?"...

— Фрузю, Фрузю, — заговорив стиха, — допоможи мені розв'язатися... Ось тут, Фрузю, отут!..

І Данко, обернувшись спиною догори, почав рухати пальцями.

Фрузя, однак, інакше зрозуміла Данкові слова і рухи. Вона вирішила, що хлопець з нею бавиться. Тому скочила йому на спину, почала там перекидатися і вдавати, що їде верхи.

— Ні, Фрузю, не те! — пояснював далі Данко. — Отут треба розв'язати, або перегризти. Розумієш? Отут, Фрузю, отут!.. Ах, яка ж ти дурна!..

Коли б не темінь і коли б Данко міг показати, що треба робити, — безсумнівно, Фрузя розв'язала б, або поперегрязала б тонкі паски сириці. Але в таких обставинах бідна мавпа ніяк не могла вгадати, чого від неї вимагають. Вона то ловила Данка за пальці, то обіймала його за шию, то з великої втіхи облизувала йому обличчя.

Як не старався Данко в'яснити звіряті свої вимоги, як не просив, — нічого не помагало. Скінчилося тим, що розчарований втраченням останньої надії на рятунок хлопець став сердитись і нетерпеливитись, а на його окрики у вході з'яснило світло смолоскипів, і в печеру увійшло четверо вартових ботокудів.

Фрузя моментально скочила і забилася в найтемніший кут, але ботокуди її помітили і кинулися за нею.

— Не руште! — закричав Данко. — Не вбивайте її! Це — моя марагігана!..

Сам не вірив, що таким поясненням врятує життя мавпі, а прийшло воно йому в голову чомусь при згадці за Канту. Однак, на ботокудів це справило велике враження. При світлі смолоскипів було добре видно, як порозтягалися від здивовання їхні обличчя і вирячилися перелякані очі. Людська смерть була для них справою привичною, але "марагігану" — передвісницю смерті вони бачили вперше.

Мовчки позадкували ботокуди до виходу, а в печері знову стало темно — хоч око виколи.

— Данку, — підсунувся до нього Коема, — чи та мавпа є тільки твоєю марагіганою, чи й моєю також?

— Ет, Коемо, відчепись! — роздратовано відмахнувся Данко. — Я хочу спати

— Так, перед муссураною треба виспатись, щоб мати силу, — погодився Коема. — Притулись ближче до мене, бо мені холодно.

Данко присунувся щільно спиною до Коєми, а Фрузя знову підійшла до свого пана і згорнулася в клубочок, довірливо притулившись до його грудей, — і незабаром всі троє поснули.

Збудили їх сильні крики і біганина знадвору. Фрузя відразу підняла голову і насторожилася,

Коєма сів, нашорошивши вуха, а Данко й далі лежав, стараючись відгадати, що то може бути.

В печері панував півприсмерк, але надворі вже було добре видно, і коли хтось пробігав біля входу — по стінах печери пересувався косий сніп тіни.

— Що там таке, Коємо? — тихо спитав Данко, знаючи, що Коєма має гостріший слух.

— Цить! Дядько Жібоя прийшов і свариться за нас з Убіражарою...

Чим довше прислухався Коєма до неясних відгуків голосів, тим більше непокоївся, а врешті впав і почав битися головою до землі.

— Чого ти, Ранку? — шепотом спитав Данко. — Що вони там говорять?

— О, підлі, нікчемні собаки! — звивався Коєма по землі. — О, брудні, смердячі пуру[79]!..

— Та що там таке? — наполягав Данко.

— Вони... Вони кажуть, що не будуть мене убивати, а триматимуть тут!..

— І ти того плачеш?! Та це ж краще для тебе!..

Коєма заціпенів від тих слів, а потім люто плюнув:

— Ти!.. Ти — бугро, що вдаєш приятеля!.. — злбними очима видивився він на Данка. — То ти хочеш, щоб я був невільником ботокудів?!

Помимо образливих слів і зневажливого тону, ці слова викликали в Данка почуття ще глибшої пошани до гордого хлопчини.

"Бач, і для цього дикуна смерть у порівнянні з рабством не є нещастям!" — подумав він, а вголос сказав:

— Ти не будеш довго їхнім невільником, Ранку! Кам'яна Риба скоро вернеться і відіб'є тебе від ботокудів. .

— Не хочу! Не хочу ні одного дня бути в неволі в пуру!

— Ти дурний, Ранку! — розсердився Данко. — Коли любиш своє плем'я — мусиш для нього стерпіти не тільки смерть, а й гірше смерти! Коли тебе заб'ють — г'ваянці більше ніколи не матимуть морубішаби Соняшної Династії, і ботокуди будуть радіти. А так, — побачиш, — г'ваянці незабаром нападуть на ботокудів, поб'ють їх і тебе визволять.

Коєма від тих пояснень перестав сердитися на Данка, але не заспокоювався.

— Ні, хитав він головою, — ні! Убіражара каже, що заб'є мене, коли тільки г'ваянці схотять проти них воювати. Він для того мене й буде тримати в неволі, щоб г'ваянці підкорилися ботокудам. О-о-о!.. — і Коєма знову почав кидатися по землі.

Розпука молоденького морубішаби була така велика, що Данкові стало його жаль.

— Ранку, не плач, заспокійся! — став він вговорювати Коєму щирими словами. —

Побачиш, що все ще буде добре. Ти станеш на чолі свого племені і розіб'єш ботокудів. Г'ваянці під проводом морубішаб Соняшної Династії стануть сильними, і ваше плем'я розростеться, як в давнину.

Данко сам не знав, звідки прийшов до таких висновків, але в ту хвилину вірив у те, що говорив. Коема затих і сидів, як заворожений, жадібно прислухаючись до тих слів.

— Гм, — усміхнувся він мрійно і додав таким тоном, як би мова йшла про втрату зубів зі свого намиста: — шкода, що ти сьогодні загинеш на муссурані і не зможеш того всього бачити!..

В Данка відразу пропала вся бадьорість.

— То вони мене не залишать з тобою? — спитав глухим тремтячим голосом.

— Ні. Вони сьогодні справляють свято кавінь, бо їхні напої вже готові.

— Мною одним не наїдяться! — сказав Данко, ледве стримуючи істерику.

— Певно, що ні. Але вони мають ще якусь звірину, а на додаток заб'ють кількох непотрібних старих зі свого племені — і вистачить. Кавінь — це не свято їди, а свято пиття.

Данка аж підкидало. Коли б не зв'язані руки, здається, кинувся б на Коему і набив би його немилосердно. Набив би його за цілковиту байдужість, з якою він говорив про муссурану, і за цілковитий брак співчуття до нього, Данка.

І Данко величезними зусиллями волі стримував себе, щоб не виявити назовні всієї безодні жаху й. відчаю, що огортали його душу.

"От для кого я гину! — думав собі. — Пес проявив би безмірно більше співчуття до мене, як цей хлопець... Але що допоможе? Коли проявлю страх — то тим самим додам тільки приємності ботокудам. Ні, вмирати треба вміти також! Хай принаймні своєю смертю покажу, що білі чогось варті!

— Данку, — обізвався Коема, — ти вже склав пісню смерті?

— Ні.

— То шкода. Знай, Данку, все, що приобіцяєш ботокудам у тій пісні, всі твої погрози я виконаю! Я помщуся за тебе так, як би не мстився навіть за найвидатнішого мужа племені!.. Я буду їх бити до кінця свого життя! А всі г'ваянці, Данку, будуть оплакувати твою смерть цілий день і цілу ніч...

Тут цілком несподівано голос Коеми увірвався, і він гірко і щиро заридав.

Данко не витримав і заридав також, але його прївів до пам'яті Коема:

— Данку!.. — вигукнув зі страшним здивованням. — Звичай не велить плакати над самим собою.

Але Данко не міг стриматись. Він плакав і хлипав, розмазуючи обличчям бруд по землі, поки не виплакав буйних сліз. Тоді сів і сказав:

— То я плакав за Канту й Жакаре.

— Звичай не велить оплакувати двічі, — строго сказав Коема.

— Наш звичай дозволяє оплакувати померших кожного дня.

— А-а-а! Ну, хіба що так...

— Тепер не заважай мені, Ранку. Я мушу скласти пісню смерті.

Коема покiрно замовк i шанобливо вiдсунувся далi, щоб не перешкоджати товаришеви в такому поважному зайняттi.

Насправдi Данко не думав нi про яку пiсню смерти. Вiн попросту хотiв спокою i вiдпочинку. Облегшивши свою душу сльозами, тепер вiдчував потребу побути насамотi сам з собою, зi своїми думками.

Але якось мимо його волi тi думки зосереджувалися саме довкола пiснi смерти — тiєї пiснi, яку по закону всiх iндiянських племен спiває в'язень перед загибiллю намуссуранi. Змiст пiснi одноманiтний: смертник мусить похвалитися великим числом своїх перемог над ворогами, вилаяти своїх переможцiв та пригрозити їм жорстокою розплатою свого племенi. З того виходило, що Данкова пiсня смерти, складена на цих засадах, не мала б нiякої вартостi: адже Данко досi з ботокудами не воював, лаятися майстерно не вмiв i знав, що його "плем'я" не буде мститися. Шкода було нави́ть силуватися таку пiсню укладати.

Надворi галас поволi стих, i в печеру увiйшло кiлька ботокудiв. Вони пiдхопили Данка i поволокли його геть, не давши йому нави́ть можливостi сказати на прощання кiлька слiв Коєми. Тiльки Фрузя, набравшись раптом вiдваги, вилiзла з печери i почимчикувала на всiх чотирьох за своїм паном.

— Марагiгана!.. Марагiгана!.. — падали довкола приглушенi вигуки.

Данка донесли до оселi, посадили на землi i стали розмальовувати, хоч вiн лявєя, кричав i протестував. Та опиратися зв'язаному перед кiлькама дужими дикунами не було можливостi, i Данко врештi-решт скорився.

Його буйнi кучерi скоро зникли пiд грубою верствою густої фарби. На тiлi з'явилися дивовижнi визерунки, в яких, треба признати правду, ботокуди були також неабиякими мистцями. Так що Фрузя, котра невідступно крутилася бiля хлопця i приглядалася до зовнiшнiх змiн його образу, пiд кiнець виявила безмiрне захоплення i стрибала з радостi, мов нави́жена.

За яких пiвгодини розмальовування скiнчилося, Данковi розв'язали руки i ноги, а натомiсть накинули один зашморг на шию, а другим обв'язали його довкола пояса i погнали на окару.

Перед оселею довкола широкої площi, розчищеної i заметеної з нагоди свята, густим ланцюгом стояли ботокуди, а трохи оподалiк на високому горбочку збилися в купу переляканi i збентеженi гваянцi.

В центрі окари лежало двi купи дров, наготовлених для вогнища. Помiж ними на вiддалi яких 4-5 метрiв мiж собою було закопаних два грубих стовпи з просверленими дiрами на зразок вушок вiд голки. Поруч лежав грубий шнурок — муссурана.

При виглядi того всього Данка обняв тоскний, смертельний жах.

В'язня пiдвели до Убiражари, що сидiв на розстелених шкурах, оточений пiягами та видатнiшими ботокудами. Всi вони були розмальованi вiд голови до нiг, а в Убiражари пiд подувами вiтру тремтiли на головi барвистi пiр'я величезного аквангiпе.

Почалася церемонiя муссурани.

Смертника насамперед мали ображати i висмiшувати.

— Ти сьогодні, — почав Убіражара, — мав показати нам свою силу. Показуй! Ми чекаємо...

Як лише Данко побачив перед собою розмальованих канібалів і почув насмішливі слова Убіражари, його страх минув безслідно, уступивши місце сліпій ненависти.

— Коли б я тільки показав свою силу, бугре, — голосно сказав хлопець, — то і ти і все твоє нікчемне плем'я посліпло б і поглухло б на місці! '

— Ха-ха-ха! Коли ти такий сильний, то чому ж дав, щоб тебе зв'язали?

— Ха-ха-ха! — відповів Данко. — Коли ти бог вогню, то чому ж досі не спалив гваянців?

— Ще прийде час на них!

— Ні, не прийде, ботокуде! Прийде смерть на вас всіх через твою дурну голову!

Ботокуди мали звичку в таких випадках кричати всі разом, щоб якнайбільше дошкулити в'язневі образливими словами. Але на цей раз всі були занадто приголомшені і занадто зацікавлені дивним хлопцем, а тому мовчали. Отже, Данко мав можливість говорити так, щоб всі його чули.

— Ти дурний, бугре, — продовжував він, — і все твоє плем'я дурне, коли вірить, що ти бог вогню. Скажи, звідки ти взяв той вргонь, яким лякав плем'я?

Убіражара волів би, щоб слова Данка покривалися загальним криком, але, на його превелику злість, ботокуди стояли нерухомі й німі.

— Мені Тупан дав небесний вогонь! — крикнув він голосно.

— Брешеш! Я знаю правду: коли тебе скинули, як здохлого пса, зі Скелі Невороття, ти не забився, а встав і пішов у ліс. Там ти зустрів білих людей і випросив у них білі палички, що загораються, коли їх потерти. У нас кожна мала дитина вміє здобувати з них вогонь.

Убіражара відчував, що ґрунт під його авторитетом починає хитатися, і страх стиснув йому серце.

— Досить! Досить!.. — закричав і зірвався на рівні ноги.

— Ні, не досить! — кричав і собі Данко. — Де той твій небесний вогонь? Покажи його! Дай сюди, хай я побачу!..

— Не покажу! Не дам!..

— Не покажеш, бо не маєш!.. Чуєте, ботокуди, і ви, гваянці, цей бугро не має більше ніякого вогню!.. Бийте його і женіть геть!..

Серед дикунів наступило велике замішання. Гваянці заметушилися, а з рядів ботокудів посипалися окрики:

— Покажи йому цей вогонь, морубішабо!..

— Покажи!..

— Ми вже бачили і знаємо. Хай він також побачить!..

— Тихо!!! — ревнув Убіражара таким голосом, що всі відразу зацікавилися. — Коли гваянці рушаться з місця — розіб'ємо тангвапемою голову Ранкові!.. А ви, — звернувся до ботокудів, які тримали Данка, — покажіть в'язня племені.

— Як?! — загудів невдоволено натовп. — Уже?! Ми ще не натішилися!..

Дійсно, перша точка кривавої церемонії муссурани на цей раз була надто коротка і фактично звелася до того, що насміхалися не над в'язнем, а, навпаки, в'язень висміяв і образив переможців разом з морубішабою. І ботокудам це дуже не подобалося.

— Ще!.. — гукали вони.

— Ми ще нічого не сказали ні про нього, ні про його плем'я!..

Але Убіражара вирішив таки з першою точкою скінчити.

— Досить! — гримнув він ще раз. — Я сказав показати в'язня племені!..

Охорона Данка покійно кинулася виконувати наказ: вони вхопили кінці шнурків і потягли хлопця довкола окари, щоб всі могли бачити і оцінити майбутню печеню. Фрузя підбігала за хлопцем крок-у-крок, робила смішні гримаси і, як все, показувала язика. А заанімілий від страху і внутрішнього болю Данко покійно обходив площу і молився.

З усіх сторін падали на нього критичні погляди і насмішливі слова, але він уже не звертав на них уваги і не чув їх зовсім.

Так, обійшли окару і стали знову перед Убіражарою. Тут з Данка поздймали шnurки, а Убіражара сказав:

— Тікай!

Данко знав, що так пропонують кожному в'язневі, засудженому на муссурану, і що всі смертники з такої пропозиції стараються скористати, хоч втеча ніколи не вдається.

— Тікай!.. Тікай!.. — закричали ботокуди. Але Данко, обвівши поглядом оточену густим ланцюгом індіан окару, зрозумів, що втекти йому не вдасться. Тому, щоб не тішити зайвим видовищем дикунів, став у горду позу і крикнув:

— Не хочу тікати!

— Тікай! — махали руками ботокуди. — Звичай велить тікати!..

— Я не шаную звичаїв вашого нікчемного племені і тікати не буду! — відрізав Данко і тупнув ногою.

Ботокудів огорнула лютя. Вони загалайкали, закричали, замахали руками, а кілька з них кинулися до Данка і почали його штовхати. Та це нічого не допомгло. Данко впав, але з місця не зрушився. Тільки перелякана Фрузя писнула і в загальному замішанні кудись щезла...

— Досить! — крикнув Убіражара. — Коли не хочеш тікати — співай свою пісню смерти! Зв'яжіть його!..

Двоє ботокудів побігли до стовпів, де лежав грубий шнур, підхопили його і перекинули Данкові через пояс. Не зав'язали гудза[80], лиш обмотали раз довкола і потягли до купи дров. Тут уже сиділо кілька невимовно брудних і страшних на вигляд, старих ботокудок з кам'яними сокирами і дерев'яними ножами. Обов'язком цих дикунок було — після смерти розібрати трупа і порізати його на кусники. Данка вкрив холодний рясний піт.

— Співай!.. — кричали знову довкола. — Ти маєш право ще на пісню смерти!..

І Данко, сам несподівано для себе, заспівав. Себто, не заспівав, а почав речитативом вигукувати окремі речення, як це роблять індіани. Мішаючи українські й

індіанські слова, він говорив про хоробрість свого народу, про дружбу з г'ваянцями, котрі колись переможуть і знищать ботокудів. Він співав про те, що незабаром настане на землі такий порядок, коли для канібалів-пуру і для дурисвітів не залишиться місця. Співав він пізніше про все, що лиш йому до голови приходило, аби тільки виграти час і відстрочити страшну хвилину.

Ботокуди спочатку слухали з увагою і навіть хвалили собі Данків спів, але пізніше, коли це почало занадто довго розтягатися, закричали і затупали ногами, домагаючись кінця.

На знак Убіражари двоє ботокудів вхопилося за кінці муссурани і підвели Данка до купи гілляк: смертник мав на власні очі бачити, як підпалюються вогнища.

Коли вогонь затріщав і поліз по сухих гілляках вгору — наступив останній акт трагедії. Данка поставили між вкопаними стовпами, переселили обидва кінці муссурани через дірки і так натягнули шнур, що хлопцеві відразу сперло віддих.

— Хто бере тангвапему? — спитав Убіражара.

— Я! — вирвався з ланцюга натовпу кремезний велитень з грубезними руками.

— Гарзд! — згодився Убіражара. — Подайте тангвапемі!..

З юрби вибігло два вояки і принесли дві грубі палиці понад метр довжини кожна. Вони були зроблені з важкого дерева імбуя і мали грубілі й тонші кінці. Тонший кінець був круглий, як качалка, а грубший мав чотири грані. Одну тангвапему, прикрашену китицею пір'я, подали езекуторові, другу, що не мала ніяких окрас, вручили Данкові.

— Боронись! — кричали при тому.

Досі Данко не міг навіть думати про якусь боротьбу, чи спротив. Але тепер, відчувши в долонях дотик важкої тангвапемі, стрепенувся, а в серце його вступила одчайдушна відвага. Коли б не був зв'язаний муссураною — напевне кинувся б наосліп у битву з натовпом і дорого продав би своє життя. Але, прикований муссураною до одного місця, мав у розпорядимості хіба один єдиний удар, як пам'ятного дня лишався йому в боротьбі з онсою удар списом. І Данко постановив собі твердо — того удару не дарувати. Він вимірив віддаль між собою й Убіражарою і з жалем ствердив, що вона завелика, і удар не був би певним. Не міг він також цілити на тих, які натягали муссурану біля стовпів. Єдиним лишився хіба велетень, що взяв на себе роль езекутора. Він саме грався тангвапемою, вимірюючи в руках її вагу, і робив пробні розмахи.

Данко підняв і свою тангвапему, описав нею над головою кілька кругів, і став у вичікуючу позицію. Між ним і ботокудом було з тридцять кроків віддалі, що давало можливість велетневі розігнатися і вдавити з цілого розмаху, в той час, коли Данко міг боронитися тільки стаючи на місці.

І ось кат присів, підстрибнув і величезними кроками погнав на свою жертву. Данко в той момент розкрутив над головою тангвапему і, підпустивши ботокуда до себе на віддаль п'яти кроків, шпурнув нею просто велітневі в голову. Той крикнув, перевернувся на бігу і цілою силою гримнув на землю. Атангвапема з коротким і глухим звуком відбилася від його голови і з свистом вдарила в багаття, довкола якого

сиділи огидні старі різнички. Стовп іскор і розметаного вогню скрив під собою їхні тіла і змішався з пронизливим вереском. Тепер Данко став і чекав смерті. Не знав тільки, чи його підстрелять з лука, чи проб'ють списом, чи попросту роздеруть живцем.

Але, на його величезне здивовання, ніхто навіть не рушився з місця. Тільки регіт і крики вдовolenня повисли над площею. Особливо ж раділи гваянці і здалека гукали Данкові компліменти.

Коди крики трохи стихли, а старі ботокудки, позбиравши своє начиння, перенеслися до дальшого вогнища, до Данка підбігло кілька вояків і почали йому вияснювати, що в'язень не має права кидати тангвапемою на віддаль, лиш мусить боронитися на місці.

— Ти випустив з рук тангвапему і більше її не дістанеш. Зрозумів?

Тим часом повалений велетень спробував піднести голову, але впав безсило на землю.

— Добийте його! — крикнув Убіражара.

Наказ негайно виконали, а тіло, під загальні крики вдовolenня, потягли до другого вогнища і віддали в руки різничок.

— Тепер дайте тангвапему мені! — скомандував Убіражара і встав зі свого місця, і Данкові заціпеніла кров. Він уже був до всього приготований, однак смерть саме з рук Убіражари видалася йому особливо ганебною і страшною. А канібальський морубішаба, посміхаючись хижою потворною посмішкою, вже зближався до Данка котячими кроками.

— Марагігана!.. Марагігана!.. — закричали ботокуди хором.

Убіражара спинився і оглянувся. Оглянувся й Данко і в той самий момент мало не збожеволів від радості: бідолашна Фрузя, зігнувшись вчетверо від зусиль, волочила по землі його наплечника. Побачивши Убіражару з тангвапемою, вона скоро полізла до мішка, витягнула звідти найбільший фоґет і почала ним розмахувати в повітрі.

— Фрузю, Фрузю! — закричав Данко. — Дай мені, дай!..

Мавпа вишкірила зуби в чемному усмісі і подала фоґета Данкові. .

Всі з цікавістю придивлялися до цієї сцени, забувши про тангвапему.

— Слухайте, ботокуди! — владно крикнув Данко. — Я випустив тангвапему з рук і не маю чим боротися. Чи закон вашого племені забороняє боронитися такою малою палицею?

Про це закон племені нічого не каже, — обізвався якийсь піяґа.

— Добре! Хай буде!.. — закричали довкола. — Хай білий хлопець борониться палицею!

— Ну, Убіражаро, — весело сказав Данко, — тепер можеш нападати!..

Не підозриваючи підступу, Убіражара відійшов кілька кроків назад і вихром погнав на Данка.

Хлопець не зівав. Як тільки допустив Убіражару на належну віддаль, шарпнув з цілої сили за шнурок і бухнув снопом полум'я просто в обличчя напасника. Убіражара, ніби вдарений тараном в груди, перекинувся через голову і покотився по окарі.

В першій секунді враження було таке потрясаюче, що всі поприкипали до місць і припишкли, як заворожені. Але коли з фогета вилетіла кольорова куля, піднеслася на висоту, трісла і випустила з себе три інших кулі, ботокуди завили з жаху пронизливими, звірячими голосами і закрутилися, мов божевільні: одні попадали на землю обличчями, другі пустилися тікати, давлячи і перекидаючи по дорозі всіх стрічних, треті, стративши притомність, лежали нерухомо.

— Бог вогню!!! Бог вогню!!! Бог вогню!!! — лящало у вухах.

Навіть гваянці, що стояли оподалік, хвилею схлюпнули з горбка і затупотіли в напрямі своєї оселі.

— Бог вогню!!! Бог вогню!!! Бог вогню!!! — вила і стогнала дикунська маса.

Данко не вдоволься першим ефектом. Ті, що тримали муссурану, давно зникли, і він побіг до мішка, набрав у жменю буска-пе та почав його розкидати довкола. Сердиті вибухаючі вогники підводили з землі і примушували тікати стрімголов тих, що ще лишилися на місці, і перетворили цілу окару в справжнє пекло.

В загальній метушні Данко ледве доглянув розкішне аквангапе Убіражари, що виднілося вже поміж оками оселі, і погнав за ним. За кілька хвилин ступав уже втікачеві на п'яти і зі словами: "А бачиш тепер мою силу, ботокуде?! Бачиш?" кинув кілька буска-пе.

Убіражара рванувся тікати, і швидкість його ніг потроїлася від кусаючих, тріскаючих вогнів, які пекли його в п'яти і розривали під ним землю.

"Коема!" — пригадав собі Данко і завернув до печери.

По дорозі підхопив мішок і, перестрибуючи через розпростерті тіла, поспішив до приятеля.

Зі здивованням побачив зв'язаного Коему, що сидів перед входом до печери і реготав, мов божевільний.

— Гу, Данку! — закричав він. — Я ще зроду так не сміявся!

— А ти бачив? — спитав Данко, розрізаючи сирицю.

— Я все бачив! Як ті старі ботокудки... Ха-ха-ха!.. А Убіражара!.. Що це таке?..

Данко хвилину послухав, а потім з божевільною радістю закричав: "Літак!.. Літак!.." і погнав на окару.

Дійсно, зовсім низько над Долиною Ігурей ширяв гелікоптер, описуючи широкі кола в небі.

Рівну і широку площу, де недавно роїлося повно ботокудів, — немов хто вимів. Тільки коло дотліваючого багаття лежало розпростерте тіло приголомшеного Данком і добитого бодокудами велетня.

Ставши посеред площі, Данко вистрілив один по одному три фогети і, тремтячи від хвилювання, чекав вислідів.

Літак, що був уже відлетів на захід, завернув, назад, Повисів трохи в повітрі й обережно почав приземлюватися.

— Коемо!.. Коемо!.. — стрибав Данко. — Ходи сюди! Не бійся! Це — залізне урубубу, що возить людей!..

Цікавість перемогла в молодому дикуні страх, і він, все ще з деяким недовір'ям, поволі підійшов до Данка, але зупинився на поштивій віддалі. Звідтам приглядався, що буде далі, готовий кожної небезпечної хвилини дати ногам знати.

Оглушливо диркаючи і здригаючись цілим корпусом, гелікоптер торкнувся землі й затих. В його боках повідчинялися з тріскотом двері, а з них повискакували, тримаючи зброю в руках, спочатку летуни, а на кінець Сокіл і Гроссбах. Потім поволі висунувся й Коарасіаба, блідий, тремтячий, зворушений.

Данка котрому радість відібрала мову, з розмаху підбіг до батька і впав йому на груди. Сокіл перелякано сахнувся і мало не впав.

— Що це за почваря?! — вигукнув він, відриваючи від себе Данка.

Ці слова і обридження, з яким батько відштовхував його геть, глибоким болем вразили Данкове серце.

— Тату! — заридав він. — Тато гнівається на мене?...

— Даночку!!! — широко розкрив обійми Сокіл. — Це ти?! А хто ж би тебе пізнав, сину мій дорогий?!

Данко аж тепер пригадав, що він весь вкритий фарбою, і вже сам випрочувався з обіймів, щоб не обмастити батька. Тим часом в руках летунів заклацали фотоапарати, а Гроссбах, дивлячись на цю сцену, реготав розкотисто і заразливо, аж за боки брався.

— Пане Іване! — кричав крізь сміх. Пане Іване, ви ще сьогодні ранком переконували мене, що ваш син подібний до вас, як дві краплі води, що він — ваша мініятура!.. Подивіться ж тепер добре на вашу "мініятуру" і уявіть собі, як мусить виглядати оригінал в натуральній величині?! О-хо-хо!.. А-ха-ха!..

— Слава Богу!.. — крізь сльози говорив Сокіл. — Іди ж, сину, привітайся з паном Гроіссбахом, з панами летунами і з Коарасіабою.

Але Данко заховався за батькові плечі і благально зашептав:

— Татусю, перше всього я мушу обмитися і одягнутися... Як представлятися в такому вигляді?..

Та прибулі не вражалися ні Данковою наготою, ні його виглядом. Вони всі поспішили підійти до хлопця і щиро обіймали його, питаючи, як йому поводилося.

— Дякую, панове! — соромливо і розгублено відповідав Данко. — Не думайте, що я здичів. Я зараз постараюся привести себе в належний вигляд... Коарасіабо, друже мій!.. Ось ти знову серед своїх!.. Ах, який я радий!..

Коарасіаба поклав свою шорстку долоню Данкові на голову і тихо сказав:

— Я для тебе більше не Коарасіаба, а брат Іван.

— Що?! — здивувався Данко.

— Дивись! — гордо показав Коарасіаба на свої груди, де звисав на дебелим ланцюжку великий хрестик. — Я тепер для білих називаюся Іван, а твій батько — є моїм хресним батьком. Ми, Данку, тепер є з тобою братами, бо маємо одного батька. Хе-хе-хе!..

Та, не дивлячись на радість, Данко почував себе так ніяково перед цивілізованими людьми, що готовий був провалитися крізь землю, і, щоб відвернути від себе увагу,

закричав:

— Коемо!.. Коемо!.. Ходи сюди!.. Тут є твій дід — Соняшний Волос!.. Заведи цих всіх людей до оселі, а я біжу до ріки!..

І він, уже не чекав більше, дременував до берега — тільки закурилося.

Епілог

— Ну, панове, досить! — сказав Гроссбах. — Я сьогодні вже так наговорився і стільки наслухайся, що в мене і язик задеревів і вуха попухли. Женіть нас спати, отче парох. Нам завтра рано в дорогу.

Всі повставали з місць, за виїмком одного Данка, котрий сидів самотно при вікні і ще раз переживав події сьогоднішнього дня. Видавалася вони йому такими неймовірними, як у недавньому минулому видавалося неймовірним існування Санто Антоніо і монастиря, де він сидів тепер.

Саме в цю хвилину, коли Гроссбах пропонував іти спати, перед очима хлопця яскраво виступила остання сцена в Долині Ігурей: поворот мужів племені зі скарбами і смертельно пораненим Ітапірою на ношах, виплетених з пальмового листа. Духи казали правду старому піязі, бо він і Убіражара загинули в один день. Недалеко оселі гурток гваянців під проводом Ітапіри зустрівся з гуртком утікаючих ботокудів на чолі з Убіражарою і вступив з ними в бій. Ітапіра власноручно убив Убіражару, але й сам дістав смертельну стрілу в груди. Так що радість гваянців потьмарилася тяжкою втратою.

Данко попросив для себе на пам'ятку тільки старе євангеліє, але відмовився від нагороди і не прийняв скарбів, що їх охоче дарувало йому плем'я, а батько його підтримав:

— Іване, — сказав Сокіл своєму похресникові, — іколи б Данко навіть і погодився взяти ці скарбні, то я б йому не дозволив. Багатство псує людину: і привчає її до ледачого життя. Хто хоче, бути багатим — мусить власними силами ним стати. Сховай золото і каміння для племені. Колись побудуєте за них в Долині Ігурей школи, лікарні і церкви.

Коарасіаба похитав головою.

— Ми не залишимося в Долині Ігурей, — сказав він. — Ми почекаємо тільки на наших братів з-над Жовтої Ріки і підемо звідси геть шукати іншого місця. А скарби... Що ж, коли Данко їх не хоче — будемо ховати і берегти далі.

Потім покликав Данка, відірвав від дорогоцінного арауе великий рубін, що звисав на ланцюжку, і сказав:

— Візьми це, Данку. Коли тобі, чи твоєму племені потрібна буде допомога — прийди, або передай кимсь цю краплину ствердлої крові. Хто прийде з цим знаком — може вимагати у гваянців допомоги і скарбів...

Данко прийняв рубін і повісив його на грудях поруч материнського благословення.

— Данко десь тужить за своєю мавпою і блукає за нею в думках по Мато Гроссо... —

перервав спогади хлопця голос Гроссбаха.

— Принаймні, половина його там лишилася, — ласкаво сказав отець Вісенте і поклав Данкові на плечі свої руки.

Данко усміхнувся. Він справді схуд і змарнів так, що від нього лишилася тільки шкура й кості.

— Нічого, отче, — сказав. — Запевняю вас, що в Мато Гроссо лишилася якраз та моя половина, за якою не варто жалувати.

— Так?! А то чому? — поцікавився Гроссбах.

— Бо та моя загублена половина була складена з неслухняности, легковажности, непрактичності, наївности і... з трохи зайвого жиру...

— Ов! А що ж тобі тепер лишилося?

— Що лишилося? — з сумною серйозністю задумано перепитав Данко. — Лишилось трохи досвіду, гарту і... скромности, що не дозволяє себе вихвалити.

Це було сказано так поважно, що чоловіки перекинулися багатозначними поглядами.

— Ти дуже змінився, сину, — обізвався Сокіл.

— Він просто дозрів, пане Іване, — підсумував Гроссбах і почав прощатися: — Панове, таки справді час іти спати...

Кінець

[1] Слово "троща" авторка вживає у значеннях або "хмиз", або "очерет", або "тросник" (зокрема цукровий), в залежності від контексту. В даному випадку, звісно, йдеться про тросник. *(Тут і далі у виносках примітки упорядника інтернетної публікації, крім тих, що позначені "Примітка авторки").*

[2] Тобто дерева, що виділяють каучук, з якого люди роблять гуму.

[3] Лежати облогом — перебувати у дикому, первинному стані, без втручання цивілізації (так кажуть про якусь місцевість).

[4] Естадо — (англ. "стейт", нім. "штадт") — територіально-адміністративна одиниця з порівняльно широкою автономією. Бразилія ділиться на 20 естад, один федеральний дистрикт — Ріо де Женейро — і 5 так званих територій з дуже рідким населенням: Акре, Гвапоре, Ріо Бранко, Амапа і Фернандо де Норонья (див. мапу з 1-го тому на стор. 72-73). В укр. мові нема слова, що відповідало б поняттю "естадо", тому доводиться його замінити словами чужинецького походження "штат", чи "провінція". Естада в Бразилії мають деякі свої окремі закони, свої ціни, і за перевіз товарів з одного естада до другого треба платити мита. Мають вони також свої власні естадуальні землі, і за кордони нераз між собою воюють. На чолі естада стоїть губернатор та естадуальний парламент. До федерального (всебразилійського) парламенту кожне естадо вибирає своїх послів, а до сенату — сенаторів. Території позбавлені тих привілеїв, оскільки не мають достатньої кількості виборців. *(Примітка авторки).*

[5] Цикада — велика комаха типу нашого полевого коника. Літає. Тручи задніми ніжками, видає голосний стрекотячий звук і, сівши на дерево може стрекотати цілу

годину. *(Примітка авторки)*.

[6] Тут під словом "криміналісти" маються на увазі, звичайно, не борці проти криміналу, а навпаки — кримінальники, злочинці.

[7] Морубішаба — вождь індіанського племені.

[8] Онса — бразильський ягуар.

[9] Ока — індіанська хатка з тростини.

[10] Гояба — гуява — тропічне дерево Південної та Центральної Америки, плоди котрого смаком нагадують суміш полуниці, ананасу, ківі та груші, з легким ароматом мускусу.

[11] Каапора — злий індіанський божок, який кожного зустрічного робить нещасливим на все життя, або перетворює на злого божка Кайпору.

[12] Тапуя — одне з племен бразильських індіанців.

[13] Кайтету — рід лісних свиней. *(Примітка авторки)*. Маються на увазі каїтіту — пекарі або таясу, південноамериканські дикі кабани. *(Уточнення упорядника інтернетної публікації)*.

[14] Аняга або Анянга — добрий індіанський божок, який переслідує шахраїв. (Так пояснює у першому томі авторка. У першому томі "Бога вогню" авторка називає його Аняга, а тут, у третьому томі — Анянга. Інакший варіант його імені — Анханги. В інших джерелах це не добрий, а злий до людей божок, захисник лісів).

[15] Сасі — злий чортик, що робить бешкети подорожнім, божок тьми з пробитою долонею.

[16] Апепу — дика помаранча.

[17] Буріті — висока пальма.

[18] Тупан — бог.

[19] Анянга — індіанський мітичний божок. Одні племена вважають його добрим, інші — злим. *(Примітка авторки)*.

[20] Факон — великий ніж.

[21] Вдолину — донизу.

[22] Фарофа — це традиційна бразильська страва, яка готується з обсмаженого маніокового борошна (яке роблять з багатого крохмалем коренеплоду цієї тропічної рослини), часто з додаванням цибулі, часнику, спецій та інших інгредієнтів, таких як бекон, ковбаса або горіхи. Вона служить гарніром до багатьох бразильських страв, особливо до фейжоади. Фарофу також можна їсти як самостійну страву, особливо у солодких варіаціях з фруктами. Тут йдеться про заміну борошна з маніоки кукурудзяним.

[23] Ліяни — різного роду повзучі рослини, стебла яких інколи сягають кількисот метрів довжини. Обплутуючись довкола дерев і корчів, ліяни роблять праліси непроходимими. *(Примітка авторки)*.

[24] Просмик — прохід.

[25] Сукурі — анаконда. Словом "гадюка" авторка у романі називає змії будь-яких видів, а не лише справжніх гадюк. Тут йдеться або про жовту анаконду, довжина яких

не перевищує трьох метрів, або про молоду особину зеленої анаконди, довжина яких може сягати аж п'яти з половиною метрів.

[26] Помилка авторки: анаконди, як і інші удави, не належать до категорії отруйних змій, вони вбивають жертву не укусом отруйних зубів, а обвиваючись навколо тіла жертви та задушуючи її стисканням.

[27] Цяпка — діалектичний варіант слова "цятка" — маленька пляма.

[28] Анта — португальська назва бразильського тапіра, одного з чотирьох видів родини тапірів, звірів ряду непарнокопитих. Тапіри мешкають у Центральній та Південній Америці, а також Південно-Східній Азії.

[29] Мамонове дерево або динне дерево — папая, великі плоди якого нагадують дині.

[30] "Кайпіра" — проста людина, мешканець лісу. *(Примітка авторки).*

[31] Бочівка — діжка.

[32] Таквара — деревина, гілки, хмиз.

[33] Окара або окаета — площа в індіанських селищах, де відбуваються спільні забави і наради племені — ньемонгаби. *(Примітка авторки).*

[34] Напевно мається на увазі пума або ягуар, бо справжні тигри мешкають лише на території Азії та близьких до неї островів.

[35] Марагігана — передвісниця смерті. *(Примітка авторки).*

[36] Мищинка, мищина — маленька миска.

[37] Женіпапо — рослина, з якої добувається чорна фарба, а з овочів робляться хмільні напої — женіпаї.

[38] Уруку — поширена у корінних народів Амазонії та Оринокії назва чагарнику бікса орельяну і одержуваної з його насіння червоної фарби (біксин). Являє собою чагарник заввишки 3-5 м. Фарбу, що виробляється з його насіння, народи регіону (гуарані, хіваро, шингуано та ін.) використовують для розмальовки обличчя і тіла, волосся, нанесення розпису на предмети побутової культури (кераміка, зброя, забарвлення гамаків і одягу).

[39] Аквангапе — прикраса з пер на голові в індіан. *(Примітка авторки).*

[40] Арауе — булава, знак влади вождя індіанського племені. *(Примітка авторки).*

[41] Риж — рис.

[42] Тангвапема — тяжкий чотиригранний кіл, уживаний як зброя. *(Примітка авторки).*

[43] Пума — хижак з породи великих котів. Живе на деревах. *(Примітка авторки).*

[44] Ріще — хмиз.

[45] Піяга — жрець індіанського племені. *(Примітка авторки).*

[46] Кажю-ї — хмільні індіанські напої, виготовлені з кашю, називаються кашю-ї, з айпі — айпі-ї, з пакова (бананів) — пакова-ї. Айпі і мандьока — цілком подібні між собою крохмалисті грубі коріння, що досягають інколи півметра довжини. Айпі й мандьока — дуже важливі елементи харчування в Бразилії. Їх їдять вареними, а також виготовляють з них крупки, подібні до манних ("грисіку"), які називаються "фаріння де

мандьока". Розсаджуються з молодих пагінців, або зі старих стебел, що їх зберігається в сухому, темному місці. На весні ці стебла ріжуть на куснички приблизно 10 см. довжини і садять. Айпі й мандьока — дволітні рослини. *(Примітка авторки)*.

[47] Кажю — це кеш'ю або індійський горіх, батьківщиною котрого є саме Бразилія. М'язиста плодоніжка його плоду (що та плодоніжка розростається у формі груші) вживається в їжу як у сирому вигляді, так і перероблена на варення, компот, желе, соус тощо, а також алкогольні напої.

[48] Шкалубина — розщелина.

[49] Онса — бразильський ягуар. *(Примітка авторки)*.

[50]) "Гварані" — на індіанській мові означає "воєк", і цим іменем прозвані племена, що відзначаються особливою войовничістю і живуть у Мато Гроссо. *(Примітка авторки)*.

[51] Муссурана — прилюдне закатування людей, присуджених індіанцями до кари смерті. *(Примітка авторки)*.

[52] Кавінь — традиційне індіанське свято напоїв. Коли приходить сезон на якісь овочі — жінки виготовляють з них напої, і тоді ціле плем'я справляє свято кавінь. Такі свята не мають строго визначених дат і відбуваються по кілька разів у році. *Примітка авторки*.

[53] Gardenal (фенобарбітал) — препарат з групи барбітуратів, що має снодійну, протисудомну та седативну дію.

[54] Пасієнсія — терпеливість. *(Примітка авторки)*.

[55] Тату — великий мурахоїд, що має твердий панцир. Вполювати його дуже тяжко, а м'ясо тату належить в Бразилії до найбільших лакоминок. *(Примітка авторки)*. Тату — португальська назва броненосців або панцирників, південноамериканських комахоїдних звірів надряду неповнозубих. *(Примітка упорядника інтернетної публікації)*.

[56] Сильвет — теж саме що силует.

[57] Жарарака — бразильська отруйна змія родини гадюкових. У Бразилії найчастіше люди зазнають зміїних укусів саме від жарарак. Їхня отрута досить сильна й небезпечна для людини, викликає сильний набряк, почервоніння, крововиливи й некроз тканин в області укусу. Смертність серед людей при відсутності сироватки може досягати 10-12 %, при своєчасному та правильному лікуванні укушені одужують.

[58] Атрамент — чорнило.

[59] Тапуїтіньги — "білі варвари", ненависницьке означення жорстоких португальців. *(Примітка авторки)*.

[60] Кош або кіш — великий кошик.

[61] Бугро — невільник-індіянин, водонос, зневажлива назва. *(Примітка авторки)*.

[62] Ошуст — шахрай.

[63] Мамон — папая, дерево, чії плоди схожі на дині.

[64] Напевно мається на увазі змія з роду коралових аспідів. Авторка у цьому творі гадюками називає не лише змії з роду гадюк, а взагалі будь-яких змії.

[65] Пака — величенький гризун з вагою тіла до 12 кілограмів.

[66] Жібоя — одна з пород великих отрутних гадюк. (*Примітка авторки*). Авторка припустилася помилки: удав (а саме так перекладається з португальської слово "жібоя") є змією не отруйною. (*Примітка упорядника інтернетної публікації*).

[67] Ауаті — напій з кукурудзи. (*Примітка авторки*).

[68] Жакаре — бразильський крокодил. Африканські крокодили в Бразилії називаються таки крокодилами. Жакаре є менший від крокодила. (*Примітка авторки*).

[69] Рапавий — шорсткий, шершавий.

[70] Каригідні — такі що заслуговують на покарання.

[71] "Зміїним островом" називають бразильський острів Кеймада-Гранді (Ilha da Queimada Grande), розташований в Атлантичному океані біля узбережжя Бразилії. Він відомий надзвичайно високою концентрацією смертельно отруйних змій, переважно золотих списоголов, що робить його одним з найнебезпечніших місць на планеті. Відвідування острова суворо заборонено для широкої публіки, і доступ дозволений лише науковцям за спеціальним дозволом для проведення досліджень.

[72] Ці чутки про життя на цьому острові ув'язнених злочинців не відповідають дійсності. Там не було і не має в'язниці або будь-яких інших людських поселень, бо поселенці швидко загинули б від укусів смертельно небезпечних змій, котрих там величезна кількість.

[73] Буріті — бразильська назва пальми виду мавриція звивиста. Індіанці підпалювали цю пальму, аби з далекої відстані дати димом сигнал одноплемінникам.

[74] Парцеля — земельна ділянка.

[75] Дімки — будиночки.

[76] Склеп — крамниця.

[77] Автор підручника "Географія Бразилії" Мойзес Жіковате стверджує, що центральні райони Бразилії, а саме, естада Мато Гроссо і Гояс дуже мало досліджені. Тому в географічному атласі Ж. Монтейро і Ф. де Олівейра гірські кряжі Каагвасу, Маракажу і Амамбаї мають цілком інакше розміщення, як в згаданому підручнику М. Жіковате. (*Примітка авторки*).

[78] Мається на увазі книжка Марка Твена "Пригоди Тома Сойера".

[79] Пуру — людожер. (*Примітка автора*).

[80] Гудз — вузол.